

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

IRAK'IN SİYASAL SİSTEMİNDE ANAYASAL KARARLARDA DEĞİŞİKLİKLER
VE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Wafaa SAADİ

KASIM-2020
TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

IRAK'IN SİYASAL SİSTEMİNDE ANAYASAL KARARLARDA DEĞİŞİKLİKLER
VE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Wafaa SAADİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mohammad ARAFAT

KASIM-2020
TRABZON

ONAY

Wafaa SAADI tarafından hazırlanan “Irak'ın Siyasal Sisteminde Anayasal Kararlarda Değişiklikler ve Etkileri” adlı bu Çalışma 22.12.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı'nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Mohammad ARAFAT	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdür

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

İmza
Wafaa SAADİ
04. 11. 2020

ÖNSÖZ

Irak, 1921 yılından 1958 yılına kadar anayasal monarşi ve parlamenter rejimi ile yönetilmiştir. 1958’de Özgür Subay Devrimi gerçekleştiğinde Kraliyet rejimi sona erip yerine Cumhuriyet rejimine geçiş yapılmıştır. Dolayısıyla, Anayasa değişimine gidilerek 1958 Anayasası geçici anayasa olarak düzenlenmiştir. 1968 yılında meydana gelen Beyaz Devrimi neticesinde ülkede yeni bir anayasa yazılımına gidilmiştir. 1970 Anayasası Cumhuriyet dönemi boyunca hazırlanan Anayasalara göre daha ayrıntılı ve daha açık olmuştur. Bu durumun nedeni ise uzmanlar tarafından hazırlanmış olmasıdır. Öte yandan 2005 Irak Anayasası’nın en önemli özelliklerinden birisi federal parlamento yapısına sahip olmasıdır. Yüzyıllardır Bağdat’ta merkezi bir otorite tarafından yönetilen bir ülkede parlamento yapısındaki ve anayasadaki bu değişiklik gerçek bir yenilik olarak kabul edilmiştir

Bu Çalışma’da, Irak Anayasası’nın tarihsel gelişimi, 1925 yılından 2005 yılına kadar anayasa kanunlarındaki yaşanan dönemsel değişiklikler ve etkileri ile anayasayı etkileyen durumlar ve olaylar incelenmiştir. Mücadele halindeki bir devletin gelişimi ve aksaklıkları, ülkenin anayasal değişiklikleri üzerinden de takip edilebilmektedir. Irak siyasi sisteminin günümüze kadar değişen çeşitli sorunları ve bu değişiklikler ile siyasal sistem arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için anayasa ve değişiklikleri üzerinde çalışma yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Bu nedenle, Irak siyasal sistemindeki anayasa kanunlarında meydana gelen değişiklikleri ve etkilerini izlemek için bu Çalışma gerçekleştirilmiştir. Irak Anayasası’ndaki değişiklikler ilk etapta olumlu gelişmeleri beraberinde getirirse de devam eden süreçte ortaya çıkan anlaşmazlıklar etkin bir şekilde ele alınmamış ve anayasal belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Çalışma boyunca sağlamış oldukları katkılar için danışmanım Sayın Prof. Dr. Mohammad ARAFAT ‘a, ayrıca, Sayın Prof. Dr. Hayati AKTAŞ ‘a ve Sayın Prof. Dr. Coşkun TOPAL’ a teşekkür ederim.

Kasım, 2020

Wafaa SAADİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İRAK'IN SİYASAL TARİHİ VE ANAYASA DÜZENİNİN GELİŞİMİ.....	3-22
1.1. Irak'ın Siyasal Tarihi	3
1.1.1. Osmanlı Dönemi Öncesi Irak.....	3
1.1.2. Osmanlı Döneminde Irak	3
1.1.3. Manda Altındaki Irak (İngiltere Hâkimiyeti).....	4
1.2. Irak Devleti'nin Anayasal Gelişimi	7
1.2.1.1925 Anayasası	8
1.2.1.1. Haklar ve Hürriyetler	9
1.2.1.1.1. Medeni Eşitlik Hakları	9
1.2.1.1.2. Manevi haklar	9
1.2.1.2. Devletin Organları.....	10
1.2.1.2.1. Kral	10
1.2.1.2.2. Bakanlar	10
1.2.1.2.3. Yasama Organı.....	11
1.2.1.2.4. Yargı Organı	12
1.2.1.2.5. Kanunların Anayasaya Uygunluk Kontrolü.....	12
1.2.2.1958 Anayasası	13
1.2.2.1. Temel ilkeler	13
1.2.2.2. Temel Nitelikler	13
1.2.2.3. Haklar ve Hürriyetler	14
1.2.2.4. Yönetim Şekli	14
1.2.3.1968 Anayasası	14
1.2.3.1. Hükümet.....	14

1.2.3.1.1. Cumhurbaşkanı	15
1.2.3.1.2. Bakanlar	15
1.2.3.2. Devrim Komuta Konseyi	15
1.2.4.1970 Anayasası	16
1.2.4.1. Temel İlkeler	16
1.2.4.2. Haklar ve Hürriyetler	16
1.2.4.3. Devletin Organları.....	17
1.2.4.3.1. Yasama.....	17
1.2.4.3.2. Yürütme	17
1.2.4.3.3. Yargı	18
1.3. Yeni Irak Anayasasını Doğuran Sebepler ve Anayasanın Hazırlanma Süreci	18
1.3.1. Yeni Irak Anayasasını Doğuran Sebepler	18
1.3.2 Anayasanın Hazırlanma Süreci.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. GEÇİCİ ANAYASA.....	2-28
2.1. Genel Olarak	23
2.2. Yargısal Denetim Yolları	24
2.2.1. Defi Yolu ile Denetim.....	24
2.2.2. Dava yolu ile Denetim	24
2.3. Geçici Anayasa'da Yasama Yürütme ve Yargı	25
2.3.1. Yasama Organı.....	25
2.3.2. Yürütme Organı	25
2.3.3. Federe Yargı ve Mahkemeler.....	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KALICI ANAYASA	29-48
3.1. İşgal Süreci ve Yeni Anayasa Hazırlıkları.....	29
3.2. Yeni Anayasaya Göre Devlet Şekli	30
3.3. Birleşik Devletlerin Birlik Görüntüleri	31
3.4. Irak Anayasasında Yürütme Organı.....	34
3.4.1. Genel Olarak Yürütme Organı.....	34

3.4.2. Irak'ta Yürütme Organı.....	35
3.4.2.1. Irak'ta Cumhurbaşkanlığı Kurumu	35
3.4.2.2. Başbakan ve Bakanlar Kurulu.....	37
3.5. Irak Anayasasında Yasama Organı	37
3.5.1. Genel Olarak	38
3.5.2. Millet Meclisi.....	39
3.5.3. Federe Meclis.....	40
3.6. Irak Anayasasında Yargı Organı.....	40
3.6.1. Yargı Yetkisinin Tanımı ve Özellikleri.....	41
3.6.2. Yargı Organının Oluşumu ve Görevleri.....	41
3.7. Kalıcı Anayasa'da Temel Hak ve Özgürlükler	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YENİ IRAK ANAYASASININ SONUÇ ve GEÇİŞ HÜKÜMLERİ	
VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	50-61
4.1. Sonuç Hükümleri	50
4.2. Geçiş Hükümleri	51
4.3. Yeni Irak Anayasasının Değerlendirilmesi	55
SONUÇ	60
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	62
ÖZGEÇMİŞ.....	66

ÖZET

Irak, siyasi tarihi boyunca birçok anayasal değişikliğe gitmiştir. Ancak bu anayasal değişiklikler genel anlamda darbe ve işgal sonrası gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Irak'ın kendi hür iradesi doğrultusunda bu anayasaları hazırladığını söylemek mümkün değildir. Dönem gereği her ne yaşandıysa onun etkisi altında bu anayasaların hazırlandığı aşikârdır. 1925 Anayasasının hazırlığı İngilizlerin hakimiyetinde gerçekleştirilmiştir. Irak'tan daha çok İngilizlerin menfaatlerini gözeten bir yasa olduğunu söylemek doğru sayılmaktadır. 1958'de meydana gelen askeri darbe (Özgür Subay Devrimi) neticesinde de 1958 Anayasası hazırlanmıştır. 1968 yılında Baas Partisi tarafından yapılan devrim (beyaz devrim) diye adlandırıldı sonucu yeni bir anayasa daha hazırlanmıştır. Bu Anayasa'nın diğerlerinden farkı cumhurbaşkanına verilen yetkilerin çeşitliliği olmuştur. Zira bu anayasa ile Cumhurbaşkanı hem devlet başkanı hem Ordu komutanı hem de Devrim Komut Konsey Başkanı olarak nitelik kazanmıştır. Yasa açısından en yüksek mercii Devrim Komuta Konseyi sayılmıştır. Zira yetkileri, görevleri, sorumlulukları hatta istifa durumlarını bile Devrim Komuta Konseyi kontrol etmektedir. 1970 yılında sosyalist rejimin hâkim olduğu bir anayasa hazırlanmıştır. Bu anayasayı hazırlayan komisyon 1968 anayasasının hazırlık komisyonundan daha tecrübeli üyeler barındırmaktadır. Diğer anayasaların aksine, bu anayasa kapsamında Tüm Irak Halkını ilgilendiren konular ele alınmıştır.

2004 yılında işgal sonrası dönem de göz önünde bulundurularak Hükümet Konseyi tarafından resmedilen, geçici anayasa hazırlanmıştır. Irak'ın bu yeni siyasi rejimi, kurumsallaşmış merkezi bir yönetim uygulamasından ani ve şiddetli bir kopuş yaratmıştır. 2005 yılında itibaren geçerliliğini koruyacak olan Kalıcı Irak Anayasası (Yeni Irak Anayasası) yürürlüğe girmiştir. Bu anayasası diğerlerinden farklı kılan, halk oylamasına tabi tutulmasıdır. Öte yandan en çok dikkat çeken konu federal devlet yapılanması olmuştur. Federal sistemin yanı sıra parlamenter sistem de anayasaya dahil edilmiştir. Parlamentonun belirlenmesinde halk oylaması söz konusudur. 2005 Irak Anayasası, sadece Irak için değil, aynı zamanda Arap dünyasının geri kalanı için de gerçekten önemli bir yenilik olarak görülmesi gereken demokratik bir hükümet biçimini ima etmektedir. Yeni anayasa İslam dinine dayandırılmıştır. Ancak hazırlanırken adet, gelenek, görenek gibi kavramlar da göz önünde bulundurulmuştur. Anayasa'da Arapça' nın yanı sıra Kürtçe de resmi dil olarak belirlenmiştir. Bu birçok kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca, anayasada en çok dikkat çeken konu; federal sistem, Irak'ın gelecekte küçük devletlere bölünebilmesi ihtimaline karşın korku yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Siyaset, Anayasa, Bölgesel, Federal Sistem.

ABSTRACT

Iraq has undergone many constitutional changes throughout its political history. However, these constitutional changes generally took place after the coup and occupation. Therefore, it is not possible to say that Iraq has prepared these constitutions in line with its free will. It is evident that these constitutions were prepared under the influence of whatever happened during That period. The preparation of the 1925 Constitution was carried out under the rule of the British. It is correct to say that it is a law that protects the interests of the British rather than Iraq. As a result of the military coup in 1958, the 1958 Constitution was prepared. As a result of the revolution made by the Baath Party in 1968, another new constitution was prepared. The difference of this Constitution from others was the variety of powers given to the president. Because, with this constitution, the President has become a president, as well as an army commander and the President of the Revolutionary Command Council. In terms of law, the Revolutionary Command Council was considered the highest authority. For, the Revolutionary Command Council controls the powers, duties, responsibilities and even the resignation. In 1970, a constitution was prepared, dominated by the socialist regime. The commission that prepared this constitution contains more experienced members than the preparatory commission of the 1968 constitution. Unlike other constitutions, the issues that concern the entire Iraqi people are covered under this constitution.

Considering the post-occupation period in 2004, a temporary constitution, drawn up by the Government Council, was prepared. Iraq's new political regime provides for a severe and sudden break with a centralized governance practice that is highly institutionalized. In 2005, the Permanent Iraqi Constitution (New Iraqi Constitution), which will remain effective from that date, came into force. What makes this constitution different from others is that it is subject to popular voting. On the other hand, the most striking issue was the federal government structure. In addition to the federal system, the parliamentary system is also included in the constitution. There is a popular vote in determining the parliament. The 2005 Iraqi Constitution also implies a democratic form of government, which should also be regarded genuinely as a major innovation not only for Iraq, but for the rest of the Arab world as well. The new constitution is based on the religion of Islam. However, while preparing, concepts such as custom and tradition were also taken into consideration. In the Constitution, besides Arabic, Kurdish is determined as an official language. This has been reacted from many sections. In addition, the most striking issue in this constitution; Is the federal system which has created fears by the Irakı people, despite the possibility that Iraq may be divided into smaller states in the future.

Keywords: Iraq, Politics, Constitution, Regional, Federal System.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Irak Anayasasının Referandum Sonuçları.	30

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
m.	: madde
Vb.	: ve benzer
T.y.	: Tarih yok

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı neticesinde Irak için politik anlamda birçok değişikliğin olduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak 1921 yılında Irak Devleti'nin kuruluşu gerçekleşmiştir. Akabinde 1925 Irak Anayasası hazırlanmış, yayımlanmıştır. Bu anayasanın Osmanlı'dan ve İngiltere işgalinden etkilendiği söylenebilmektedir.

Irak siyasal tarihi boyunca, birçok anayasa değişikliği yaşamıştır. Bu anayasal değişikliklerin asıl sebepleri, maruz kaldığı darbeler, savaşlar ve istilalar olmuştur. Dolayısıyla sağlıklı bir anayasal değişim süreci geçirdiğini söylemek çok da doğru olmamaktadır. Zira Irak'ın savaşlar neticesinde kendi hür iradesini kullanarak anayasa yazabilmesi pek de beklenen bir durum değildir. Birçok kez, darbecilerin ve işgalci kuvvetlerin etkisi altında kalmıştır.

Bu tez kapsamında ilk bölümde Irak'ın genel siyasi tarihi, Irak devletine ait 1925- 1970 yılları arasında yazılmış olan anayasalar, yeni anayasanın ortaya çıkmasına sebep olan etmenler, anayasanın hazırlık süreci ele alınmıştır. İkinci bölüm içerisinde de Irak'ın geçici anayasasının yasama, yürütme, yargı organları dahil olmak üzere genel bir incelemesi yapılmıştır. Üçüncü bölümün konusu kalıcı anayasa olmuştur. Bu başlık, işgal döneminden itibaren ele alınmıştır. İşgalin anayasa sürecine etkileri, anayasanın hazırlanması, yasama, yürütme, yargı organları bu bölümde anlatılmıştır. Dördüncü bölümde Yeni Irak Anayasası'nın sonuç ve geçiş hükümleri incelenmiş, genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmada asıl amaçlanan Irak'ın siyasi sistemi incelenerek, anayasa değişikliklerinin etkileri doğrultusunda meydana gelen durumların değerlendirilmesidir. Daha çok 2005 Anayasası ve etkileri üzerinde durulmuştur. Zira Irak'ın siyasal sistemini derinden etkileyen, büyük değişimlere sebebiyet veren kafaalarda soru işareti oluşmasına neden olan anayasa, 2005 Anayasasıdır. Doğrusu, bu bağlamda söz konusu anayasanın işgalden sonra yazılmış olmasının da göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemek mümkündür.

I. Amaç

Bu çalışma kapsamında Irak'ın geçmişten günümüze sahip olmuş olduğu anayasaların ortaya çıkışları ve kapsam dahilinde olan yasaların içeriklerinin karşılaştırılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda Irak'ın siyasal anlamda nasıl süreçler geçirdiği anayasaların yapıldığı zaman dilimlerine odaklanılmıştır. Olaylar ve sonuç olarak ortaya çıkan anayasaların süreç dahilinde nasıl oluşturuldukları ve barındırdıkları yasaların içeriklerine bakılmıştır.

II. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları Irak'ın 1925 anayasasının ortaya çıkmasını tetikleyen tarihsel süreçlerle başlamaktadır. Başlangıç noktası olarak belirlenen yerden son olarak günümüze kadar anayasal düzlemde yapılan çalışmalar konu edilmiş ve son olarak yakın tarih olarak adlandırabilecek olan geçici ve kalıcı anayasaları bu çalışmanın sınırlılıkları içinde tutulmuştur. Anayasalarla ilişkili siyasal konular da kapsam dahilinde kabul edilmiştir.

III. Yöntem

Bu çalışma kapsamında dahil edilen konuya istinaden Irak anayasalarının karşılaştırılmalı analizi yapılmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak çalışmanın konusuna karşılık literatür taramaları yapılmıştır. Literatür taramalarından elde edilen veriler sonra araştırma kapsamında benimsenmiş olan nitel yaklaşım ile içerik analizi yapılmıştır.

IV. Hipotez

Bu çalışma aşağıdakileri varsaydı

1. Irak'ın siyasi sistemi gelişen her ihtilafla birlikte istikrarı bozulmaktadır.
2. Anayasa hem siyasi sistemin merkezi hem de birçok çatışmanın merkezi halindedir.
3. Anayasa kanunlarındaki değişiklikler barış ve uyuma çok az katkıda bulunmuştur lakin büyük ölçüde inatçı çatışmalara yol açmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. IRAK'IN SİYASAL TARİHİ VE ANAYASA DÜZENİNİN GELİŞİMİ

1.1. Irak'ın Siyasal Tarihi

Irak, İslam hukuku çerçevesinde İslam âlemine bağlı iken daha sonra Osmanlı Devleti'ne (1517 – 1918) dâhil olmuştur. Tarih boyunca krallık ve cumhuriyetle yönetilmiştir. 2003' ün mart ayındaki Amerika Birleşik Devletleri işgaline dek, Saddam Hüseyin yönetiminde kalmıştır.

1.1.1. Osmanlı Dönemi Öncesi Irak

Irak'ın yıllarca “Mezopotamya” olarak anıldığı bilinmektedir. Mezopotamya, ırmaklar arasında yer alan toprak anlamına gelmektedir. Irak, ismen ağaç gövdesi anlamı taşımaktadır. Aynı zamanda bölgenin de ırmakların arasında yer almasından dolayı İslamiyet sonrasında “Irak” olarak isimlendirilmiştir (Adam, 1991: 7).

Irak'ın bulunduğu bölge 7. yy. itibarıyla Asur, Akad, Babil, Sümer gibi birtakım medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Sonradan Pers ve Yunan gibi uyarlıklar bu bölgeyi ele geçirmişlerdir. 637 yılında İslam dünyası için önem arz eden bir bölge olmuştur. Bağdat, 762'de Abbasi Halifeliği Abu Cafer Al Mansur tarafından başkent konumuna gelmiştir. Moğollar 1258'de Irak'ı istila etmişlerdir. Sonra da Hemdaniler, Tuluniler, Selçuklular, Celayirliler, Timuroğulları, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler bu bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Bölge, Osmanlı hâkimiyetine 1514'te I. Sultan Selim Çaldıran Savaşından sonra girmiştir. Bölge bütün olarak 1534'te Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusu tarafından ele geçirilmiştir (Yeşilbursa, 2011: 1-2).

Osmanlı dönemi öncesinde Irak'ı devlet olarak değil, coğrafya olarak değerlendirmek daha uygun bir düşünce olmaktadır. Zira bu dönemde Irak'ta devlete, dolayısıyla da siyasete dair bir yapıdan söz etmek çok mümkün değildir. Aynı zamanda devletin olmadığı gibi ulusun da olmadığı söylenebilir (Börklü, 2000).

1.1.2. Osmanlı Döneminde Irak

Osmanlı devleti Irak'ı içinde barındırdığı sürece ülke Osmanlı Devleti'nin anayasasına tabiidir. II. Abdülhamit' in sadrazamı Mithat Paşa Kanun-i Esasi adı verilen bir Anayasa hazırlamıştır. Bu Anayasa 23 Aralık 1876 tarihinde yürürlüğe konmuştur. İçerisinde 13 bölüm

vardır ve 119 maddeden oluşmaktadır. Anayasa devletin yapısına dair genel hatları ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra devlet yapısına, yönetim organlarına ve bunların kendi arasındaki ilişkilerine değinmekte; temel hak ve özgürlüklere vurgu yapmaktadır. Anayasa'da geçen ifadeye göre Osmanlı'da egemenlik hakkı Osmanlı hanedanının tekeli altındadır. Hanedandaki yaşı en büyük erkek kişi padişahlık yapmaktadır. Padişah kutsaldır ve sorumluluk atfedilmemektedir. İki meclisten oluşan bir yasama organı mevcuttur. Meclislerden biri Heyet-i Mebussan bir diğeri ise Heyet- Ayan'dır. Heyet-i. Mebussan üyeleri Osmanlı vatandaşları tarafından seçilmektedir. Her 50 bin erkek adına bir mebus seçilmektedir. 4 yılda bir seçim yapılmaktadır. Heyet-i Ayan üyeleri ise padişah tarafından belirlenmektedir. Bu meclise seçilen üye sayısı Meclis- i Mebussan üye sayısının 3/1 geçmemek şartına bağlanmıştır (Üçok ve Mumcu, 2004: 269- 271).

1908' de II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Bu gelişme sonucunda Anayasa köklü değişikliklere uğramıştır. 1876' da kurulan düzen 1909'da neredeyse tamamen değişmiştir. Yeni gelişmeler ışığında padişahın yetkileri azaltılmıştır. Meclis üyeleri kanun önerme hakkı kazanmıştır. Meclisi toplanmaya çağırma yetkisi padişahın elinden alınmıştır. Ayrıca meclisi dağıtma yetkisi oldukça sınırlandırılmıştır.

Yabancı ülkelerle imzalanan anlaşmalara meclis onayı koşulu getirilmiştir. Artık Meclis- i Mebussan güvensizlik oyu kullanarak hükümeti düşürebilecektir. Toplantı yapma, dernek oluşturma özgürlüğü getirilmiştir. Bu sayede siyasi partilerin kurulması söz konusu olabilecektir. Kanun teklifleri hükümet elinden çıkmaktadır fakat Meclis- i Mebussan' a sunulmak zorundadır. Meclis- i Mebussan ve Meclis-i Ayan üyeleri sadece kendi görevlerine uygun konularda ve yalnızca padişah izin verdiği takdirde kanun teklifinde bulunabilmektedirler. Bağımsız bir yargı organı mevcuttur. Yargılama görevi Şer' iye ve Nizamiye mahkemeleri tarafından yerine getirilmektedir. Yargıçların görevlerine bağımsızlık ilkesini sağlamlaştırmak için son verilmemektedir (Birecikli, 2008: 218-220).

I. Dünya Savaşı yapıldıktan sonra Irak da dâhil olmak üzere Arap devletleri Osmanlı' dan ayrılmışlardır. 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye' de cumhuriyet rejimine geçilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Meclisi halifeliği kaldırmıştır 1926'da da Saltana kaldırıldı.

1.1.3.Manda Altındaki Irak (İngiltere Hâkimiyeti)

Iraklılar Osmanlıların idaresinde yüzyıllar boyunca yaşamışlardır. İngilizler ve Fransızlar Irak'ı işgal ederek kaynaklarından faydalanmak ve onları sömürmek için ortam hazırlamaya çalışmaktadır. Osmanlı' nın müttefiki olan Almanlar da Bağdat- Berlin demiryolunu kullanarak doğuya geçmeye uğraşmaktadırlar. Bu durum İngiliz ve Fransızların emelleri için bir tehdit niteliği taşımaktadır. Bu nedenle doğudaki verimli bu toprakları kaptırmamak adına Irak'ı ele geçirme çabasına girmişlerdir.

16 Mayıs 1916'da Sykes-Picot anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma İngiltere Mark Sykes, Fransa George Picot ve Rusya arasında gizli bir şekilde yapılmıştır anlaşmanın hedefi Osmanlı devletlerinin Orta Doğu'daki topraklarını bu güçler arasında bölüşülmesidir. Anlaşmaya göre Suriye, kuzey Irak, güney Anadolu ve Lübnan Fransa'ya bırakılacak. İngilizler ise Irak'ın geri kalanı, Urdun ve Filistin'de Yahudi bir devlet inşa etmektir. Rusya'ya ise İstanbul, boğazlar ve doğu Türkiye Ermenistan dâhil olmak üzere, 1915 İstanbul anlaşmasıyla sözü verilmiştir fakat Rusya'da Lenin önderliğinde Bolşevik devrimi gerçekleşince bu anlaşma Çarlık tarafından imzalanmış olmasından dolayı iptal edildi (ARI, 2014: 80- 82).

1920 Nisan ayındaki San Remo konferansına katılan müttefik devletler Osmanlı Devletlerini paylaşmaları için Sevr Anlaşmasını önemli olarak görmüşlerdir bu konferansa göre kuzey Irak Fransa'ya değil İngilizlere verilmiştir (ARI, 2014: 83). 10 Ağustos 1920'de Sevr Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 132. maddesi kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti Irak üzerindeki tüm haklarını itilaf devletleri lehine bırakmıştır. Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam), Irak'ın kendi kendini yönetebileceği hale gelene kadar bir manda idaresi altında bulunmasını uygun görmektedir. Manda altına alınacak olan Irak'ın kimin kontrolünde olacağı itilaf devletleri tarafından belirlenecektir.

İtilaf Devletleri İngiliz kralını kendilerine lider olarak benimsediler dolayısıyla Irak' ı manda altına alma görevi İngilizlere verilmiştir. Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) Irak'ın manda olarak İngilizlere verilmesini şu şekilde kabul etmiştir; İlk madde olarak İngiltere manda uygulamasından en az 3 yıl sonra Irak'a bir anayasa hazırlayacak ve bunu Cemiyet-i Akvam' a sunacaktır. Bu Anayasa Irak hükümetiyle irtibat halinde kalınarak hazırlanacaktır. Irak vatandaşlarının hakları gözetilip istekleri doğrultusunda hareket edilecektir. İlgili Anayasa Irak'ın gelişim gösterebilmesi ve bağımsız bir ülke olabilmesi için gereken tüm maddeleri içermek durumundadır. Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden önce mandaya uygun halde yürütülebilmesinin denetlenebilir olması sağlanacaktır (El-Kanani ve İbrahim, ty. 7-9).

2 ile 20. maddeler Irak'ı idare eden devlete yani İngilizlere tanınan ayrıcalıkları içermektedir. İlgili ayrıcalıklar manda altında bulunan devletin dış politikası, silahlı kuvvetleri, yargı ve idaresinin denetlenebilmesi adına tanınan ayrıcalıkları içermektedir. Maddeler bir nevi İngiliz sömürsünün altını çizmektedir (El-Kanani ve İbrahim, ty. 9).

Iraklılar 30 Haziran 1920 tarihinde İngilizler aleyhine ayaklanma girişiminde bulunmaktadır. Fakat bu ayaklanma başarı olmamıştı ve İngilizler o tarihten beri şunu anladılar Irak'ı direct hüküm edemezler. Bu ayaklanma 6 ay sürmüştür. Ayaklanmanın amacı İngilizlere karşı bağımsızlık savaşı vermektir. Çünkü kendi yönettikleri bir devlet değil bizzat İngiltere tarafından yönetilen bir devlet haline gelmişlerdir. İngilizler de ayaklanan Iraklılar da mal ve can kaybı olarak ciddi derecede etkilenmiştir (Zallas ve Lahmar, 2016: 17-20).

İngiltere bölgedeki emelleri konusunda oldukça ısrarcıdır. Bu nedenle Iraklıların başlattığı ayaklanmayı engellemek adına 1920 yılında Sir Percy Cox'u görevlendirmiştir. Sir Percy Cox Irak işleri uzmanlığından Irak yüksek komiserliğine getirilmiştir. Bu yeni görevinde Irak'taki askeri rejime son verilmiştir. Bağdat'ın ileri gelenlerinden Abdurrahman El- Geylani'ye geçici hükümet kurdurulmuştur (Zallas ve Lahmar, 2016: 17-20).

Irak'ın egemenlik altına alınması düşüncesini İngiltere uzun bir zamandır planlamaktadır. Çünkü Irak hem Hindistan yolu üzerindedir. Hem de büyük petrol kaynaklarına sahiptir. Bu nedenle stratejik olarak oldukça büyük bir öneme sahiptir. İngiltere'nin düşüncelerini gerçekleştirmesi adına Birinci Dünya Savaşı oldukça iyi bir fırsat niteliği taşımaktadır. Ancak bu neticede Osmanlıların da bu savaşa katılmasına yol açmıştır. Irak'taki siyasi hareketleri yönlendiren Necef alimleri ve din adamları bir bütün olarak İslam dinini korumak üzerine fetva vermiştir. Bu fetvalar sonucu Irak halkı karşı bir ayaklanmaya geçmiştir ve savaş için bölgeler hazırlanmıştır.

Hazırlanan cephelerde savaşçı olarak Fırat boyundaki aşiret aileleri hazır bulundurulmuştur. 6 Kasım 1914 tarihinde İngiltere Faw limanına çıkarma yapmıştır. 22 Kasım 1914 tarihinde de Basra şehri işgal edilmiştir. Bu bölgelerin işgali sonrasında 11 Mart 1917 tarihinde Bağdat' a girilmiştir. Irak tamamen İngilizlerin eline geçtikten sonra İngiltere' nin ilgili makamları halen işlerliğini koruyan Osmanlı kanunlarının neredeyse hepsini geçersiz kılmış ve İngiltere lehine olacak yeni kanunlar çıkarmıştır (El-Hassani, 1974: 24).

Bu vesileyle Osmanlı Ceza Kanunu da iptal edilmiştir. Yerine 21 Kasım 1918 tarihinde Bağdat Ceza Kanunu getirilmiştir. Aynı zamanda Arnold Wilson (İngiliz yüksek komiseri) aşiretlerin mahalli adaleti konusunda aşiretler ve ceza kanunu hazırlatıp işlerliğe geçirmiştir. İngilizlerin sömürgecilik anlayışı bu hususta başarıyı sağlamış bulunmaktadır. Nedeni ise aşiretlerin İngilizler tarafından sömürgecilik faaliyetlerinde kullanılması durumudur. İngilizler Irak adına birçok yeni kanun hazırlayarak yürürlüğe koymuştur. Ve her Irak'lı iline bir İngiliz subayı olacak şekilde vali olarak atamıştır (Hamza, 2017: 100).

1916 yılı Nisan ayında Necefli Osmanlılara karşı bir ayaklanma başlatmışlardır. Bu ayaklanma sonucunda 1917 yılı Ağustos ayında bağımsızlığını tam olarak sağlamış bir milli yönetim iradesinin ve milli bir bilincin oluşması yönünde fikirler ortaya atılmıştır. Bu süreçte tartışmalar genel olarak Irak hükümetinin şeklen yasallığı üzerinde yapılmaktadır. Bu durum İngiltere' nin emellerine zarar verecek bir nitelikte olduğu için Irak halkı yatıştırılmaya çalışılmıştır (El-Hassani, 1974: 24).

1.2. Irak Devleti' nin Anayasal Gelişimi

Irak'ta hazırlanmış olan ilk anayasa 133 yıl önceye dayanmaktadır. Irak' ın siyasi olarak gelişimini sağlamlasında 1800'lü yılların önemi büyüktür. Bu yıllarda yaşanan gelişmeler net olarak siyasi hayata ve dolayısıyla anayasalara yansımıştır. Başlangıç olarak ilk anayasa Temel Osmanlı Kanunu adı altında Osmanlı döneminde hazırlanmıştır. Bunun nedeni ise Irak' ın Osmanlı Devleti içerisinde yer almasıdır (El-Cede, 2004: 3). Irak jeopolitik konum itibariyle stratejik bir yere ve öneme sahiptir. Hindistan yolu üzerinde bulunmakta ve önemli petrol rezervleri bulunmaktadır. Bu öneminden dolayı İngilizler dikkatlerini sürekli bölgenin üzerinde tutmaktadır. Uzunca bir süredir Irak üzerinde işgal etmeye yönelik politikalar geliştiren İngilizler; planlarını Birinci Dünya Savaşı sırasında faaliyete geçirmişlerdir. Zamanın dış işleri bakanı Said Halim Paşa İngiltere' nin Orta Doğu'daki aktifliğinin tek sebebinin Irak' ın ele geçirilmesi olduğunu belirtmiştir (El-Cede, 2004: 297). Nitekim 1914 senesinde Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bu savaş koşullarını İngiltere sürekli olarak kendi lehine çevirmeye çaba sarf etmiştir. Irak' ın işgal edilmesi adına yapılan ilk saldırı Hindistan ile birlikte yapılmıştır ancak bu strateji başarılı olamamıştır. Bu gelişmenin üzerine İngiltere, Hindistan ile yaptığı ittifaktan ayrılıp saldırıyı tek başına yönetme kararı almıştır (El-Hassani, 1980: 55). İngiltere 11 Mart 1917 tarihinde Irak' ın başkenti Bağdat'ı işgal etmişlerdir. Daha sonra 7 Kasım 1918' de bir başka önemli şehir olan Musul ele geçirilmiştir. Bu iki şehri kaybeden Osmanlı ordusu güçleri iyice zayıflamıştır ve bundan faydalanan İngilizler kısa bir sürede tüm Irak yönetimine el koymuşlardır (Al-olayan, 2014). Tüm bu gelişmelerin yanı sıra İngiltere işgalin meşru hale gelmesi için Iraklıları Osmanlı'dan kurtardıkları yönünde algı operasyonu yapmaktadır. Siyasi ayağını Irak üzerinde güçlendirmeye kararlı olan İngiltere; Kahire'de Fransa ve Rusya ile birlikte Sykes- Picot 19 Mayıs 1916 anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma sonucunda Arap bölgeleri bu üç ülke tarafından paylaşılmıştır (El-Gayali, t.y. : 649).

Irak milletine İngilizler tarafından bir hükümet kurulma sözü verilmiştir. Bu hükümet meşru otoritesini Irak halkından almaktadır. Irak' ın içinde bulunduğu durumdan kurtulması durumunda İngilizlerin askeri güçlerini Irak üzerinden çekeceği yönünde algı oluşturulmuştur. Lakin söz konusu durum bu şekilde gelişmemiş; 25 Nisan 1920 tarihinde yapılan kurultay ile Irak ve yanında Filistin İngilizlerin kolonisi haline gelmiştir. Halk bu hususu kabul etmeyen bir tavır sergilemiştir ve 30 Haziran 1920' de 6 ay sürecek olan bir ayaklanma baş göstermiştir. Tepkiler sonucunda İngiltere askeri yönden sürdürdüğü hükmüne son vermiş ve geçici bir Irak hükümeti için adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu hükümetin bakanları Iraklılardan oluşmaktadır fakat bu bakanlar İngiliz danışmanların kontrolü çerçevesinde hareket etmektedir. Koordinasyonu tam anlamıyla sağlayabilmek adına Bakanlar Kurulu'nun başkan ve 8 bakanını yönlendiren yönergeler İngilizler tarafından Iraklı bakanlara verilmiştir. Hazırlanan bu yönergeler Irak'ın ilk anayasası sayılabilmektedir (El-Hassani, 1988: 19). Bu geçici hükümet Irak siyasi tarihi için yeni bir dönem olarak görülmektedir. Bu yönetim için kraliyet uygun görülmemiştir. İngilizler; Irak için cumhuriyet rejiminin uygun olmadığını ön görmüşlerdir. İngilizlere göre en iyi kral adayı El- Haşimi' nin oğlu

Emir Faysal'dır. Kralın kim olacağına dair karar demokratik bir şekilde verilecektir. Yapılan seçim sonucunda İngilizlerin adayı Emir Faysal, oyların %96' sını alarak kral olmuştur. Yeni seçilen krala 23 Ağustos 1921 tarihinde taç giydirme töreni düzenlenmiştir. Emir Faysal yaptığı ilk konuşmada Irak- İngiltere anlaşmasını onaylayacağını ve yeni bir anayasa için adımlar atacağını bildirmiştir. Bu durum İngiliz kolonisi olmayı kabul etmek anlamı taşımaktadır çünkü İngilizler birçok konuda isteklerini yerine getirme koşullarını sağlamış bulunmaktadır (El-Hassani, 1988: 62).

İlk olarak kurulan kurumsal parlamento Irak- İngiltere anlaşmasını kesin bir onaya kavuşturmak için çalışmalar yapmıştır ve anlaşma onaylanmıştır. Haziran 1924 tarihinde Anayasa için araştırmalara başlanılmıştır. Öncelikle anlaşma metni dikkatlice incelenmiştir. Çünkü anlaşmaya uygun bir Anayasa oluşturulmak istenmektedir. Daha sonra parlamentonun seçim esasları ve adaylık koşulları belirlenmiştir(El-Cede, 1990: 306).

1.2.1.1925 Anayasası

Irak'ın ilk "modern" anayasası, Irak'taki görevi ile İngiliz ilişkilerini denetleyen yeni atanan sömürge sekreteri Winston Churchill tarafından düzenlenen Mart 1921 Kahire Konferansı'na kadar uzanabilir. İngiliz hükümeti, Faysal ibn Hüseyin'i Irak Kralı seçerek Irak'a çağdaş anayasal monarşi ve parlamenter demokrasi bir rejim biçimini getirmeyi kabul etti. Anayasa esasen iki hükümet dalı yarattı: Kral merkezli bir yürütme organı ve Parlamentonun iki meclisinden oluşan bir yasama organı. Bununla birlikte, Kral'a oybirliğiyle parlamentoyu feshetme, başbakanı atama, kanunların yürürlüğe girmesinden önce tüm yasalara rıza gösterme ve parlamento oturumunda olmadığı zamanlarda önemli konularda emirler verme yetkisi verildi. Bu yüzden anayasada bir parlamenter sistem geliştirilirken, Kral hükümetin politika yapma gücüne etkin bir şekilde hakim olmuştur (İsmail, 2016).

1925 Anayasası siyasi ve sosyal olarak başka devletlerin Anayasa oluşturma sürecinden farklı seyretmiştir. Irak; İngiltere himayesinde bir Anayasa hazırlamış bulunmaktadır. Irak halkının Anayasaya katılım göstermeleri tamamen şeklen olmuştur. İlgili Anayasa, İngilizlerin diktesi altında kaleme alınmıştır (El-Cede, 1990: 314). Anayasada toplam 125 madde vardır. 1. madde esasında Irak'ın Temel Kanunu, Irak Anayasası'dır. 2. madde ise Irak'ın egemenliğine, bağımsızlığına ve özgürlüğüne vurgu yapmaktadır. Bu maddede toprak bütünlüğünün korunması ve hiçbir toprak parçasından vazgeçilemeyeceğinden söz edilmektedir. Ayrıca, Meşrutî krallık ile yönetimin sağlanmasına yer verilmiştir (Anayasa, 1925: 1-2).

1.2.1.1. Haklar ve Hürriyetler

1.2.1.1.1. Medeni Eşitlik Hakları

(1) Kanunda Eşitlik

Temel kanundaki 6. maddeye göre tüm Iraklılar kanuna karşı eşittirler. Dil, din veya ırkları farklılık gösterse dahi eşitlik söz konusudur. Devletin resmi dinide İslamdır. Her birey dinen kendi din veya mezhep geleneklerini uygulamakta özgür bırakılmıştır. Bu geleneklerin uygulanmasındaki tek şart memleketin güvenliğiyle aykırı düşmemesi durumudur.

(2) Yargıda Eşitlik

Temel kanun içerisinde bireylerin mahkemeye yapacağı başvurular düzenlenmiştir. Temel kanunun 9. maddesinde mahkemeye müracaat etme konusunda kimseye yasak getirilmemiştir. Aynı zamanda kimse de mahkemeye başvuruda bulunması için zorlanmamaktadır. Iraklıların hepsi yargı önünde eşittir ve aralarında hiçbir fark bulunmamaktadır.

(3) Vazifelerde Eşitlik

Temel kanunun 18. maddesi bağlamında bütün Iraklılar medeni ve siyasi haklarda olduğu gibi üstlerine düşen görevler kapsamında da eşittir. Kamusal görevlerde yalnızca Iraklıların çalışma hakkı mevcuttur. Yabancılara ise bu görev yasaklanmıştır fakat istisnai durumlarda bu hak verilebilmekte ve verilecek hak kanunla belirlenmektedir.

(4) Tekliflerde Eşitlik

Temel kanundaki 11. madde esasında vergilerden hiçbiri eğer kanunda belirtilmediyse farz olamamaktadır. Bu kanun tüm vergi mükellefleri için geçerlidir. Vergiler sadece kanun esasında toplanabilmektedir. Vergiler tüm Iraklılardan toplanmaktadır. Özel durumlar da sadece kanunla belirlenmektedir.

1.2.1.1.2. Manevi Haklar

Irak vatandaşları fikir belirtme, toplantı yapma, dernek oluşturma, eğitim ve inanç özgürlüğüne sahiptir (Madde 12). Ayrıca insanların özel hayatlarına karışmamak ve saygı göstermek esası mevcuttur. Vatandaş yargı kararı olmadan hiçbir şekilde tutuklanamamaktadır (Madde 7). Yargı karar vermeden hanelere hiçbir hususta girilememektedir (Madde 8). Telefon, fax vb. hiçbir elektronik alet de yargı kararı olmadan dinlenememektedir (Madde 15). Irak vatandaşları inanç özgürlüğüne sahiptirler. Her vatandaş kendi geleneklerini uygulayabilmektedir fakat ahlaka aykırı olmaması hususu söz konusudur (Madde 13).

1.2.1.2. Devletin Organları

1.2.1.2.1. Kral

1925 Anayasası'nın 2. Maddeye göre Irak krallık ve parlamenter sistemin aynı anda kullanıldığı vurgulanmaktadır. krallık babadan oğula geçme usulüne göre devam etmektedir. Irak'ın egemen ve bağımsız olduğuna aynı maddede vurgulanmıştır. Uygulanan kraliyet sistemine bakıldığında babadan oğula bir veraset aktarımı olduğunu görmek mümkündür. Anayasa' nın 22. maddesinde oğulun krallık yetkilerini alabilmesi için 18 yaşını doldurmuş olmak şartı konulmuştur. Aksi söz konusu olduğunda bir vasi atama yoluyla krallık devam ettirilmektedir. İlgili vasi doğrudan kral tarafından görevlendirilmektedir. Fakat kişinin kral yerine vasi olabilmesi için parlamentonun onayı istenmektedir. Eğer parlamentodan geçemez ise vasiyi atama yetkisi bizzat parlamentonun yetkisi altındadır. Kral; Anayasa'nın hükümlerine uyacağına; ülkenin bağımsızlığı ve vatana sadakat göstereceğine dair parlamento toplantısında yemin etmektedir. Bu yemin etme töreni kralın millettan yetki aldığı bir göstergesi idi. Kralın dokunulmazlığı mevcuttur ve herhangi bir sorumluluğu söz konusu değildir. Ayrıca, bulunduğu konum; onun politikaya karışmaması ve tarafsızlık ilkesini benimsemesini sağlamaktadır. Kralın sadece tecrübe ve fikirlerinden yararlanılmaktadır.

Kralın kullanabileceği yetkiler Anayasa'nın 26. maddesi 4. fıkrasında düzenlemeye tabii tutulmuştur. Kral, uluslararası anlaşmaları imzalama yetkisine sahiptir fakat bunun için parlamentonun onayını alması gerekmektedir. Yine Kral bu maddenin 5. Fıkrası hükmünce dilediği gibi başbakan atayabildiği gibi atadığı başbakanı ülkenin menfaatlerini koruma kapsamında görevden alabilmektedir. Aynı zamanda başbakanın adaylığını açıkladığı bakanları atayabilmektedir ve istifaları kabul etmektedir. Kralın elinde bulundurduğu yetkiler arasında OHAL olağan üstü Hal ilan etme ve sıkıyönetim ilan etme yetkilidir. Kral, silahlı birliklerin başkomutanıdır. Bu vasfıyla bakanlar kurulu onayını da alarak savaş ilan edebilmektedir. İlgili bakanların önerisiyle tüm diplomasi temsilcilerini ve yargıçları hem atama hem de görevden alma yetkisine sahiptir.

1.2.1.2.2. Bakanlar

Bakanlar kurulu; yürütme organı görevini yerine getiren bakanlardan oluşmaktadır. Kurul devlet işlerini yönetmektedir ve bazı önemli hususlar konusunda karar almaktadır. Parlamento önünde bakanlar yaptıkları işlerden sorumlu tutulmaktadırlar. Bununla birlikte parlamento önünde bakanlar kurulu bir bütün olarak fakat teker teker bakanlar halinde sorumludurlar. Bakan siyasi, cezai ve hukuki sorumluluğa sahiptir. Başbakanın atanması kral tarafından yapılmaktadır. Bakan sayısı başbakan da dâhil olmak üzere en az 7 kişiden oluşmaktadır (Madde 64-66).

Bakanlarda bulunması gereken şartlar:

1.Bakan görevine getirilecek kişinin Iraklı olması gerekmektedir. Irak vatandaşı olmak için de ya Lozan Anlaşması gereğince bu toraklarda doğmuş olmak ya da Irak vatandaşlığını sonradan girmekle kazanmış olmak gerekmektedir. Irak vatandaşlığını kazanmış olan birisinin bakan olabilmek için 1914 yılından önce Irak'ta yaşamış bir Osmanlı hanesinden olması gerekmektedir ya da Irak vatandaşlığında en az 10 yıldır bulunmuş olmak durumundadır.

2.Bakan görevine getirilecek kişinin 30 yaşından büyük olması gerekmektedir.

3.Göreve getirilecek bakan cinayetten hüküm giymemiş ayrıca tutuklu veya gözaltında olmamalıdır.

4.Bakan adayının yasanın belirleyeceği dereceden kral ile akrabalığı bulunmamalıdır.

Parlamentonun içinde bulunan iki meclisten birinde üye olmayan bakan ilgili görevde 6 aydan fazla kalamamaktadır (Madde 30).

1.2.1.2.3.Yasama Organı

Yasama görevini yürüten kurum parlamentodur. Bahsi geçen parlamento 2 meclisten oluşmaktadır. Bu meclisler Millet meclisi ve Ayan meclisidir. Kral ataması ile oluşan Ayan Meclisi süresi 8 yıl ile sınırlıdır (Madde 31-32).

Irak Millet Meclisi yasası gereği üyeleri seçim sonucu ile iş başına gelmektedir. İlgili yasanın 36. maddesi gereğince sadece erkekler milletvekili olabilmektedir. Her 20 bin seçmen adına bir milletvekili uygun görülmüştür. Bakanlıkta aranan şartlar ile milletvekilliğinde aranan şartlar birbiri ile aynıdır.

Meclisin Yetkileri:

1. Yasama Yetkisi

Bu yetki bağlamında parlamento yasaların tasarılarını konu haline getirmektedir. Meclis bu konular bakımından tasarıları hazırlamakta ve önermektedir. Önerilen tasarılar daha sonra tartışılarak oylamaya sunulmaktadır ve Oylama sonucunda kabul edilen tasarı yasalasmaktadır. Fakat 45. madde bağlamında mali konularda tasarı hazırlanamamaktadır. Ancak meclis vergi koyabilmektedir ve bütçeyi onaylama yetkisine sahiptir.

2. Siyasi Yetkiler

Meclis üyeleri Anayasa'nın 54. maddesi gereğince bakanlara sorular yöneltebilmekte açıklama talebinde bulunabilmektedir. Gerekli hallerde bir problemle karşılaşıldığı zaman meclisin bu problemleri çözebilecek yetkinliğe sahip komisyon kurabilme yetkisi mevcuttur. Bunun yanı sıra Millet Meclisi yasası 16. maddesi bağlamında meclis; idari, askeri, ekonomik ve siyasi konularla görevli daima hizmet verecek komisyonlar kurabilmektedir.

1.2.1.2.4. Yargı Organı

Yargıçların ataması ve görevden alınması durumu kralın emri kapsamında söz konusu olmaktadır. Kralın söz edilen yetkileri kullanabilmesi için ilgili bakanın önerisi gerekmektedir. 1925 Anayasası gereğince özel mahkemeler, dini mahkemeler, medeni mahkemeler olmak üzere 3 mahkeme tipi mevcuttur (Anayasa, 1925: m68-69).

Medeni mahkemeler ticari, hukuki ve ceza davalarına bakmaktadır. Dini mahkemeler ise 2'ye ayrılmaktadır. Bunlar şeri mahkemeler ve ruhani topluluklar meclisidir. Şeri mahkemeler Müslümanların konularıyla ilgilenmekte; ruhani topluluklar ise gayrimüslimlerin konularıyla ilgilenmektedir (Anayasa, 1925: m74-75).

Mahkemelerde muhakeme açık şekilde yapılmaktadır. Bazı olağanüstü hususlar söz konusu olduğunda veya özel bir sebebin varlığı durumunda muhakeme gizli bir şekilde yapılabilmektedir (Madde 72).

1.2.1.2.5. Kanunların Anayasaya Uygunluk Kontrolü

Kanunların anayasaya uygun olup olmadığının kontrolü görevi Temel Kanun tarafından yüksek mahkemeye atfedilmiştir. Yüksek mahkeme başkan dâhil olarak 9 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan 4 Ayan Meclisi'nden seçilmekte; diğer 4 ise Temyiz mahkemesinden seçilmektedir. Başkanlık görevini ise Ayan Meclisi başkanı yürütmektedir.

Bu Mahkemelerin süresi gelen davanın durumuna bağlıdır. Dava bittiği zaman görev de bitmiş olacaktır. Bu mahkemelerin toplanmasını kral talep etmekte ve Bakanlar Kurulu onaylamaktadır (El-Cede, 1990: 321).

Temel Kanun sert bir kanundur çünkü bu tür kanunların değiştirilmesi için özel işlemler gerekmektedir. Çünkü bu türden kanunlarda yapılacak değişiklikler diğer kanunlardan daha zor yapılmaktadır. Temel kanunun 118. ve 119. Maddelerinde bu konuya değinilmektedir. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra bir sene içinde yapılan değişiklikler 118. maddede düzenlenmişken; bir sene sonraki değişiklikleri kapsayan değişiklikler 119. maddede düzenlenmiştir. Değişiklikleri Millet Meclisi ve Kral hazırlamaktadır. İkisinin de fikri bir olduğunda yeni bir kanun için uygun ortam hazırlanmış olacaktır. Anayasa değişikliğinin gerçekleştirilebilmesi için Millet Meclisi yanı sıra Ayan Meclisinin de 3/2'lik olur vermesi gerekmektedir. Bu gelişmelerden sonra Millet Meclisi fesih işlemleri yapılmaktadır. Yeniden bir Millet Meclisi seçimi yapıldıktan sonra tekrardan Millet Meclisi ve Ayan Meclisine değişiklikler hususunda sunum yapılmaktadır. Yine 3/2'lik çoğunluk aranmakta, bu çoğunluk sağlandığında değişiklik kralın da onay ile yapılmaktadır.

1.2.2. 1958 Anayasası

General Abdülkerim Kasım önderliğindeki 14 Temmuz 1958 Özgür Subay Devrimi ile Irak yönetiminde bulunan ve İngiltere himayesi altında olan Haşimi hanedanlığına yönelik, monarşik dönemini sona erdirdi ve Irak Cumhuriyeti'nin doğduğunu ilan etti. Devrimi gerçekleştirenin yanında olan diğer liderler Abdülsalam Arif ve Muhammed Necib. Bu gelişmelerin üzerine o dönemdeki kraliyet rejimi ürünü olan 1925 Anayasasını iptal ederek yerine Cumhuriyet rejimine uygun bir Anayasa oluşturma yoluna gitmiştir (Dawışa, 2009:194). Bu tür geçici anayasalar, 1925'ten ve mevcut 2005 anayasasından farklı kılan, Kabine dışında neredeyse tartışılmamıştı ve herhangi bir tartışma veya referandumun sonucu değildi. Bununla birlikte, Devrimci Komuta Konseyi'ne ve özellikle Cumhurbaşkanı'na "en yüksek yürütme yetkisi" verilmiştir. Başbakan kararnamesiyle tüm hakimleri ve memurları atama, sıkıyönetim ve OHAL olağanüstü hal ilan etme ve hatta iptal etme yetkisine artık mevcut kanunlarla sahiptir (Dawışa, 2009:195).

1.2.2.1. Temel İlkeler

Anayasa'nın ilk maddesinde Irak' ın bağımsızlığından ve tam egemen durumda olan bir cumhuriyetin varlığından söz edilmektedir. 2. maddesinde Irak devletinin Arap milletinin bir parçası olduğuna vurgu yapılmaktadır. 4. madde ise İslam'ın Irak' ın resmi olarak dini ilan edildiği görülmektedir. 1958 Anayasası Kürtler ile ilgili yeni gelişmelere olanak tanımıştır. Kürtlerin varlığına resmen Anayasa'da değinilmiştir. Kürtler ile Arapların Irak'ta ortak bir konuma sahip olduklarından bahsedilmektedir. Ayrıca millet olarak Kürtlerin hakları da Anayasa'da belirtilmiştir (Madde 3).

1.2.2.2. Temel Nitelikler

a. Geçici Bir Anayasadır

1958 Anayasası geçici bir hükme sahiptir. Bu da Anayasa önsözünde açıkça belirtilmiştir. Daimi Anayasa yazılana kadar yürürlükte kalmaktadır.

b. Özetlendirilmiş Bir Anayasadır

30 maddeden oluşan bir Anayasa metni olduğu için özetlendirilmiş bir Anayasa olarak sayılmaktay edilmektedir. 1925 Anayasasına göre oldukça kısadır. Bunun dezavantajları vardır. Örneğin devlet organlarının ne işle meşgul olduğu, görevlerinin ne olduğu belirtilmemiştir. Bunun yanı sıra Anayasanın düzeltilme hususları da belirtilmemiştir (El- Cede, 2004: 352- 354).

1.2.2.3. Haklar ve Hürriyetler

Irak devletinin otoritesinin kaynağı tümüyle hak kavramından oluşmaktadır. Bu durum Anayasa'nın 7. maddesiyle sabitlenmiştir. 9. maddesinde ise tüm vatandaşların hukuk karşısında eşit oldukları yer almaktadır. Din, dil, köken, cinsiyet ve inanç kavramları bağlamında vatandaşlar eşit muameleye tabi tutulmakta hiçbir ayırım gözetilmemektedir.

Evlerin özel yerler olduğu Anayasa'da bir hak olarak bildirilmiştir. Herhangi bir kanun hükmetmedikçe evlere giriş söz konusu dahi olmamaktadır. Özel mülklerin sahibinden alınmaları hiçbir şekilde söz konusu değildir. Ancak kamulaştırma çerçevesinde mülklerin alınmasına yönelik hükümler söz konusudur. Böyle bir durumla karşılaşıldığında gerekli tazminat devlet tarafından karşılanmaktadır. Din konusunda da herkes kendi dininin ve geleneklerine göre, kanuna aykırılık teşkil etmemesi takdirde, yaşamakta özgürdür (Madde 10-13).

1.2.2.4. Yönetim Şekli

1958 Anayasasına göre en yüksek otorite merci Cumhurbaşkanının görev verdiği Cumhuriyet Konseyi'dir. 1925 Anayasasında olduğu gibi kral en yüksek otorite değildir (El- Cede, 1990: 355).

Anayasa'nın 23. Maddesine göre yargı bağımsızdır. Yargının işlemine hiç kimse karışmamaktadır. Herhangi bir güç yargı mercilerinden üstün değildir. Yargı kanunları uygulamaktadır ve üstünlük gücünü de buradan almaktadır. Kanunlar resmi gazeteden ilan edildikten sonra yürürlüğe girmekte idi. Bu durum 26. madde esasında gerçekleşmektedir.

1.2.3. 1968 Anayasası

17 Temmuz 1968' de yeni bir devrim (beyaz devrim) gerçekleştirilmiştir. Bu devrimin başını Baas Partisi çekmektedir. Baas partisi'nin liderliğini ise Ahmed Hasan el Bekir yapmaktadır. Beyaz devrim darbesi ile dönemin cumhurbaşkanı olan Abdürrahman Arif ve başbakanlık görevinde bulunan Tahir Yahya görevlerinden uzaklaştırılmıştır. Yeni yönetimde ise tek partili bir rejim uygulanarak Baas parti lideri olan Ahmed Hasan el Bekir yönetiminde yeni bir anayasal oluşumu gerçekleştirmiştir. Bu yeni Anayasa 95. madde içermektedir. Bu Anayasanın diğer Anayasalardan farkı otoritenin milli bir parti ekseninde yürütülmesi durumudur. Parti hedefi aynı zamanda ülkenin hedefi olmaktadır (El-sabaawi, 2019).

1.2.3.1. Hükümet

Devletin tüm yürütme işleri, Cumhurbaşkanı ve Bakanların oluşturduğu hükümet, tarafından uygulanmaktadır.

1.2.3.1.1. Cumhurbaşkanı

1968 Anayasası bağlamında Cumhurbaşkanı'nın yetkileri oldukça geniştir. Hem devlet başkanı hem silahlı kuvvetlerin komutanı hem de Devrim Komuta Konseyi'nin başkanıdır. Anayasa'da yapılan değişiklik ile aynı zamanda Başbakanlık görevi yapmaktadır (Madde 50). Anayasada Cumhurbaşkanı olmanın koşulları belirlenmemiştir. Cumhurbaşkanı'nın görev durumu Devrim Komuta Konseyi'ne bağlı durumdadır. Kamusal bir bağ söz konusu değildir. İstifa edileceği zaman Konsey'e sunulmaktadır. Konsey ise istifa sonucu giden Cumhurbaşkanı'nın yerine yenisini atamaktadır (Madde 53).

1.2.3.1.2. Bakanlar

Bakan olmanın şartları şu şekildedir:

1. Bakan olacak kişinin 30 yaşından büyük olması gerekmektedir.
2. Irak vatandaşı olan anne ve babadan dünyaya gelmiş olması gerekmektedir.
3. İÇindi bulunduğu ailenin 1900'den bu yana Irak ikametgahlı bir yerde bulunması ve Osmanlı vatandaşı olması gerekmektedir (Madde 66).

Bakanlar görevleri dışında başka bir işle uğraşamamaktadır. Bu göreve nail olmuş kişilerin devlet mallarını alması, satması, kiralaması kesinlikle yasaktır. Görevleri devletin güvenliğini sağlamak, idari kararları almak ve genel olarak bütçeyi hazırlamaktır (Madde 68-69).

1.2.3.2. Devrim Komuta Konseyi

Anayasa Konsey hakkında açıkça bir görüş belirtmemektedir. Devrimi gerçekleştiren grup oldukları için geniş yetkilerle donatılmışlardır. Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi, Silahlı Kuvvetlerin denetimi, savaş ve barış ilanı, güvenlik konuları, yönetmelik ve yasaların onaylanması ve uluslararası anlaşma sözleşmeleri konuları yetkileri içerisinde yer almaktadır. Konsey oturumları gizli bir şekilde yürütülmektedir. Haftada 1 kez olmak üzere Konsey Başkanı'nın hazır olması şartıyla çoğunluk üye sayısı saptandığında toplanılmaktadır. Hazır bulunan üyelerin çoğunluğu alınacak kararın nitelikini belirlemektedir. Üyeler karar aşamasında eşit bir şekilde fikir beyanında bulduklarında Konsey Başkanı'nın dediği yapılmaktadır. Yeni bir Millet Meclisi oluşturulana kadar Konsey yasama yetkisini yürütmektedir (El-Cede, 1990: 405- 415).

1.2.4. 1970 Anayasası

Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Baas Partisi'nin görüşmeleri sonrasında kabul edilen 11 Mart 1970 Deklarasyonu sonrasında 1970 anayasası oluşturulmuştur. KDP adına Mustafa Barzani ve Baas partisi adına da Saddam Hüseyin'in bulunduğu deklarasyon çerçevesinde

Kürdistan'a özerk bir yönetim getirilmesi yer almaktadır. Genel olarak 1970 Anayasası da bu bağlamda deklarasyona uygun bir şekilde yeniden düzenlemeyi içerdiği söylenebilir (Lijphart, 1984).

Irak Cumhuriyet döneminden bu yana ilk defa uzman bir komisyon anayasa taslağı hazırlamıştır. Bu açıdan 1970 Anayasası oldukça büyük bir öneme sahiptir. 1968 Anayasasını hazırlayan ekibe göre daha çok tecrübe sahibi insanlar içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle bir önceki Anayasa eksik ve problemliler olarak anılmaktadır. Tüm bu hususlara çözüm bulmak amacıyla 1970 Anayasası hazırlanmıştır. İlk hazırlandığı zaman 67 maddeden oluşan Anayasa daha sonra 70 maddeye çıkarılmıştır (El-Cede, 2004: 128- 129).

1.2.4.1. Temel İlkeler

1.madde esasında bu Anayasa Irak Cumhuriyetine yeni bir tanım getirmiştir. Irak; ulusal, egemen ve demokratik cumhuriyet olarak tanımlanmakla birlikte ana hedef olarak birleşmiş bir Arap devleti kurmak durumu söz konusu edilmiştir. Sosyalist bir rejimin temelleri atılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda egemenliğin kaynağı halk olarak belirlenmiştir. Ülke toprakları bir bütündür ve bu topraklardan asla vazgeçilmeyecektir. Arap ve Kürt olmak üzere iki ana halk Irak halkını oluşturmaktadır. Dil olarak Arapça devletin resmi dilidir. Kürtçe de Kürt bölgelerinin ana dili olarak belirlenmiştir. Kürt bölgesi otonom bir bölgedir.

1.2.4.2. Haklar ve Hürriyetler

19. madde kapsamında, kişiler arasında dini, dil ve cinsiyet bakımından ayırım gözetmeksizin her insanın eşit olduğu belirtilmiştir. 22. maddede yer alan 2. fıkra gereğince yasa belirlenmediği müddetçe insanların tutuklanması yasaktır. 23. maddede de mesajların, telefon görüşmelerinin, yasa belirtilmediği sürece gizlilik esasına tabi tutulması gerektiği yazılmıştır.

Esasen 1970 anayasasına bakıldığında en çok önem arz eden değişimin Kürtler için tanınmış olan bölgesel otonomi hakkı olduğu söylenebilmektedir. Türkmenler (Iraklı Türkler) de bu rejim sayesinde kültürel anlamda hak kazanmışlardır. Bu anlamda Devrim Komuta Konseyi kaynaklı, bir kanun kadar güçlü nitelik taşıyan kararname gereğince Türkmenler' in kendi dillerini öğreten okullar açması ve de dergi ve gazete yayımlaması gibi haklara sahip oldukları belirtilmiştir. Fakat ,bir müddet sonra, tüm bu Türkçe eğitim vermekte olan okullar kapatılmış, Türkmenler'e tanınan tüm haklar geri alınmıştır (Hürmüzlü, 2016).

1.2.4.3. Devletin Organları

1.2.4.3.1. Yasama

Devrim Komuta Konseyi

1970 Anayasası gereğince Devrim Komuta Konseyi tanımlanmış ve yetkileri belirlenmiştir. Anayasaya göre konsey, devlet için en yüksek seviyede sayılmaktadır. Ayrıca halk iradesinden sorumludur (El-Cede, 2004: 418).

Ulusal Meclis

Ulusal Meclis'in halk içindeki farklı siyasal ve de ekonomik temsil üyelerinin oluşturduğu bir parlamenter meclis olduğu Anayasa'daki 46. maddede geçmektedir. Ulusal Meclis Yasası ismi verilen bir yasa gereğince oluşum şekli, üyelik koşulları, işleyiş biçimi ve de hakları belirlenmiştir. 250 kişiden oluşan (daha az olması mümkün olmayan) Ulusal Meclis'in üyeleri tamamen bağımsız bir şekilde ve tek aşamalı bir seçim ile tayin edilmektedir.

Ulusal Meclis'te Yetki Mekanizması İşleyişi

Devrim Komuta Konseyi'nin sunmuş olduğu yasa tasarıları, meclis tarafından incelendikten sonra tasarının tarafınca onaylanması hâlinde, onay için Cumhurbaşkanı'na iletilmektedir. Meclisin tasarıya yönelik bir itirazı söz konusu olduğunda veya tasarının değişikliğe uğraması gerektiğini belirttiğinde oluşturulan tasarı Devrim Komuta Konseyi'ne geri gönderilir. Konsey'in taslağı son hâliyle onaylaması durumunda taslak Cumhurbaşkanı'na onay amaçlı sunulur. Tam tersi bir durumda tasarı Konsey ve Meclis tarafından tertip edilen ortak toplantıda konuşulur ve karar aşaması, katılımcıların 2/3 'si çoğunluğu sağlanmasıyla gerçekleştirilir. Meclis içerisinde bulunan üyelerden minimum 1/4 sunduğu kanun tasarıları meclisçe işlenir. Sonrasında uygun görülmesi hâlinde Devrim Komite Konseyi'ne onay amacıyla sunumu gerçekleştirilir. Fakat askeri mevzular hariç sayılmaktadır. Konseyin, taslağı onay amacıyla Cumhurbaşkanı'na sunması söz konusudur. Ancak tersi bir durum geliştiği takdirde Meclis ve Konsey ortak toplantısında işlenen taslağa yönelik karar, tüm katılımcıların 2/3 'si çoğunluğu gereğince alınır (El-Cede, 2004: 427-428).

1.2.4.3.2. Yürütme

Cumhurbaşkanı

1970 anayasası gereğince Cumhurbaşkanı'nın çok önemli hakları ve yetkileri mevcuttur. Cumhurbaşkanı'nın yalnızca iktidarda olan parti içinde etkin rol alması önem arz etmektedir. Anayasada yer alan 57. madde esasınca Cumhurbaşkanı bağımsız bir devlet yapısı ve toprağın bütünlüğünü sağlamak için çalışmalıdır. OHAL olağanüstü hal ilan etmek ve iptal etmek gücüne sahiptir. Ayrıca yürürlükte olan anayasa ve kanunların uygulamasını sağlamaktır. Savcıların yanı

sıra diplomatik temsilciler ve de bakanları tayin edebilmektedir. Anlaşmaların imzalanması ve bakanlara ait işlemlerin kontrolü yetkileri arasında yer almaktadır.

Bakanlar Kurulu

Bakanlar kurulu ise Başbakan, Bakanlar ve yardımcılarında oluşmaktadır ve yürütme için en temel unsur konumundadır. 1970 anayasası gereğince Cumhurbaşkanı'nın aynı anda başbakan da olduğu belirtilmiştir.

Bakanlar Kurulu'nun Görevleri:

- Yasa tasarılarının hazırlığı ve meclise gönderim işlemleri.
- Devlet memurlarının tayin işlemleri.

Anayasasının bakanlar için koyduğu şartlar, Bakanların ve ailelerinin Iraklı olması, ayrıca bakanların diğer işlerde çalışmaması şeklinde özetlenebilir (Madde 60).

1.2.4.3.3. Yargı

Anayasa'daki 60. madde gereğince yargının bağımsız olduğu, yargının tüm kurumların üzerinde olduğu söylenebilir. 60. maddenin 2. fıkrasında bütün yurttaşların mahkemeye başvurma hakkının olduğu, 3. fıkrasında da mahkemelerin oluşumlarının, haklarının, şartlarının ve seviyelerinin yasalarca düzenlendiği belirtilmiştir. Cumhuriyet'in varlığını sürdürdüğü dönemde hazırlanan anayasalar birbirlerinden farklı olmasına rağmen hepsi aynı özelliği taşımışlardır. Zira bu dönemde oluşturulan tüm anayasalar geçici anayasa olarak tanımlanmıştır.

1.3. Yeni Irak Anayasasını Doğuran Sebepler ve Anayasanın Hazırlanma Süreci

1.3.1. Yeni Irak Anayasasını Doğuran Sebepler

Dünya genelinde, birçok ülkede yeni bir anayasanın hazırlığı, etki alanı geniş politik ve sosyal mevzularla birlikte kendini gösterir. Bu anayasada vatandaşlara dair yeni görüşlere yer verildiğinden bahsetmek mümkündür. Örneğin, ABD 1783'te yeni bir anayasanın hazırlığına başlamıştır. Benzer nitelikte Endonezya da 1945'te Hollanda karşısında bağımsızlıklarını elde ettiklerinde yeni bir anayasa yazmışlardır (Fritz, 2008: 131). Irak yönetimini 1968 yılında Baas Partisi ele almıştır. Sonrasında Saddam, Irak hükümetinin başına geçmiştir. Tam bu esnada Amerika'nın Irak üzerindeki baskı girişimleri başlamıştır. Amerika baskı kurmasına dair amacını Irak'ta nükleer silah üretimi olduğuna dair bir beyanla belirtmiştir. Nükleer silahların tespiti için alanında uzman müfettişler Amerika tarafından Irak'a gönderilmiştir. Fakat Amerika, Saddam

rejiminin nükleer silahların tespit edilmesine engel olduğuna dair bir iddia öne sürmüştür. Netice olarak bunu bahane ederek Amerika, Irak'a savaş açmıştır. Fransız başbakanı Jacques Chirac bu durumu farklı bir şekilde ele almıştır. Irak, 13 sene boyunca ambargo hâlinde kaldığı için iç durumunun kötü olmasından kaynaklı olarak Amerika, Irak'ın rejimini değiştirmek istemiştir. Bunu da sebep göstererek Irak'a savaş ilan etmiştir. Bu esnada komşu ülkelerde de birtakım problemler baş göstermiştir. Lübnan - İsrail sınırında sorunlar yaşansa da Lübnanlılar bu durumdan fazla endişe duymamışlardır. Lakin Irak'a göre Suriye'deki durumlar daha fazla endişe yaratmaktadır. Zira Amerika'nın Irak'taki Saddam rejimine son vermesi hâlinde Irak'ın parçalanacağını düşünmüşlerdir. Amerika Irak bütünlüğüne bir zarar gelmeyeceğine ve de Irak'ın parçalanmasına neden olunmayacağına dair birtakım iddialar öne sürmüştür. Fakat Amerika'nın en büyük ideali "Büyük Orta Doğu" projesini hayata geçirmektedir. Bu yüzden Suriye de Amerika tarafından işgale uğrama tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bilhassa bu iki hükümet arasında bir çatışma söz konusudur. Bu konuya dair uzman görüşleri derlenip toparlandığında Irak işgali sonrası Irak'ta Amerika destekçisi yeni bir hükümet kurulmalı, böylelikle Irak'la İsrail arasında yeni bir savaşın başlamasına engel olunabilir sonucuna varılmıştır (Kaplan, 2015).

Körfez devletlerinde durum biraz daha farklı olmuştur. Kuveyt ve Suudi Arabistan için Irak'taki işgalden ötürü endişelendikleri ya da rahatsızlık duydukları söylenebilir durumda değildir. Zira Irak'taki eski hükümet zamanında çok sorunlar yaşanmıştır. İran'ın batı sınırında da Amerika tarafından işgal edilen yerler olmuştur. Doğu sınırı için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Çünkü Amerika Afganistan'ı da işgal etmiş vaziyettedir. Bunun yanı sıra İran ile Amerika arasında birtakım problemler baş göstermiştir. Bunda en büyük etken İran'ın nükleer silah üretmesidir. Bu durum Amerika ve İsrail açısından büyük tehdit oluşturmaktadır. İran Irak arasındaki ilişkilerde de İran'ın Irak'ta yer alan Şiileri desteklediği ve de Şii bölgelerinin kontrolünü ele geçirdiğini söylemek mümkündür. Irak nüfusunun çoğunluğu Şii'dir. Şiileri temsil eden parti de üye sayısı bakımından parlamentoda geniş bir alanı kapladığı için yönetim açısından etkin rol oynamaktadır. Türkiye'de ise durumlar daha farklı seyretmektedir. Zira Kürtlerin Irak'ın kuzeyinde devlet kurmaları Türkiye açısından büyük tehdit yaratmaktadır. Edinilen bilgilere göre Türkiye'de bulunan Kürtler sayıca 15 milyon civarı olarak tahmin edilmektedir (Al-Husseini, 2016).

İşgal sonrası Irak'ta durumlar değişiklik göstermiştir. Güvenlik açığı ortaya çıkmıştır, bu yüzden işgalciler güvenlik için geçici yönetim ilan etmeye çalışmışlardır. Geçici olarak kurulan bu işgalci otorite için 2003'te yönergeler kurulmuştur. Bu talimatlar doğrultusunda otorite biçimi ve yürürlüğe girmiş olan kanunlar belirlenmiştir. İşgalci otorite, faaliyetlerini iptal edip durdurmadığı sürece işgal öncesi tüm kanunlar geçerliliğini korumaya devam etmiştir (Hayavi, 2003). Hüküm verme yetkisine sahip "Meclisi Hüküm" adlı meclis, 13 Temmuz 2003 tarihinde kurulmuştur. Meclis temsilcilerinin tamamı Iraklı vatandaşlar olmuştur. Bu meclis için asıl amaç ülke içerisindeki faaliyetlere öncülük etmek, gerekli güvenlik tedbirleri almak ve de en önemlisi millet ile ortak ülkü belirleyip başka bir hükümetin kurulmasını sağlamaktır. Bu esnada işgalci otoriteyle

Hüküm Meclis geçici süre zarfında bir anayasa oluşturmuşlardır (Hayavi, 2003: 13). Geçici olarak oluşturulmuş olan anayasanın geçerliliği 2005'in sonlarına doğru yürürlüğe girecek olan kalıcı anayasanın halk tarafından tasdiklenmesine kadar geçecek vakit boyunca sürmüştür. Bu yasa geçici olmasına rağmen ülkede en üstün yasa olarak ilan edilerek Irak'taki tüm bölgelerde hakimiyet yaratmıştır. Yasada değişikliğe gidilebilmesi için parlamentodaki üyelerin en az 3/4'ünün onayı gerekmektedir. Bu yasa gereğince: Irak, Demokratik, Bütün ve Federal bir devlet yapısına sahiptir. Federal hükümet, bölge hükümetleriyle beraber daha küçük yerel yönetimler, yönetimde söz sahibi sayılmıştır. Devletin benimsediği din İslam'dır. İslam, otorite bakımından büyük öneme sahiptir. Resmi dil iki tanedir. Bunlar: Arapça ve Kürtçe dilleridir. Fakat diğer azınlık kesimler ve Türkmenler yetiştirdiği çocukları kendi dillerini kullanarak eğitebilirler (Madde 1-4).

1.3.2 Anayasanın Hazırlanma Süreci

I.2005 Anayasası demokratik bir biçimde yazılmıştır ya da öyle görünmesi istenmiştir. Bu da Sünni olan Arapların temsili açısından büyük önem taşımaktadır. Sünni Araplardan 25 kişiden oluşan bir grup, anayasa yazım komisyonu için, 15 kişilik bir grup ta danışma bünyesinde görevlendirilmiştir. Ancak, bu kişilerin kimler tarafından seçildiği belirsiz olduğundan birçok problemle karşılaşmıştır (İnat, 2006).

II.Halk için büyük önem arz eden 2005 anayasanın çok kısa bir vadede yazılması büyük tepki toplamıştır. Çoğu ülke, anayasalarının tamamlanmasını uzun vakitlere yaymıştır. Örnek vermek gerekirse ABD anayasası hazırlık süreci 1776 - 1789 yılları arasında kapsamaktadır. Güney Afrika için yazılmış olan 1983 anayasanın yazımı 5 yıla tekabül etmektedir (İnat, 2006).

III.Irak'ta anayasa yazımı için daha çok vakte ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak ABD'nin yoğun baskı kurması sebebiyle, tarafınca bir tarih belirlendiği için hazırlık ve yazım süreci olağan dışı bir şekilde hızlandırılmıştır. Fakat anayasa yazım komisyonu için 6 aylık bir uzatma hakkı söz konusudur. Hatta komisyon üyeleri bu 6 aylık süreye ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Ancak 3 yıllık bir hükümet oluşum süreci de hesaba katıldığında 2 ay içerisinde 2005 anayasanın yazılması imkansız denilebilecek niteliktedir. Gruplardan bazıları (Sünni Araplar) katkılarını esirgemiş olup sonradan 2005 anayasasına içerisine dahil edilmişlerdir (İnat, 2006).

IV.Millet tarafından 2005 anayasa için herhangi bir katkı sağlanmamıştır. Hükümetçe anayasanın millete tanıtımı açısından kongreler düzenlenmiştir. Fakat bu kongrelerden olumlu bir netice alınamamıştır. Zira anayasa yazımında görev alan üyeler din ve politika açısından parti ve örgütlerin etkisinde kalmışlardır.

V.Iraklılar, bağımsızlıklarına yönelik bir savunma içermediği için 2005 anayasaya oy vermek yerine siyasal ve dini partiler için oy kullanmışlardır. Fakat bu anayasanın siyasi ve dini partilerle

bir ilgisi olmamakla beraber tamamen tüm Iraklıları kapsayan ve onlar için gelecek niteliği taşıyan bir yasadır (İnat, 2006).

VI.2003'te Amerika'nın Irak'ı işgal etmesi neticesinde Irak özgürlüğünü ve otoriter gücünü kaybeden bir devlet konumuna düşmüştür. Ülkede ters giden işleyişin önüne geçilmesi adına BM kararınca işgalcilerin yönetimi ele almaları gerektiği belirtilmiştir. Bu esnada durumlarda iyileşme söz konusu oluncaya kadar geçen süre zarfında ulusal hükümet kurulması gerekmektedir. Ancak yeni hükümet kurulsaydı bile tüm bunların Amerika baskısı dahilinde gerçekleştiği tarihe geçmiştir (Al-Jubouri, 2007: 12-14).

VII.Yeni anayasa için baştan başlama gibi bir girişimde bulunulmamıştır. 2005 anayasasının dayanağı 2004 geçici anayasasının ta kendisi olmuştur. Esas maddeler, 2004 geçici anayasadan alınmıştır (Kazım, 2006).

VII.Şii destekçisi partiler İslam'ın kanun için tek bir kaynak olması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat Kürt ve laik olan gruplar İslam'ın diğer kaynakların yanı sıra bir kaynak olarak gösterilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Tüm bu çatışmalar neticesinde İslam devlet açısından resmi din ve de yasa için esas kaynak olarak 2005 Anayasası içerisinde yerini almıştır (Al-Husseini, 2016).

Federal devlet sistemi, bazı gruplar tarafından çözüm niteliğinde destek görmektedir. Zira Irak genelinde birçok inanç sistemi söz konusudur. Federal devlet sistemi destekçilerinin buna dair öne sürdükleri bahane, federal sistemin Irak'ın demokratik bir devlet olmasını sağlayacağı yönünde olmuştur (Al-Husseini, 2016). Federal sistem, Kürtler tarafından büyük bir destek görmüştür. 1991 yılındaki düzeni aynı devam ettirmenin yanı sıra hükümet içerisinde de önemli bir yer kaplamak istemişlerdir. Şiiler açısından da bu sistemin uygun olduğu söylenebilmektedir. Buna bağlı olarak onlar da Kürtler kadar bu sistemin destekçisi olmuşlardır. Fakat Sünni Araplar için bu durum farklı seyretmiştir. Onlarda ikiye ayrılma durumu söz konusu olmuştur. İlk grup federal sistemin kabullenememiştir ve karşısında durmayı tercih etmiştir. Bu grubun isteği Kürtlere sınırlı bir özerklik verilmesi olmuştur. Diğer grup ise federal sistemin yalnızca Kürtlere yönelik uygulanması taraftarı olup Irak'ta geri kalan bölgeler açısından zararlı olabileceğini düşünmüşlerdir (Al-Husseini, 2016). Sünniler tarafından bu anayasasının Irak'ta bir parçalanmaya sebebiyet vereceği öne sürülmüştür. Bunun yanı sıra anayasasının kabulü durumunda Irak'ta iç savaşın bile çıkabileceğini dile getirmişlerdir. Sünniler daha çok anayasa metinlerinde federalizm hükümlere yer verilmiş olmasına ve din adamlarının otoriter anlamdaki konumlarına itirazda bulunmuşlardır. Çünkü Sünnilerin geneli Amerika'nın Irak'a yönelik gerçekleştirdiği bu işgalde Kürtler ve Şiiler arasında ayrımcılık politikası yaratarak ülkeyi bölmeyi amaçladıklarını düşünmüşlerdir. Sünniler, federalizme güney tarafında Şiiler tarafından kurulması planlanan federal devletten dolayı karşı çıkmışlardır. Zira 1 milyonu aşkın Sünni ve Şiilerin nüfusça daha yoğun olduğu yerlerde

yaşamaktadırlar. Bu durumda Sünniler için iki seçenek kalmaktadır. Şiiilerin arasında yaşamayı ya da yerlerini terk etmeyi göze almayan Sünniler, bu devlet yapılanmasına kesin olarak karşı çıkmışlardır (Al-Husseini, 2016). Bu nedenle Federal devlet yapılanmasının temelini siyasi ve dini unsurlar değil, coğrafya oluşturmalıdır. Aksi takdirde bu sistemin çöküşü kaçınılmazdır (Köse, 2015). Kerkük meselesi için Kürtlerin isteği geçici anayasaya ait olan 58. madde esasına uyulması olmuştur. 58. madde gereğince Türkmen ve Kürtlerin tekrardan memleketlerine ve evlerine kavuşmaları sağlanmalıdır. Tüm bunların yanı sıra Kürtler seçim yoluyla Kerkük'ü Kürdistan'a dâhil etmek istemektedirler. Fakat Şiiiler ve Sünnilerce bu istek kabul edilmemiştir. Dolayısıyla bu mevzu, yeni anayasanın yazımı sonrası görüşülmek üzere ertelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.GEÇİCİ ANAYASA

2.1. Genel Olarak

Amerika, Saddam'a ve Irak'a yönelik, kontrolü altında tutmuş olduğu medya işbirliği ile geniş çaplı bir karalama kampanyası başlatmıştır. Amerika'nın iddiasına göre Irak, bünyesinde kitle imha silahları barındırmaktadır ve bunlar yok edilmek zorundadır. Amerika'nın tehditleri karşısında boyun eğmek zorunda kalan Irak toprakları Saddam tarafından silah kontrolüne açık hâle getirilmiştir. Birleşmiş Milletler 'in kitle imha silah kontrolcileri tek bir sonuca ulaşamamışlardır. Amerika, buna rağmen 20.03.2003'te Irak'ı bombalama girişiminde bulunmuştur ve bu bombalamaları neredeyse her dakika yinelemiştir. Sonrasında Amerikan ordusu 09.04.2003'te Bağdat'a giriş yapmıştır (Bojang, 2016). BM silah denetleyici şeflerinden Hans Blix, Amerikan ordularının Bağdat'a girişinin birinci yıldönümünde savaşa dair (CNN kanalına) bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamada Saddam'ın yönetimi ile savaş sonuçlarını karşılaştırmış, savaş sonuçlarının Saddam'ın diktatör rejiminden daha kötü olduğunu savunmuştur. Amerika'nın Irak'a yönelik yapmış olduğu işgalin tam bir kargaşa yarattığını dile getirmiştir. 2003 yılında başlamış olan işgal üzerinden seneler geçmiş olması Irak'ta devam eden direnişin sona ermesine sebep olmamış aksine bu direnişin daha da şiddetlenip arttığı görülmektedir (El-Sudani, 2005).

15.12.2003'te Siyasi yapılanma adına bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya "Egemenliğin Devri Antlaşması" da denmektedir. Bu anlaşma siyasi nitelik taşımaktadır. Antlaşma taraflarından biri Geçici Hükümet Konseyi'ne o dönem Cumhurbaşkanlık etmiş olan Gazi Meşal El-Yaver diğeri ise Geçici Koalisyon Güçleri sivil yöneticisi Pol Bremer ve yardımcısı olan David Retishmond'tur. Antlaşma bu taraflar arasında 15.12.2003'te imzalanmıştır. Antlaşma dört maddeden oluşmaktadır. Bunlar:

1. Geçici koalisyon güçleri ve Hükümet Konseyi arasındaki fikir birliği kapsamında geçici döneme yönelik Irak Devleti Yönetim Kanunu oluşturmak.

2. 31.03.2004'e kadar Irak'ta Koalisyon Güçlerinin rolünü ve pozisyonunu ayarlamak. Halkın güvenliğini sağlamak ve geniş kapsamlı çalışma ortamı açısından gerekli güvenlik anlaşmalarını yürürlüğe sokmak.

3. Geçici Milli Meclis için üyeleri belirlemek.

4. Otoriteyi Iraklıların kontrolüne bırakmak.

Bu belge, kalıcı nitelik taşıyacak olan 2005 anayasa açısından önemli sayılmaktadır. Zira bu anlaşmayla geçici Irak anayasası unsurları belirlenmektedir. Anlaşmada, yasa tasarımcısının, anayasa hazırlığı esnasında uyması gereken kurallar, anayasa yazım başlangıç ve bitiş tarihleri belirtilmiştir. Bu anlaşmanın, Irak'ta otoritenin devredilmesine yönelik bir vakit çizelgesi niteliğinde olduğu söylenebilmektedir. Unutulmaması gereken bir nokta da bu anlaşmada, Birleşmiş Milletlerin, otorite devredilirken rol alacağına dair bir madde geçmemesidir. Fakat Irak İdari Yasası'nda egemenlik devredilirken Birleşmiş Milletlerin de söz sahibi olabileceği belirtilmiştir (El-Sudani, 2005: 120-121).

Irak İdari Yasası'nın 2. maddesi, B fıkrası, 1.bendi esasınca Geçici hükümetin, hükümet konseyi ve koalisyon ekipleri ile birlikte Irak halkı arasında yapılacak olan görüşmeler esnasında kurulacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu anlamda Birleşmiş Milletler'e de fikir danışılabilir. Iraklıların 30.06.2004 tarihinde otorite açısından kontrolü ele almalarının planlaması, Egemenlik Devri Antlaşması'nda yer almaktadır. 2 haftalık bir süre zarfında gerçekleştirilen tartışmalar, verilen sürenin sonuna gelinmesi ve bu süreye dair 2 kez gerçekleştirilen erteleme durumu 08 Mart 2004'te, "Irak Devlet Yönetim Kanunu" bünyesinde 25 üye barındıran Hükümet Konseyi tarafından resmîyete geçirilmiştir. Bu yasa, geçici bir süre zarfında geçerliliğini sağlayacaktır (Geçici Anayasa, 2004).

2.2. Yargısal Denetim Yolları

Yargısal denetim işlemleri, defi yolu ve dava yolu adı verilen iki yol izlenerek yapılmaktadır. Defi yolu denetimine yasanın anayasaya uygun olup olmaması, bir olay ya da dava konusuyla gerçekleşmesinden dolayı aynı zamanda "*somut norm denetimi*" de denmektedir. Yasanın anayasaya karşıt olmasının işlendiği dava yolu denetimi de "*soyut norm denetimi*" olarak adlandırılmıştır (Teziç, 2001: 202).

2.2.1. Defi Yolu İle Denetim

Defi yolu ile denetim, mahkemede bir tarafın anlaşmazlığın çözümüne yönelik kanun hakkında anayasaya uygunsuzluk beyanı belirtmesi hâlinde başvuru denetim şeklidir (Teziç, 2001: 202).

2.2.2. Dava Yolu İle Denetim

Bu denetim şekli, yasa karşısında direkt olarak açılmış bir dava aracılığı ile o davanın düşürülmesini sağlamaya yönelik izlenen bir yol niteliğindedir (Teziç, 2001: 202).

2.3. Geçici Anayasa'da Yasama Yürütme ve Yargı

2.3.1. Yasama Organı

Geçici nitelikteki Irak Anayasası'na ait 5. bölümde aynı şekilde bir yasama organı şekli belirtilmiştir. Belirtilen yasama organı yapısı, görevi, işlevi bakımından 30 - 34. maddeler arasında ele alınmıştır. Bu organ, milli cemiyet ismini almıştır. Cemiyet bünyesindeki üyeler, parti ve seçim kanunları gereğince seçilmişlerdir. Ayrıca seçimlerin uygulanmasına yönelik belirlenen son tarih 31 Ocak 2005 olmuştur. Cemiyetteki üye sayısı 275'tir. Cemiyette yer alan kadın sayısı 65-70 civarı olarak belirlenmiştir. Bu anayasa Irak'ta yer alan tüm kitlelerin adaletli bir biçimde temsil edilmesini koşul olarak belirlemiştir. Bu kitleler içinde Türkmenler, Aşureler gibi gruplar da yer almaktadır. Yapılan çıkarımlar doğrultusunda bu yasayı oluşturan siyasi birimlerin yasama bünyesinde yer alan partilerle, toplum içerisinde söz sahibi olan kişilerin bu olaydan uzaklaştırılmasını istediği söylenebilmektedir (Besuni, 2005).

2004'ün Haziran ayında yayınlanmış olan parti ve siyasi gruplar kanunu gereğince tek şahsın siyasi lider olarak kabul edilmesi halk tarafından ilginç bir durum olarak nitelendirilmiştir. Zira yasa, siyasi varlığı seçim ilkesine dayandırmıştır. Bu seçim sürecinde karşılıklı menfaatler de gözetilerek güvenli bir ortam sağlanması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra kişilerin siyasi varlık şeklinde belirtilmesindeki asıl sebep, kişilerin adaylığının yasa gereğince yasaklanmış olması iddiası olmuştur. Nitekim şahıslar için bu seçim zorlu bir süreç sayılmıştır. 30.12.2005 seçiminde seçimi kazanan kimse olmamıştır (Siyasi Partiler kanunu, 2004).

Olayın aslı, Irak'taki sosyal ve siyasi gerçek, dengeli temsil sistemine ters bir nitelik taşımaktadır. Bu sistemle ilintili olan birçok sebep yer almaktadır. Ayrıca tek şahıs rejimi demokrasiyle örtüşmemiştir. 30.01.2005 tarihinde yapılmış olan seçimde Iraklı vatandaşlar karışıklık yaşamışlardır. Siyasal propagandalar zaman kısıtlılığından dolayı yetersiz gelmiştir. Bu yüzden birçok aday, tanınmış olan kişilerden destek almak zorunda kalmıştır.

2.3.2. Yürütme Organı

İki başlık altında incelenebilir.

- Başkanlık Meclisi
- Bakanlar Meclisi

Başkanlık Meclisi

Geçici Anayasa gereğince Başkanlık Meclisi'ne verilen yetkiler diğerlerine fazla önem arz etmemektedir. Öyle ki yapısal açıdan verilen yetkiler sadece kağıt üzerinde gözükmektedir.

1958'deki Irak anayasasının yönetimini elinde barındıran meclisin bir benzeri niteliğinde olduğu düşünülmüştür. Meclis görevleri doğrultusunda fikir birliği oluşturularak başbakan; başbakanın direktifleri doğrultusunda da bakanlar belirlenmiştir. Şayet başkanlık meclisi 2 haftalık bir süre zarfında aday gösteremezse bu görev Milli Cemiyet'e devredilmektedir. Bunun yanı sıra meclise tanınmış haklardan bir diğeri de yalnızca özel durumlar ve zamanlarda silahlı kuvvetlerin başına geçip onları yönetmektir (Al-Saidi ve Elagib, 2018). Öte yandan meclis için tanınmış yetkilerden birisi de yasaya dayanarak başbakanın ya da bakanlar meclisine ait üyelerin işlerine son verebilmesidir.

Bakanlar Meclisi

Bakanlar meclisini oluşturan üyeler başbakan ve bakanlardır. Başbakanın atanması meclis bünyesinde sağlanan çoğunluğa bağlıdır. Sonrasında başbakan, hükümetine ait kendi belirlediği isimleri Başkanlık Meclisine iletir ve sağlanan çoğunlukla da Milli Cemiyetin ona güvenmesi için girişimlerde bulunur. Geçici anayasa içinde genel çoğunluk olarak isimlendirilen ifadeye yer verilmemiştir. Genel çoğunluk kavramı açısından cemiyet üyelerinin genelini mi yoksa verilen oya dair bir genel kavramından mı bahsedildiği konusunda ikileme düşülmüştür. Meclis için çalışmaların iç tüzüğünü hazırlaması ve kanunları yürürlüğe koymasına yönelik gereksinimleri ve düzenlemeleri belirleyip kanun taslaklarını önerebileceği öngörülmüştür. Bunun yanı sıra meclise yollanan geniş çapta yetkiye sahip memurları atayabilmektedir (Madde 42). Öte yandan, ordu içerisinde yapılan atamalarda da görev almaktadır. Ancak, atamaların Milli Cemiyet bünyesinde yapılan toplantılarda sağlanması gereken küçük çoğunluğun onayı hâlinde gerçekleşeceğine dair önemli bir husus da söz konusudur (Besuni, 2005).

Yasama ve Yürütme Organları Arasındaki İlişki

Yasama, yürütmeye göre daha çok yetkiye ve otoriter konuma sahiptir. Aşağıda yer alan notlarla bu belirgin bir şekilde ifade edilmiştir.

- Madde 36'da da belirtildiği gibi Cemiyet, başkanlık meclis üyelerini belirleyebilmek için 2/3'lik bir çoğunluk sağlamalıdır. Bunun yanı sıra meclis üyelerini gerektiğinde %75'lik bir çoğunluk yardımıyla işten çıkarabilmektedir.

- Hükümete dair söz sahibi olabilmek için Cemiyet'in güveni kazanılmak zorundadır (Madde 32/B).

- Cemiyet, yürütme meclislerinin faaliyetlerini takip edip denetleyebilir. Bu yüzden bu faaliyetin faillerini sorgulayabilmektedir. Başbakanın cemiyet karşısında sorumlulukları söz konusudur. Haliyle başbakan ya da bakanlar cemiyet tarafından işten çıkarılabilmektedir (Madde 33/G).

Parlamentodaki görüntüler arasında yukarıda belirtilen notlar yer almaktadır. Öte yandan geçici anayasa gereğince Milli Cemiyet ve başkanlık - bakanlar meclisinin aralarında birleşme

yaratması yasaklanmıştır. Söz konusu meclislerden herhangi birinde adı geçen meclis üyesi, cemiyetteki üyeliğine son vermiş sayılacaktır. Bu durum Cemiyet'in bakanlıkla birleşmesinin yasaklanması şeklinde adlandırılmıştır. Amerika'nın başkanlık sistemi ile benzer nitelik gösteren bu sistem için 1958'de Fransız Anayasası'nda da aynı maddenin yer aldığını söylemek mümkündür. Milli Cemiyet üyeleri için bakanlığa giriş yasağının olumlu bir karar olduğu belirtilmiştir. Geçici anayasa tarafından başkanlık meclisi için Milli Cemiyet bünyesinden sunulan kanun taslaklarına itiraz etme hakkı verilmiştir. Fakat bu yetkiye dair tereddütler söz konusudur, her koşulda geçerli olmamakla beraber sınırlı olarak nitelendirilmiştir. Zira meclis kanun taslaklarını cemiyet başkanınca onaylanıp iletilmesinin üzerinden 15 gün geçmesi hâlinde kanun için bir itiraz dile getirebilmektedir. İtiraz sonrası kanun, cemiyet bünyesine geri gönderilir. Cemiyet bünyesinde sağlanacak olan 2/3'lik çoğunluk neticesinde 30 gün içerisinde itiraz aşılabılır (2004 Geçici Anayasa, m37).

2.3.3. Federe Yargı ve Mahkemeler

Geçmiş dönem içerisinde zedelenmiş yasama organının onarımını geçici anayasa üstlenmiştir. Zira geçmişte benimsenmiş olan rejim yargının özgür olmasına ve de devlet birimleri arasında bir ayırım olduğuna inanmazdı. Bu yüzden geçici anayasa, Irak'taki diğer anayasalar gibi yargı hukukuna yalnızca özgürlüğünü kazandırmamış, aynı zamanda onun için detaylandırma işlemi gerçekleştirmiştir. 43. madde esasınca "Yargı bağımsızdır ve hiçbir şekilde Adalet Bakanı da dahil olmak üzere, yürütme makamı tarafından yönetilemez. Bir sanığın yasalara göre masumiyetine ya da suçluluğuna karar verme yetkisi yalnızca yargı makamına ait olup, bu karara yasama ve yürütme makamlarının hiçbir şekilde müdahalesi olamaz.

Yasama, yürütme ve yargının müdahalesi ile birlikte, Federe Mahkemelerine kanun gereğince sanıklar açısından beraat ya da mahkum edebilme yetkisi verilmiştir (Madde 43). Yasa tarafından Yüksek Federe Mahkemesi oluşturulması öngörülmüştür. Bu mahkemenin oluşturulması yasamaya verilmiştir. Böylelikle Federe Mahkemesi, hakları doğrultusunda anayasa mahkemesi konumuna gelmiştir. Zira görevleri kanunların anayasa için uygun olup olmadığını kontrol etmektir. Bu yüzden adı Anayasa Mahkemesi olarak değiştirilmelidir. Geçici anayasa gereğince Yüksek Yargı Meclisi'nin de oluşturulması öngörülmüştür. Ayrıca bu meclise de Feder Hukuk için gözetim yetkisi tanınmıştır. Yüksek Yargı Meclisi tarafından mahkemeler ve kuruluşlara dair birçok emir tanımlanmıştır (Madde 45).

Bunun için gösterilebilecek en iyi örnek, şüphesiz ki 10.12.2003 tarihindeki Ağır Ceza mahkemesi için kuruluş bildirimidir. Bu mahkemenin ilgilendiği suçlar aşağıda belirtilmiştir,

- Toplu şekilde yapılan katliamlar
- İnsanlık suçları
- Savaş suçları
- Irak'a ait yasaların çiğnenmesi suçu

Çıkarımlar neticesinde Yüksek Yargı Mahkemesinin, eski rejimde yer alan üyelerin yargılanması amacıyla kurulduğu söylenebilmektedir.

Bu mahkemelere vatandaşlığı ilgilendiren konuları da inceleme yetkisi tanınmıştır. 1971 yılı, Ceza Mahkeme Kanunu 136. madde gereğince, "Sanık resmi görev esnasında veya görevinden dolayı suç işlerse mahkemeye intikal edilmez, edilmesi için tabi olduğu bakanın izni ve özel yasaları dikkate alınması gerekmektedir". Bu bağlamda Irak idare kanunu başarılı işler çıkarmıştır. Zira kanunda yeni bir doküman tasarlayıp, geçici nitelikteki Irak yönetiminde yer alan üyelere görev süresi zarfında işlenmiş suçlara dair dokunulmazlıkların iptal edileceği belirtilmiştir (Ceza Mahkeme Kanunu, 1971: 136).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.KALICI ANAYASA

3.1. İşgal Süreci ve Yeni Anayasa Hazırlıkları

Irak, işgal sonrası sömürge hâline gelmiştir. Zaten seneler boyunca ambargonun da yardımıyla fakir bir hâle getirilmiş olan Irak, yüksek teknoloji de kullanılarak kapitalizmin işgali altına alınmıştır. Bu işgalden sonra Bağdat'ın yanı sıra bazı şehirler de işgal edilmiştir, halkın özgürlüğü elinden alınmış ve verimli petrol yatakları ele geçirilmiştir.

Bu işgal neticesinde Irak ordusunun işgalci kuvvetlere karşı yetersiz ve güçsüz kaldığı söylenebilmektedir. Ordulara ait bütçeler bile buradaki adaletsiz gücün farkını ortaya koymaktadır. 2003 yılı verilerine göre Amerika'ya ait toplam bütçe 409 milyar dolardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra İngiltere'nin ordu için ayırmış olduğu bütçe 35,4 milyar dolar, Irak'a ait askeri bütçe yalnızca 1,4 milyar dolar olmuştur. Aradaki devasa fark, Irak'ın savunmaya yönelik geliştirdiği sistemlerin yok edilmesi sonucu daha da artmıştır. Bu sistemlerin yok edilmesinde Amerika'nın direktiflerine uyan BM büyük rol oynamıştır. Irak'ta gerçekleştirilen bu işgale ve sömürgeleştirme girişimine tüm dünya ülkelerinin ve de BM örgütünün seyirci olarak kalması, Irak için hezimetin önüne geçilememesine büyük bir neden olarak gösterilebilmektedir (Besuni, 2005).

BM Tüzüğü ve öncelik olarak Nüremberg Sözleşmesinin yanı sıra Cenevre Antlaşması da esas alınarak birçok anlaşma ve hukuki sözleşmeye göre Amerika ve İngiltere ortaklığında olağan dışı bir işgal durumu söz konusu olmasına rağmen Güvenlik Konseyi ve BM Genel Sekreteri barışçıl bir süreç yaratmaktan kaçınmışlardır. BM bünyesindeki silah müfettişlerinin Irak'taki görevleri askıya alındığı için Amerika'nın işi daha da kolaylaşmıştır. Dolayısıyla saldırı kaçınılmaz bir hâle gelmiştir. İşgalden sonra Irak'ta, 2005 yılının Ocak ayında düzenlenen seçimler neticesinde 3 ayın sonunda yeni bir hükümet oluşturulmuştur. Irak Anayasası taslağının, normal koşullarda 15.08.2005'te parlamentoya sunulması beklenirken taslak sunum tarihi, birtakım çatışmalar sonunda ertelenmiştir. 25.08.2005'te meclis oturumu esnasında, oylamadan yoksun bir şekilde 15.10.2005'te referanduma tabi tutulacağına dair hüküm verilmiştir. Gruplar içinde baş gösteren karışıklıkların üstesinden gelinmesi için tanınmış olan süre zarfında kargaşa bitmemiş olması gözetilmeksizin taslağın meclise sunum işlemi gerçekleştirilmiştir. Ancak meclise sunumu gerçekleştirilmiş olan taslak göz ardı edilerek görüşmeler devam ettirilmiştir (Darsan, 2005). 13.09.2005'te parlamentoya sunulan yeni anayasa taslağı meclis içerisinde geniş çaplı karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda bu taslak, Irak'taki birlik beraberlik açısından tehdit oluşturmuş, ülkede iç savaş ve kargaşaya neden olmuştur.

Tablo 1: Irak Anayasasının Referandum Sonuçları

ŞEHİRLER	Evet oyu verenlerin sayısı	Hayır oyu verenlerin sayısı	Evet oyu verenlerin oranı	Hayır oyu verenlerin oranı	Toplam
EL-Anbar	7908	252011	%3.04	%96.96	259.919
Babil	514.207	29.572	%94.56	%5.44	543.779
Bağdat	1647763	472852	%77.70	%22.30	2.120.615
Basra	663.500	27524	%96.02	%3.98	691.024
Duhok	385808	3390	%99.13	%0.87	389.198
Diyala	244537	232443	%51.27	%48.73	476.980
Erbil	825251	5319	%99.36	%0.64	830.570
Kerbela	255611	9063	%96.58	%3.42	264.674
Kerkük	341426	201262	%62.91	%37.09	542.688
Miysan	248452	5615	%97.79	%2.21	540672
El-Musanna	183202	2508	%98.65	%1.35	185.710
Necef	286898	12522	%95.82	%4.18	299.420
Ninova	322869	395889	%44.92	%55.08	718.758
El-Kadisiye	287478	9698	%96.74	%3.26	297.176
Selahaddin	93.086	417066	%18.25	%81.75	510.152
Süleymaniye	716210	7513	%98.96	%1.04	723723
Zikar	450509	13201	%97.15	%2.85	463710
Vasit	268081	12047	%95.70	%4.30	280128
Toplam	7,742,796	2,109,495	%78.59	%21.41	9,852,291

3.2. Yeni Anayasaya Göre Devlet Şekli,

144 maddeden oluşan Irak Anayasası'nda 1.madde gereğince "Irak Cumhuriyeti egemen, bağımsız ve federe bir devlettir. Yönetim şekli cumhuriyetçi, parlamenter ve demokrattır. Bu anayasa Irak'ın bütünlüğünü garanti eder." Bununla birlikte anayasada federenin onaylandığı görülmüştür. Anayasa'daki 116. madde esasınca "Irak Cumhuriyeti'nin federe sistemi başkent, bölgeler, bir bölgeye bağlı olmaya vilayetler ve yerel yönetimlerden oluşur." (Tunç, 2005). Fakat Irak için uygun yönetim şeklinin federe olmadığı düşünülmektedir. Zira devlet için bir yapı oluşumuna gidildiğinde üniter veya federal sistem ikilisi arasında bir seçim yapılması, toplum açısından tarihi, sosyo-kültürel, siyasi, ekonomik konuları ön plana çıkarmaktadır. Yapının ne şekilde oluşturulacağı bu konularla yakından ilgilidir. Ancak Irak'taki federal devlet sistemi tüm bu konulardan münezzeh tutularak Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında kurulmuştur. Bunun yanı sıra eklenecek bilgilerden biri de federal sistemi benimsemiş ülkelerin genelinde Irak gibi dini ve milli tabanlı uygulama biçimleri görülmemesidir. Federal sistem ile yönetilen devletlerde genel anlamda bir üst kimlik oluşturulmuştur. Irak'ta bunun tam aksi bir durum söz konusudur. Dolayısıyla sınıfsal ayrımlar anayasal hükümlerde yer edinmiştir (Tunç, 2005).

116. madde gereğince Irak Federal Cumhuriyet sistemi: başkent, bölgesel birimler, bağımsız sayılan vilayetler, yerel birimlerden oluşmaktadır. Federasyona bağlı bölgelerin oluşturulması, vilayet meclisindeki üyelerin 3/1'lik veya vilayetlerde yer alan seçmenlerin %10'unun taleplerine

bağlı gerçekleşmektedir. Ancak federe bölgenin oluşturulmasına dair Kürt Bölgesi gibi bir istisnai durum söz konusudur. Anayasa'daki 117. madde gereğince, "Yürürlüğe girdikten sonra bu anayasa, Kürdistan Bölgesini ve mevcut organlarını federe bir bölge olarak kabul eder." Kürdistan bölgesini federe bölge şeklinde kabul eden tek anayasa bu değildir elbette. Geçici 2004 Anayasa bunlardan biridir. Buna dair öne sürülen sebep de o bölgenin daha önce var olduğu olmuştur.

Irak'ın yazılı bir anayasası olmasına rağmen, merkez ile Federal hükümeti (Kürdistan) arasındaki iktidarın bölünmesi, Irak'ın "kimliği, karakteri ve devleti, ve rejim yapısı, kaynak dağılımı ve Irak'ın siyasi yönelimi" ile ilgili sorunlar bir çatışma halindedir (Larry, 2005).

Tüm belirtilen bu nedenler doğrultusunda Irak'taki federe sistemin dünya genelindeki ülkelerde görülen emsallerine göre daha farklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu farkın daha iyi anlaşılması açısından ABD'nin birlik görüntüleri göz önünde bulundurulmalıdır.

3.3. Birleşik Devletlerin Birlik Görüntüleri

Federe devletlerin oluşturduğu Federasyon devletleri bünyesinde de türlü birlik görüntüleri yer almaktadır. Bunlar aşağıda belirtildiği gibi, iki başlık altında incelenebilir.

Birleşik Devletlerin Dış Alandaki Birlik Görüntüleri ve Irak'taki Durum

Birleşik devletçe alınan bütün kararlar merkezi birim tarafından bildirilmektedir. Birleşik devletin merkezi birimini temsilen anayasal hükümler belirlenmiştir. Bunlar, yalnızca merkezi birimdeki devletin, kimseye danışmaksızın diğer ülkelerle ilişkiler, anlaşmalar, üyelikler, temsilcilik, savaş-barış kararlarına yönelik konuları ele alabileceğine, üzerinde düzenlemeler yapabileceğine dair hükümlerdir.

Ancak bu kurallar içerisinde istisnai durumlar gözlenebilmektedir. Buna en iyi örneklerden biri, Birleşik Almanya'da 1941'de yayımlanmış anayasadır denebilir. Bu anayasadaki 32. maddenin 3 paragrafında yazmakta olan "eyaletler, yasama sınırları içerisinde ve birleşik hükümetin onayından sonra yabancı ülkelerle anlaşmalar kurabilir" hükmü neticesinde birleşme içerisinde yer alan ülkelerin anlaşma kurabilmeleri için yetkiler verilmiştir (Zine El Abdin, 2017: 88).

Bunun yanı sıra merkezi birimdeki devlet, birliğin içinde devlet temsilciliğini üstlenmelidir. Merkezi birliğin birlik içindeki küçük ülke yurttaşları için vermiş olduğu vatandaşlık belgesi, merkezi birimde yer alan ülkeye ait belge olarak sayılmaktadır. Ayrıca vatandaşlarını gözetimini kendi ülkeleri üstlenmektedir. Yalnız, bu durumun çifte vatandaşlık olarak isimlendirilmesi söz konusu değildir. Bu bağlamda, birlikte yer alan küçük devletlerin tümünün halkı, birleşik devletin halkını oluşturmakta denilebilmektedir. Birleşik devletlerde sadece bir vatandaşlık belgesi olmaktadır. Bu vatandaşlık belgesinin de birleşik devletlerin vatandaşlık belgesi olduğu

söylenbilir. Birleşik devletin başkanı, Birleşik devlette başkanlık yapacak olan tek kişi olarak nitelendirilmektedir (El-şawi, 1990).

Birleşik Devletin İç Alandaki Birlik Görüntüleri ve Irak'taki Durum

Birleşik devlet için birlik görüntüsünün yalnızca dış alanda olduğunu söylemek doğru olmamakla beraber iç alan için de birlik görüntüsünden bahsedilebilmektedir. Zira birleşik devletin menfaatlerini koruma amacıyla, birlik içerisinde yer alan diğer devletler kendi menfaatlerini göz ardı etmişlerdir. İç alandaki birlik görüntüsünün temsilcisi olan hükümler anayasanın, yasama, yürütme ve yargının tek merkezden yönetilmesi şeklinde özetlenebilmektedir (Zine El Abdin, 2017: 89).

Merkezi birlikte tek bir anayasa benimsenmektedir. Zira anayasa merkezi devlet ve de birleşik devletler bünyesindeki kurumları yetkilendirir. Bu anayasada yapılacak olan düzeltme işlemleri özel yollarla yapılmaktadır (Robert,1965). Anayasada yapılan düzeltme işlemleri, birleşik devletlerce bağımsızlık, yapı, otorite konuları üzerinde rol oynamaktaysa bu tip düzeltmelerin birleşik devletler tarafından onayı neticesinde yapılması gerekmektedir. Şayet bu düzenlemeler birleşik devletler açısından otorite ve özgürlük anlamında sorun yaratıyorsa direkt reddedebildikleri gibi veto etmeleri de mümkündür. Anayasanın temel ilkeleri ile haklar ve özgürlüklere ilişkin hükümler arka arkaya iki seçim döneminden sonra, millet meclisi üye sayısının 2/3'ünün onayı ve halkın referandumla onayı dışında değiştirilemez.

Federasyona ait bölgesel birimler için gerek duyulan kanunların yayımlanması ve anayasa gereğince belirtilmiş olan yetki ve görevlerle ilgilenilmesi, yasama kurulu için en çok önem arz eden görevlerden birisi niteliği taşımaktadır. Kanunların yayımlanabilmesi için 2 yasama meclisinden de onay alınması gerekmektedir. Bunlara en iyi örnek, İsviçre ve ABD Anayasalarıdır. ABD Anayasası'nda bulunan 1.maddenin 7. paragrafı gereğince bütün yasa tasarılarının Congress ve senato meclislerince onaylanması gerekmektedir (Robert, 1965). Irak Anayasası'nda 126. madde esasınca, cumhurbaşkanı, bakanları kurulu ortaklığında ya da millet meclisindeki üyelerin 5/1 anayasanın değişikliği için teklif sunabilmektedirler.

Anayasal değişikliğe gidilebilmesi adına 142. madde gereğince, Millet meclisindeki üyelerin toplanıp bir komisyon oluşturmaları gerekmektedir. Komisyonun tüm Irak halkının temsili niteliğinde olması zorunlu kılınmıştır. Aynı zamanda anayasal değişikliğe gidilmesi teklifini 4 aylık bir vakitte gerçekleştirmelidir. Sonrasında bu anayasal değişiklik, millet meclisinde oylanıp, çoğunluk kararına göre referandum talebinde bulunulmalıdır. Bahsi geçen maddenin anayasadaki 126.madde için bir istisna niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Anayasadaki 48.madde esasınca "Federe yasama organı Millet Meclisi ve Federe Meclisten oluşur." Millet Meclisine ait yetki ve görevler anayasadaki 61. madde içerisinde yer almaktadır.

Federasyon meclisi yapısal açıdan, üyelik şartları bakımından ve de görevleri açısından bir kanun ile düzenlenmektedir.

Anayasadaki 66. madde gereğince federe yürütme organını Cumhurbaşkanı ve de Bakanlar Kurulu'nun oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hükümet, parlamento temeline dayandırılmış bir sisteme sahiptir. Parlamenter sistemlerde Bakanlar Kuruluna nazaran Cumhurbaşkanlığının yetkileri ve sorumlulukları kısıtlıdır. 81. madde bunun önüne geçen bir faktör olma niteliği taşımaktadır. Başbakanlık makamında olası bir boşaltılma durumu söz konusu olduğunda cumhurbaşkanının başbakanın yerine geçebileceği belirtilmiştir.

Anayasadaki 69. madde esasınca "Cumhurbaşkanlığı için aday olma işlem ve prosedürleri yasayla düzenlenir." şeklindeki hüküm parlamenter sistemler açısından bir durum yenilenmesi olarak nitelendirilebilir. Parlamenter sistemlerde görülen özelliklerden biri olan yasama üzerindeki yürütmenin fesih hakkına bu anayasada rastlanılmamıştır. Kürdistan açısından anayasal tanınırlık, anayasadaki 117. madde gereğince "işbu anayasa yürürlüğe girdikten sonra Kürdistan Bölgesi mevcut makamları federe bir bölge olarak kabul edilir." hükmü neticesinde meydana gelmiştir. Kürdistan bölgesel açıdan zamanla referandum aracılığı ile genişleme kat edebilecek niteliktedir. Zira anayasadaki 119. madde gereğince vilayetlerin, aşağıda belirtilen durumlar gerekçe gösterilerek referandum aracılığı ile bölgesel oluşuma gitmesi söz konusudur.

Bölgesel oluşumun söz konusu olabilmesi için vilayet meclis üyeleri üçte birlik bir çoğunluk oluşturmalı ya da vilayetteki seçmenlerin %10 u bu talepte bulunmalıdır. Dolayısıyla ülkenin ortasındaki Sünni Arapların ve güney bölgesinin çoğunluğunu oluşturan Şiiilerin bölgesel oluşuma gitmeleri mümkün kılınmıştır. Anayasadaki 141. madde esasınca, "1992 yılından bu yana Kürdistan Bölgesinde çıkartılan yasalar yürürlükte kalmaya devam eder. Mahkeme kararları ve sözleşmeler dahil olmak üzere, Kürdistan Bölgesel Hükümeti tarafından alınan kararlar, Kürdistan Bölgesi yasaları gereğince ve bölgenin ilgili makamları tarafından değiştirilmedikçe, iptal edilmedikçe ve anayasayla çelişmedikleri sürece geçerli sayılır."

Anayasadaki 109. madde gereğince, "Federe otoriteler Irak'ın birliğini, bütünlüğünü, bağımsızlığını, egemenliğini ve demokratik federe düzenini korur." Yine anayasada yer alan 115. madde esasına göre, "Federe otoritenin görev alanı içerisinde sayılmayan bütün yetkiler bölgelere ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlere verilmiştir. Federe otorite ile Bölgesel ve Vilayet Yönetimleri arasında diğer yetkilerin kullanımı konusunda anlaşmazlık ortaya çıktığı takdirde, Bölge ve Vilayet yasaları geçerlidir."

Anayasadaki 112. madde gereğince, "Birinci Federe Hükümet, mevcut yataklardan çıkarılan petrol ve doğal gaz yönetimini Bölge Hükümetleri ve vilayetlerle birlikte yapar. Elde edilen gelir, ülkenin tamamında nüfus dağılımına göre adaletli bir şekilde dağıtılır. Eski rejim tarafından haksız

bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılan veya sonradan zarar gören bölgelere, tüm bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde belirli bir süre için ilave pay verilir. Bu husus yasayla düzenlenir."

Irak'taki toprak bütünlüğünün korunabilmesi açısından petrolce zengin olan bölgelerle birlikte petrol kıtlığı yaşanan bölgelerde eşit petrol geliri dağıtımı söz konusu olmuştur.

3.4. Irak Anayasasında Yürütme Organı

3.4.1. Genel Olarak Yürütme Organı

Yürütme organlarının günümüzdeki devletlerin yönetim sistemlerinde etkin rol oynadığını söylemek mümkündür. Yapı açısından 2 ayrı başlıkta incelenebilir.

Monist Yürütme

Monist yürütme şekli yürütme yetkisi tek bir organa verilmek anlamına gelmektedir. Bu organ kişi ya da kurul olabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, halk tarafından seçimle başa getirilen Amerikan başkanlara yürütme hakkının tamamı verilmektedir. Yürütme yetkisi tek bir kişiye verilse dahi, o kişinin bu işlemi tek başına yürüttüğü söylenemez. Zira başkan olan kişinin yanı sıra bu konuda rol alan bakanlar, yardımcıları, danışmanlar da vardır. Burada asıl söylenmek isteyen yürütme yetkisi için tek bir kişi ya da kurulun kaynak olarak gösterilebilir olduğudur. Monist yürütmede bir diğer tür, "meclis hükümeti" (İsviçre tipi) adı verilen yürütme şeklidir. İki tip monist yürütmede benzerlik gösteren, yürütme yetkisinin tek bir organa verilmiş olmasıdır. İkisi arasında göze çarpan farkın İsviçre tipi yürütme şeklinde yetkinin verildiği merciinin tek bir kişiden oluşmadığı, bir kurul ya da konsey olduğu söylenebilir. Bu sistemde herhangi bir şekilde başkanlık makamından söz edilememektedir. Ayrıca konseyde yer alan tüm üyeler hak bazında bir eşitliğe sahiptir. Aynı zamanda "kollezyal yürütme sistemi" olarak da adlandırılan bu sistemin bu adı alma sebebi bir kurul tarafından kullanımındır (Özbudun, 2006).

Bir diğer yürütme sistemi de düalist yürütme şeklinde isimlendirilmektedir.

Düalist Yürütme

Bu sistemin yürütme yetkisini, devlet başkanı ve Bakanlar Kurulu arasında paylaştığı söylenebilir. Monarşik bir devlet adamı ya da cumhurbaşkanı, devlet başkanı olabilmektedir. Parlamenter yönetim şekillerinin esas özellikleri arasında düalist yürütme bulunmaktadır. Düalist yürütmede devlet başkanının siyasi sorumsuzluğuna karşılık, hükümet ya da Bakanlar Kurulunun yasamaya dair sorumlu olduğunu söylemek mümkündür. Bu sistemde üstünlüğün cumhurbaşkanında olduğu sistemlerden söz edecek olursak, Beşinci Fransız Cumhuriyeti; Bakanlar

Kurulu'ndaki bir üstünlüğün ön plana çıktığı sistemler söz konusu olduğunda, İngiltere, Alman Federasyonu, İtalya gibi ülkeler örnek olarak gösterilebilir (Özbudun, 2006).

Irak'ta cumhurbaşkanı ve bakanların yürütme konusunda söz sahibi olduğu söylenebilir. Bu kişiler görev ve yetkilerini yerine getirirlerken kanuna ve anayasaya uymak zorundadırlar. Anayasadaki 66. maddede bu konu ele alınmıştır. Devletin kullandığı sistem gereğince birleşik yürütme kurul yapısı değişebilmektedir. Örnek olarak başkanlık sistemi, cemiyyet hükümeti sistemi ve parlamento sistemi gösterilebilir. Amerikan başkanlık sisteminde halkın cumhurbaşkanı için bir seçim yapması söz konusudur. Bakanların da cumhurbaşkanı tarafından göreve getirilip aynı şekilde görevden alınması da söylenebilir. İsviçre'de uygulanan sistem, "meclis cemiyyet hükümeti" sistemidir. Yürütme kurul üyelerini, birleşik meclis üyeleri oluşturmaktadır. Bu üyeler birleşik cemiyyet tarafından 4 yıllığına seçilmektedir. Birleşik cemiyyetin başkanlığını birlik başkanı üstlenir, ayrıca bir de yardımcısı vardır. Birleşik cemiyyet üyeleri tarafından her sene başkan ve başkan yardımcısı için seçim yapılmaktadır. Başkan ve başkan yardımcısı da birleşik cemiyyet üyesi olmak zorundadır (Özbudun, 2006).

3.4.2. Irak'ta Yürütme Organı

Irak Anayasası'nda yer alan 66. madde gereğince "Federe yürütme organı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşuyor. Bu makamlar yetkilerini anayasa ve yasalara uygun olarak yürütürler."

3.4.2.1. Irak'ta Cumhurbaşkanlığı Kurumu

Cumhurbaşkanı Seçimi

Irak Kalıcı Anayasası'nda cumhurbaşkanının seçimi, 70. maddenin 1. fıkrası gereğince işlenmiştir. Bu fıkra esasınca, "Millet Meclisi, üyeler arasından üyelerin 3/2'lik çoğunluğu ile cumhurbaşkanını seçer." Aynı zamanda cumhurbaşkanı, devletin başkanı ve vatan bütünlüğünün bir sembolü niteliğindedir. Anayasaya uyulması, Irak özgürlüğünün korunması ve birliğinin muhafaza edilmesi konusunda anayasal hükümler doğrultusunda cumhurbaşkanı etkin rol oynamaktadır (Madde 67). Başkanlık Konseyi'nin seçimi de Irak ulusal meclisi üyelerinin 3/2'lik çoğunluğunun sağlanması neticesinde gerçekleştirilmektedir. Her kesimden farklı fikirler verilmekte olmasına rağmen netice olarak, kontrol edilebilecek tek bir başkanın yürüteceği başkanlık sistemi kabul edilmiştir (Şükür ve Hasan, 2005).

Başkan için yapılan seçim, Amerikan sistemi ile örtüşmektedir. Aday isimleri listede yer almaktadır. Aynı zamanda her eyaletteki halkın başkan ve başkan yardımcısı seçimlerinde oy kullanma hakkı söz konusu değildir. Seçim hakkı, eyaletlerde bulunan temsilcilere tanınmıştır (İrlanda, 1949). Irak'taki Kalıcı 2005 Anayasasında yer alan 70. madde esasınca konseyde karar

alınması, oy çoğunluğu ile değil, oybirliği ile ilgilidir. Bu hüküm de iki tane önem arz eden sonuç doğurmaktadır. Birinci sonuç cumhurbaşkanının önemini yitirdiğini söylemektedir. Zira başkanlık yetkilerini kullanırken kendi başına hareket etmesi söz konusu olmamaktadır. Bu durum, cumhurbaşkanlığını elinde bulunduran parti ya da örgüt açısından sadece itibar anlamına gelmektedir yani sadece Sembolik.

Bu hükmün doğurduğu bir sonuç da kararların oybirliği ile alınması söz konusu olduğundan Başkanlık Konseyine dair alınan kararlarda yaşanacak bir ayrımın söz konusu olmadığıdır. Doğrusu, ayırmadan ziyade uzlaşma esas kılınmıştır. Tam tersi bir durum söz konusu olduğunda üyelerin %30'luk kısmının veto hakkından yararlanması karar alma sürecini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum için üretilen çözüm, anayasanın başkan yardımcısını takip edecek şahısların sırasını tespit etme hakkını kongreye tanımış olması şeklinde tanımlanabilmektedir. Anayasaya göre başkanın Iraklı olması, 40 yaş ve üstü olması gerekmektedir. Aynı zamanda sicilinin temiz olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra başkanın siyaseten bir tecrübe sahibi olması, kanun dışı işler yapmamış olması gerekmektedir. Cumhurbaşkanının görevde kalması 4 yıl sürmektedir. Fakat aynı kişi tekrar cumhurbaşkanı seçilebilmektedir (Madde 68).

Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri

Cumhurbaşkanı, aynı zamanda devlet başkanı olup vatanın birlik ve bütünlüğünün simgesi niteliği taşımaktadır. Ülkedeki otoriter gücün bir temsili sayılmaktadır. Alınan kararlarda anayasaya uygunluğu gözetmektedir. Irak'ın özgürlüğü, egemenliği ve toprak bütünlüğü gibi konularda kanunen uygunluk gösterecek şekilde etkin rol oynamaktadır (Madde 67). Anayasanın 73.maddesi içerisinde cumhurbaşkanının görev ve sorumlulukları düzenlenmiştir.

1. Cumhurbaşkanının Yasama İle İlgili Görev ve Yetkileri

Anayasada bütün yasama yetki ve sorumluluklarının yasama organına verilmiş olmasına dair bir hüküm yer almaktadır. Başkanın yasama konusunda önem arz eden yetki ve sorumluluklara sahip olması, bu hükmün karşıtı olma niteliği taşımaktadır. Başkana kongre bünyesinden gelmiş olan her türlü kanun taslağını veto etme hakkı tanınmıştır. Fakat mecliste vetonun kaldırılmasına yönelik 3/2'lik bir çoğunluk oluşturulamadığı takdirde kanun taslağı, kanun hâline gelemez (Madde 73/3). Yürütme organı ile ilintili olan kanunların birçoğu yürütmenin gerçekleştirdiği faaliyet neticesinde tasarlanmaya tabi tutulur. Başkan her yıl yapmış olduğu ya da özel olarak gerçekleştirdiği konuşmalarında gerek gördüğü kanunların yürürlüğe girmesini önerebilmektedir. Başkan, aynı zamanda millet meclisini olağandışı durumlar meydana geldiğinde toplantıya çağırabilmektedir (Madde 73/4). Herhangi bir kişi üzerinde koşul belirtmeksizin affetme yetkisini de kullanabilmektedir (Madde 73/1).

2. Cumhurbaşkanının Yürütme İle İlgili Görev ve Yetkileri

Başkanın yürütme konusunda faaliyet geliştirmesine, federal hükümet yönetimi hakkında söz sahibi olmasına yönelik yetki ve hakları da oldukça geniş kapsamlıdır. Başkanın yönetmelik, tüzük, federal birimler hakkında kararname çıkarma yetkisi de söz konusudur (Gözler, 2004). Resmi protokol ve törenlerde orduya başkomutanlık etmesi de başkana tanınmış haklardan birisidir. Aynı zamanda başbakan ve millet meclisi tarafından 3/2'lik çoğunluk sağlandığı takdirde savaş ve ohal (Olağanüstü Hal) ilan etmesi de mümkündür (Madde 61/9). Başkanın yürütmeye dair, başbakanın görevine son vermek ve istifasının kabulü gibi yetkileri de mevcuttur. Ayrıca, başbakanın teklif etmesi hâlinde bakanların atanması ve görevlerine son verilmesi gibi durumlar da bu yetkilerin kapsamına girmektedir (Madde 73-76).

3. Cumhurbaşkanının Dışişlerine İlişkin Yetkileri

Başkanın, Irak'la yabancı milletlerin ilişkilerinde en etkin rol oynaması gerektiği de anayasada yer almaktadır. Bu bağlamda yabancı büyükelçileri ve diğer sorumluları kabul etmek de başkanın görevleri arasındadır (Madde 73/6). Yabancı hükümetlerle yapılacak görüşmeler, Başkan ve Dışişleri Bakanı ortak çalışması ile gerçekleştirilmektedir. Başkanın dışişlerine ilişkin yetkileri arasında uluslararası antlaşmalarının imzalanması ve yayımlanması da yer almaktadır (Madde 73/2).

3.4.2.2 Başbakan ve Bakanlar Kurulu

Bakanlar Kurulunun Kuruluşu

Irak Anayasası'ndaki 76. madde 1. fıkrada Başbakan ve Bakanlar Kurulu için seçim konuları ele alınmıştır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra 15 günlük bir süre zarfında bünyesinde en çok görevli ve sorumlu barındıran partinin adayına Bakanlar Kurulunu oluşturma görevini verir. Kabine oluşumu sonrasında Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nun Ulusal Meclis'ten güvenoyu talebi söz konusudur. Sonrasında, hükümetin kurulması mecliste sağlanan çoğunluk oyları neticesinde gerçekleşir. 30 günlük süre zarfında kabinenin oluşturulmaması durumunda meclisin yeni bir başbakan adayını göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Bakanlar Kurulunun Yetkileri

Kalıcı Irak Anayasası'ndaki 80. madde Bakanlar kuruluna verilmiş olan yetkileri kapsamaktadır. Bakanlar Kurulunun yetkileri aşağıda sıralandırılmıştır.

- a. Devletçe izlenen politikaların düzenlenmesi ve uygulanmasının yanı sıra, Bakanlıkların ve bakanlık dışı kurumların yürüttüğü faaliyetlerin denetlenmesi.
- b. Kanun tasarılarının önerilmesi.
- c. Kanun uygulamaları açısından kararname, emir ve yönetmeliklerin çıkarılması.
- d. Mali konuların düzenlenmesi.

- e. Tüm üst seviye birimlerin atanma işlemlerinin Millet Meclisi'ne devredilmesi.
- f. Diğer ülkelerle yapılan antlaşmaların imzalanması ya da bu görev için bir başkasının yetkilendirilmesi.

Bakanlar Kurulunun Sorumluluğu

Bakanların siyasi açıdan sorumlulukları parlamenter rejim için esas alınacak kurallardan biridir. Bu sorumluluk, parlamentonun bakanlara göre üstünlüğünü işlemektedir. Siyasal sorumluluk iki başlık altında incelenebilir. Bunlar, kolektif sorumluluk ve bireysel sorumluluk adını almaktadır. Hükümetin izlemiş olduğu genel politikanın yürütülmesi sonucu meydana gelen sorumluluk çeşidi, kolektif sorumluluk olarak isimlendirilmektedir. Kolektif sorumluluğa göre izlenen genel politika neticesinde güvensizlik oyu almış olan bir hükümet, tamamen çekilmek zorunda kalmaktadır. Bu politika gereği, Bakan Kurulu'nda üyelerin görevleri açısından ayrımı söz konusu değildir. Dolayısıyla görevlerine son verilmesi durumu meydana geldiğinde bu işlem toplu olarak gerçekleştirilir (Özbudun, 2006). Bir diğer sorumluluk çeşidi olan bireysel sorumlulukta ise hükümetin izlediği genel politika konu edilmeksizin, spesifik görev ve yetkilerin incelenmesi söz konusudur. Yani tek bir bakanlığı ilgilendirdiği söylenebilmektedir. Bu durumda meclis tarafından güvensizlik oyu alan bakan tek başına görevden alınabilmektedir (Armağan, 1978). Bakanlara dair siyasi sorumluluklar ve yetkiler Irak Anayasası'nın 83. maddesi gereğince düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu madde esasınca, "Başbakan ve Bakanlar millet meclisine karşı ayrı ayrı ve kolektif olarak sorumludurlar." Bakanlar Kurulu için tanımlanan bir diğer sorumluluk da cezai sorumluluktur. Bu sorumluluk gereğince bakanların yerine getirmeleri gereken görevlerin ve bu görevlerin doğuracağı sonuçların suçlarla ilişkisi incelenmektedir denilebilir. Cezai sorumluluk, meclis tarafından yapılan soruşturma neticesinde araştırılıp ve bunun sonucunda söz konusu Bakanın Yüce Divan'da yargılanmasını sağlamaktadır (Madde 61).

3.5. Irak Anayasasında Yasama Organı

3.5.1. Genel Olarak

Irak'ta mevcut yönetimin seçim telaşının arkasındaki esas sebebin, problemleri çözecek, ülkenin huzur, güven ve istikrarına katkıda bulunacak, adil ve güvenli bir seçimden ziyade, iktidara ortak etnik, dini ve siyasi grupların istek ve taleplerini karşılayacak bir anayasanın hazırlanması olduğu anlaşılmaktadır.

Demokratik açıdan hiçbir sorunun yaşanmadığının söylenebilmesi mümkün olan gelişmişlik seviyesi yüksek ülkelerde bile seçimler neticesinde kargaşa ve karışıklık yaşanabilmesi söz konusudur. Dolayısıyla Irak'ta yönetimden sorumlu kişilerin seçimler konusundaki hassasiyetinin problemlerin çözümüne, ülkedeki huzur ve güven ortamının sağlanabilmesine yönelik olmadığı,

tam aksine iktidarı destekleyen grup ve örgütlerin menfaatlerine yönelik olduğu anlaşılabilmektedir (Uzun, 2005).

30.01.2005 seçimleri, ülkede 3 organa hitap etmektedir. Bunlar;

- Ülke geneli seçimler
- İl meclisi seçimleri
- Kürt parlamento seçimleri

Seçime katılan partiler, 3 organ için de ayrı koalisyon oluşturabilmektedirler. Bunun yanı sıra birbirinden bağımsız şekilde hazırlanmış listelerle ayrı ayrı seçimlere katılabilmeleri söz konusudur (Uzun, 2005). Irak Anayasası gereğince federe yasama organının millet meclisi ve federe meclisten oluştuğu söylenebilmektedir.

3.5.2. Millet Meclisi

Millet Meclisi'nde her temsilci, 100.000 kişiyi temsil etmektedir. Seçim şekilleri, direkt, gizli ve genel seçim olarak çeşitlendirilebilir. Bu seçimler sonucu seçilmiş olan temsilciler Irak Halkının tümünün temsilcisi niteliğindedir. Kanunda geçen seçim hükümleri gereğince meclisteki üyelerin 4/1'lik kadın olmalıdır. Aynı zamanda Irak'taki Türkmen, Kildani, Aşuri ve diğer kesimlerin de eşit ve dengeli bir şekilde temsil edilmesi gerekir.

Milletvekili Seçilme Şartları

- Adayın Iraklı ve minimum 30 yaşında olması gerekmektedir.
- Adayın tahsili lise ve üstü olmak zorundadır.
- Adayın yüz kızartıcı bir suç işlememiş olması gerekmektedir.
- Baas partisi üyesi olmaması gerekmektedir (Madde 49).

Seçim Çevreleri

Seçim çevreleri belirlenirken her il için bir temsilci atanmaktadır. Geri kalan temsilciler için de nüfus esaslı uygulanmaktadır. Bu durum, nüfusu az olan, kırsal kentler açısından olumlu bir sonuç anlamına gelmektedir. Bu hüküm doğrultusunda, büyük partiler açısından da olumlu bir sonuç yaratılırken küçük partiler için durum tam tersi denebilir. Zira az nüfusa sahip illerde, milletvekili sayısı da az olacaktır. Dolayısıyla bu illerde seçim çevresi barajı yüksek olacağı için küçük partiler açısından barajın aşılmasına dair bir sorunun meydana çıkması kaçınılmazdır (Özbudun, 2006).

Millet Meclis Üyelerinin Dokunulmazlığı

Anayasadaki 63. madde gereğince, millet meclisi bünyesindeki üyelerin yasama dönemi boyunca belirttikleri fikirlere istinaden dokunulmazlıkları söz konusudur. Milletvekillerinin bu

görüşlerinden dolayı mahkemede sorgulanmaları imkansızdır. Yasama dönemi sürerken milletvekillerinin, suçüstü yakalanmadığı, cinayetle suçlanmadığı sürece tutuklanmalarının mümkün kılınması için meclisçe çoğunluğun yaratılıp dokunulmazlıklarının ellerinden alınması gereklidir. Yasama dönemi haricinde meclis üyelerinin tutuklanabilmesi, suç sanığı olmalarına ve dokunulmazlıklarının kaldırılmış olmasına ya da suçüstü yakalanmalarına bağlıdır.

Temsilciler Meclisinin Görev ve Yetkileri

Hükümet sisteminin şekli fark etmeksizin parlamentolar, kanun yapabilir, hükümeti denetleyebilir ve devlet bütçesini kabul edebilir.

Kanun yapmaya yönelik olarak, Anayasanın 61.maddesi ele alınabilir. Zira 61. madde gereğince, millet meclisine verilmiş olan görevler arasında federe yasaları çıkartmak da yer almaktadır. Meclisteki 10 üye ya da yetkili komisyonlarca, meclisin koyduğu iç tüzüğü doğrultusunda yasa tasarısı önerisinde bulunulması söz konusudur.

Başkanlık rejiminde dahi, yasama organı, meclis araştırması, bütçe kontrol yetkisi dahilinde yürütme organını denetleyebilmektedir. Parlamenter rejim gereği, hükümetin parlamento tarafından denetlenmesi büyük önem arz etmektedir. Hükümetin parlamento tarafından denetlenmesi esnasında başvurulan yöntem ve araçlara denetim yolları adı verilmektedir. Bunlar soru ve meclis soruşturması olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Soru, millet meclisini temsilen, başbakan ve bakanlardan bilgi alma işlemidir. Meclis soruşturması ise, başbakan ya da bakanların görevlerinin ilintili olduğu cezaî yetkilerin ve hakların araştırılmasını sağlamaktadır (Özbudun, 2006).

3.5.3. Federe Meclis

Irak'ta yasama, 2 meclisten oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, millet meclisidir. Bu meclise dair detaylı bilgi yukarıdaki konularda verilmiştir. Bir diğer meclis de Anayasanın 65. maddesi gereğince düzenlenmiş olan federe meclistir. Bu madde esasınca, "Federe Meclis adı altında bir yasama meclisi ihdas edilir. Bu meclis, bölgelerden ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerden gelen temsilcilerden oluşur. Millet Meclisi üyelerinin 3/2'lik çoğunlukla çıkartacağı bir yasayla yapısı üyelik koşulları ve görev alanları ve bu Meclisle ilgili tüm hususlar düzenlenir." Fakat söz konusu özel yasa çıkarılmış değildir. Sebep olarak da Amerika'nın işgali sürdürmesi, Temsilciler Meclisini oluşturan gruplar arasında bir ayrımın söz konusu olması ve uzlaşılammış olması gösterilebilir.

3.6. Irak Anayasasında Yargı Organı

Irak Anayasası'nın 3. kısmında yer alan yasama, yürütme ve yargı organları yukarıdaki konularda detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bu kısımda ve devamında yargı konusu ele alınmıştır. Yargı, Anayasada 87. ve 94. maddelerde düzenlenmiştir.

3.6.1. Yargı Yetkisinin Tanımı ve Özellikleri

Bağımsız mahkemelerde hukuksal açıdan problemlerin ve hukuka karşı olma gibi durumların kesin çözümü ve karara varılması, yargı yetkisi ile mümkündür. Bu bağlamda önem arz eden 2 nokta vardır, bunlar (Günday, 2004).

- Bağımsızlık
- Kesin Hüküm Verme

Bağımsızlık

Yargı yetkisi, mahkemelerce kullanılmaktadır. Mahkemelerin, bağımsız nitelik taşımaları önemlidir. Çünkü Anayasadaki 87. madde gereğince, "Yargı organı bağımsızdır. Bu görevi çeşitli tür ve dereceli mahkemeler yürütür ve kararlarını yasalara uygun olarak verirler." Mahkemeler, yargı organındaki özgürlük neticesinde tüm kurum ve kuruluşlarca emirlerden ve yasaklardan münezze konumdadır.

Kesin Hüküm Verme

Yukarıda yer alan tanım için önem arz eden özelliklerden biri, yargının hukuk üzerindeki keskin yetkileridir. Aynı zamanda bu, "kesin hüküm" olarak da adlandırılmaktadır. Bir kararın, yargı kararı olabilmesi için kesin hüküm verme yetkisine sahip olması gerekmektedir. İdare organlarının da türlü yöntemler aracılığıyla uyumsuzlukları çözebileceği söylenebilmektedir. Fakat idare organları bünyesinden gelen kararların da kesin hüküm olması söz konusu değildir. Kişiler, bu kararlardan dolayı bir memnuniyetsizlik durumu yaşadıkları takdirde mahkemede dava açabilmektedirler (Demir, 1998).

3.6.2. Yargı Organının Oluşumu ve Görevleri

Irak Anayasası gereğince, federe yargı organının aşağıda sıralanmış olan birimlerden oluştuğunu söylemek mümkündür,

- Yüksek Yargı Kurulu
- Federe Yüksek Mahkeme

- Federe Temyiz Mahkemesi
- Savcılık Teşkilatı
- Yargı Denetim Kurulu

Ancak, bu çalışma bünyesinde hepsi değil, sadece Yüksek Yargı Kurulu ve Federe Yüksek Mahkeme incelenmiştir.

Yüksek Yargı Kurulu

Anayasadaki 91. madde, yargı kurumlarının işlev ve yetkilerini kapsamaktadır. Bu bağlamda, Yüksek Yargı Kurulunun yetkileri aşağıda yer almaktadır,

- a. Yargı organına ait işleri kontrol etmek, federal yargıyı denetlemek.
- b. Belirlediği adayları Federe Temyiz Mahkemesi Başk., Başsavcılık ve Yargı Denetim Kurul Başk. gibi kurumlara göstermek, aynı zamanda bu kişilerin atama işlemlerinin gerçekleşmesi için aday listesini millet meclisine sunmaktır.
- c. Federe Yargı Organı için senelik bütçe ayarlaması yapmak, millet meclisinin onayı için sunumunu gerçekleştirmektir.

Federe Yüksek Mahkeme

Federe Yüksek Mahkeme, bütçe ve yönetim konularından bağımsızdır. Bu mahkemenin bünyesinde İslâm fihkî ve hukuk uzmanı yer almaktadır (Madde 92/2). Millet meclisinde sağlanacak 3/2'lik çoğunluk dolayısıyla üyelerin sayısı seçim şekli belirlenmektedir. Bu mahkemeye verilmiş olan yetkiler Anayasadaki 93. maddede yer almaktadır. Bunlar;

- I.Geçerli olan kanun ve kararnameleri anayasaya uygunluğu açısından değerlendirmek ve denetlemek.
- II.Anayasada yer alan hükümlerin uygulanış biçimlerini açıklamak.
- III.Federe otorite kapsamında faaliyete geçen karar, düzenleme, yasalar neticesinde ortaya çıkan problemlerin denetlenmesi ve çözüme kavuşturulması.
- IV.Federe Hükümet'in bölgesel hükümetler, vilayetler, belediye ve yerel birimlerle olan sorunlarının çözülmesi.
- V.Bölgesel Hükümetler ve vilayetler arasında gerektiği zamanlarda arabulucuk yapmak.
- VI.Cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanların hakkında yapılan suç duyurularına dair karar vermek.
- VII.Millet meclisi bünyesindeki seçimlerin onaylanması.
- VIII.Bölgelerin ve vilayetlerin yargı, görev açısından meydana gelebilecek sorunlarına çözüm üretmek.

3.7. Kalıcı Anayasa'da Temel Hak ve Özgürlükler

Hukuk metinlerine bakıldığında hak ve bağımsızlıklara çeşitli kavramlarca karşılık verildiği gözlemlenmektedir. Bu metinlerde kamusal alandaki özgürlükler, temel hak ve yetkiler, görevler, insan hakları gibi örneklere rastlamak söz konusudur. Fakat tüm bu kavramları kapsayan iki başlık vardır. Bunlar, "kamu özgürlükleri" ve "insan hakları" başlıklarıdır.

Kara Avrupası'nda benimsenen evrensel bir kanaat gereği; insan haklarının kaynağı doğal hukuk anlayışıdır. Aynı zamanda, insanlar için sahip olunan, manevi ve değişmesi mümkün olmayan yetkiler anlamına gelir. Bu bağlamda, kamusal alandaki bağımsızlıklar, insan hakları bünyesinden pozitif hukuk aracılığı ile ayıklanıp, düzenlenmiştir (Akad, 2004).

İnsan hakları, iç hukuku son zamanlarda uluslararası alanda edindiği pozisyon gereği etkilemiştir. İnsan hakları belgeleri kimi zamanlar iç hukuk bünyesine alınmıştır. Bununla beraber hak ve bağımsızlık konularına insan hakları cephesinden bakmak gerekmektedir. Aşağıda, bu konunun öncülerinden olan Yves Sadist'in "İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri" adlı eseriyle bu tercihin sebebine ışık tuttuğu kısım yer almaktadır (Richter, 1989).

“Resmi ders programlarında kamu özgürlükleri olarak adlandırılrsa da bu kavramın anlamı olmadığı kanısındayız. Bir özgürlük hangi nedenle kamusal nitelik kazanır Özel özgürlükler hiç var olmamıştır. Bundan sonra da olmayacaktır. İkinci olarak, belirtelim ki, kimi insan hakları, geleneksel (özgürlük düşüncesiyle bağdaşmaz niteliktedir). Sosyal güvenlik hakkı, kendisinin bir özgürlük olmasından çok, kişinin (özgürleştirilmesine) yönelik olmasıyla tanınır. Nihayet insan hakları kavramı, genelliği (kapsayıcılığı) ile konunun disiplinler arası şekilde uygun düşmektedir. Bu haliyle hem geleneksel özgürlükleri, (medeni ve siyasal özgürlükler) hem de ekonomik ve sosyal hakları kucaklamaktadır.”.

Hürriyet, insan hakları, kamu hürriyetleri, kişi hakları, vatandaş hakları, temel haklar, anayasal haklar, birbiri ile aynı anlamda kullanılan terimler olmakla beraber birbirleri arasında birtakım farklılıklar barındırmaktadır (Akad, 2004).

Doktrinde yer alan hürriyet kavramı birçok değişik şekle sahip tanımlamalara ve anlaşılmalara maruz kalmıştır. Hürriyet kavramı, en kısa şekliyle "serbest hareket etme gücü" şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda bağımsızlık olarak da adlandırılmaktadır. Bağımsızlığın insani faaliyetlere dair bir nitelik olduğu bilgisi, bu tanım için en çok önem arz eden noktadır. Bu bağlamda bağımsızlık, "serbest insan eylemi" olarak anlaşılmalıdır. Bağımsızlığın içeriğinde insanların fiilleri yer almaktadır. Örnek vermek gerekirse, seyahat hürriyeti, yerleşme hürriyeti vb. olarak belirtilebilir (Kaboğlu, 1989). Bu bağımsızlıklar anayasada tanınmış olup aynı şekilde

anayasanın yazımında rol almış kişilerin de serbest davranış sergileyebileceğini onaylamıştır (Tunaya, 1980).

“Hürriyet” ve “hak” kavramları bu şekilde tanımlanırsa aralarında şu farklar ortaya çıkmaktadır (Kaboğlu, 1989).

Hak, hürriyete nazaran daha somut bir kavram niteliği taşımaktadır. Hak, hürriyetin hayata geçirilmiş hâlidir (Kaboğlu, 1989). "Hak arama hürriyeti"nin, "dava hakkı" ile gerçekleşmesi buna bir örnek teşkil etmektedir. Başka bir deyişle de hakkın, hürriyetin sağlanması açısından kişilere anayasa ve yasalarca tanınan yetkiler anlamına geldiği söylemek de doğru olabilir (Tunaya, 1980). Kişi bir konuda haklıysa, devletten ya da diğer özel ve tüzel kişilerden yerine getirilmesine dair isteme yetkisine sahip olduğu söylenebilir. Hak kavramı, hukuka dair genel teori kapsamında çok farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. En yaygın tanım şekli, hakkın, bireylere hukuk tarafından tanınmış olan irade gücü, isteme yetkisi olduğudur (Kaboğlu, 1989). Bu tanımın anayasa hukukunda da geçerliliği söz konusudur. Anayasal hukukta hak, bireylere anayasaca tanınmış olan irade kudreti, isteme yetkisi şeklinde tanımlanmaktadır. Hürriyet ve hak kavramlarının tanımlanması neticesinde aralarındaki farklar aşağıda sıralanmıştır (Gözler, 2004).

- a. Hürriyet soyut, hak somut bir şekilde tanımlanmaktadır.
- b. Hürriyetin uygulanması aşamasında ortaya çıkan kavram hak denilmektedir.
- c. Haklar mahkemede belirtilebilmektedir. Hürriyetlerin gerçekleşmesi, devletçe veya kişilerce herhangi bir faaliyet gerektirmez.
- d. Hürriyet, bireylerin kendi faaliyetlerine bağlıdır. Hakkın gerçekleşmesinin kişilerce ve devletçe faaliyetlere bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Hakkın gerçekleşmesinde rol oynayan faaliyet, hak sahibine değil, diğer kişilere ve devlete ilişkindir (Kaboğlu, 1989).

Temel Hak ve Özgürlüklerin Niteliği

Anayasadaki 15. madde gereğince temel hak ve özgürlüklerin nitelikleri düzenlenmiştir. Bu madde esasınca, "Her fert yaşama, güvenlik ve özgürlük hakkına sahiptir. Yetkili yargı organları tarafından verilecek kararlar ve yasayla belirlenecek haller dışında bu haklardan mahrum bırakılma veya hakların sınırlandırması yasaktır." İnsanın dünyaya gelmesi ile, birtakım temel haklar kendisine tanınmıştır. İnsanın bu haklara sahip olmasının tek sebebi insan olmasıdır. Doğal hukuk doktrini insanı bu şekilde değerli kılmaktadır. Sonrasında bu doktrinin ulaştığı nokta liberalizm olmaktadır. Irak Anayasası, bireylere tanınmış olan hürriyet ve hakların onları sorumsuz bireyler hâline getirmeyeceğini belirtmektedir. Anayasadaki 17. madde esasınca, "Bütün vatandaşların kamu ahlakına ve diğer vatandaşların haklarına saygılı olduğu sürece özel hayata sahip olma hakkı vardır." şeklinde öne sürülen hüküm bu anlayışın bir göstergesi niteliği taşımaktadır.

O hâlde bireyci bağımsızlık kavramı bencillik kavramı ile bir tutulmamalıdır. Bireylerin sorumlu ve bilinçli hâle gelerek, topluma ve kişilere karşı bazı görevlerinin mevcut olduğunu hatırlamaları gerekmektedir. Bireyler, bağımsızlıklarını başkalarının haklarını da gözeterek yaşamaları gerekir (İbrahim, 2010: 200).

Bazı durumlarda kişilere tanınmış olan bu hak ve bağımsızlıkların hayata geçirilmesi zor olabilmektedir. Yani, toplum içerisinde yer alan bireylerin hak ve hürriyetlerini yaşamak istemeleri esnasında bazı problemler baş gösterebilir. Örnek vermek gerekirse bir insanın doğuşundan itibaren düşünce özgürlüğüne sahip olduğu kolayca belirtilebilir. Ancak, o düşünce hakkını kolaylıkla hayata geçirebilecek nitelikte bir eğitim öğretim fırsatı tanınabileceğini belirtmek çok da kolay olmamaktadır (İbrahim, 2010: 200-202).

Böyle bir fırsat herkes açısından mümkün gözükmemektedir. Öyle ki bu konu, bireysel açıdan yetenekleri ve gücü zorlayan bir niteliğe sahiptir. Devletin de görevi bu tip zorlu durumlarda çözüm üretmektir. Anayasadaki 34. madde esasınca, "Eğitim toplumun ilerlemesi için temel faktördür ve devlet tarafından güvence altında tutulan bir haktır. İlköğretim mecburidir. Devlet, cehalete karşı mücadele eder ve vatandaşların okuma-yazma öğrenmelerini sağlar. Ücretsiz öğretim bütün Iraklılar için her kademedeki bir haktır".

2005'teki anayasa daha çok bütüne yönelik ifadeler içermektedir. Maddelerin, "Bütün Iraklılar..." şeklinde başlaması bunun bir göstergesidir. "Kanun önünde eşitlik" ifadesi devlet ve halk açısından büyük önem arz etmektedir. Bu madde de "Bütün Iraklılar..." sözünün başta olacağı şekilde düzenlenmiştir. Anayasa'daki temel hak ve hürriyetlerin uygulanabilirliği açısından herhangi bir etnik, dini ayrım gözetilmemiştir. Devletin bir görevi de temel hak ve hürriyetlerden yararlanılabilmesini sağlamaktır. Ortaya çıkabilecek sorunların çözümü için görevlendirilen merci, devlettir. Bu kurallaşmış bir söylemdir, her kural gibi bazı istisnai durumlar içermektedir (İbrahim, 2010: 200-201).

Pratikte durum böyle gerçekleşmiş denilemez elbette ki. Zira hak ve özgürlükler, Iraklılar kadar diğer yabancı bireylere aynı şekilde tanınmamıştır. Bazı mesleklerde yabancılar çalıştırılmamıştır. Bu meslekler, ülke güvenliği, politika gibi konularla ilintili mesleklerdir. Örneğin; devlet memurluğu vb. Öte yandan, yabancı vatandaşların kendi ülkelerindeki hakların, Irak'ta söz konusu olmadığı durumlar olabilmektedir. Böyle durumlar yaşandığında yabancılar açısından uluslararası hukuk kuralları geçerli olmaktadır (İbrahim, 2010: 200-201).

Temel Hak ve Özgürlüklerinin Sınırlandırılması

2005'teki anayasada temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasının yanı sıra kötü amaçlar için kullanımının engellenmesi üzerinde durulmuştur. Bu konu üzerinde ayrıntılı düzenleme işlemleri yapılmıştır. Hak ve hürriyetlerin kısıtlanması ve de kötü kullanım şeklinin önüne geçilmesi için

koyulan hedef, temel hak ve hürriyetlerin kullanımında serbestlik yaratmaktır. Hedeflenen bu ilke, yeni anayasada kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Anayasadaki 38. madde gereğince, devletin kamusal düzeni ve toplumsal kuralları zarara uğratmayacak şekilde aşağıda belirtilen noktaları muhafaza altına aldığı söylenebilmektedir.

- I. Tüm araçlar ile ifadede özgürlük
- II. Tüm medyatik organlarda özgürce yayın yapılması
- III. Toplumsal kurallara uygun ve barışa yönelik gösteriler düzenlemekte özgürlük

Genel sebeplerin yanı sıra Anayasa'da ilgili maddeler gereğince öngörülmekte olan özel sebepler aracılığı ile kanun tarafından temel hak ve hürriyetlere sınırlandırma getirilebilecektir. Fakat genel sebepler kadar özel sebeplerin dayanak gösterildiği kısıtlama işlemlerinin anayasaya uyma zorunluluğu söz konusudur (İbrahim, 2010: 202).

Toplumsal yaşamda temel hak ve hürriyetlerde bir sınırlandırılma yapılabilmektedir. Mutlak bağımsızlığın toplumsal yaşamda yer bulması zordur. Devlet ve toplum bekası açısından hak ve hürriyetlerde bir sınırlandırılma yapılması gerekli görülmektedir. Fakat demokrasi temelli toplumlarda temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması söz konusu olduğunda, bu sınırlandırmanın toplum ve birey huzuru açısından negatif bir durum teşkil etmesi istenmemektedir. Bazı durumlarda sınırlandırmaya da sınırlandırma getirilebilmelidir (Kapani, t.y). Sınırlandırma, genel esaslarıyla aşağıdaki gibidir.

I-Sınırlandırma, yasa aracılığı ile yasama tarafından gerçekleştirilir. Dolayısıyla yürütme organının temel hak ve hürriyetler açısından müdahale faaliyeti engellenmiş olmaktadır. Bu şekilde tüzükle yönetmeliğin temel hak ve hürriyetleri sınırlandıramayacağı da anlaşılmaktadır. Kanunun hazırlanması, yasama organında açık görüş ve tartışma yöntemleri ile gerçekleşmektedir. Netice olarak, temel hak ve hürriyet sınırlandırılmasında kamusal bir denetim söz konusudur (Kapani, t.y).

II-Sınırlandırma için bazı sebeplerin belirtilmesi gerekmektedir. Temel hak ve hürriyetlerin keyfi şekilde, zevkine sınırlandırılması söz konusu bile değildir. Kamusal düzeni, sağlık konularının işleyişini, asayişin göz önünde bulundurularak yapılan sınırlandırmaların daha uygun olacağı şüphesiz ortadadır.

- III-Sınırlandırma yapılırken ölçülülük ilkesine uygunluğu göz önünde bulundurulmalıdır.
- IV-Sınırlandırmanın anayasal uygunluğu gözetilmelidir.
- V-Sınırlandırmada merkezi alanın ihlâlinden kaçınılmalıdır (İbrahim, 2010: 203).

Temel Hak ve Özgürlükler Listesi

Kişi Dokunulmazlığı ve Zorla Çalıştırma Yasası

Anayasada özgürlükler konusunu 37 ve 46. maddeler kapsamaktadır. Bu kısımda bireylerin hak ve hürriyetleri, yaşama hakkını esas alan "kişi dokunulmazlığı" ilkesi ile başlayacak şekilde belirtilmiştir. Anayasadaki 37. madde esasınca;

" İnsanların özgürlükleri ve onurları korunmalıdır. Mahkeme kararı olmaksızın hiç kimse tutuklanamaz ve sorgulanamaz. Her türlü psikolojik ve bedensel işkence ve insanlık dışı muamele yasaktır. Zorla, tehdit ve işkenceyle alınan itirafların geçerliliği yoktur. Bu eylemlerden zarar görenler, yasalar uyarınca uğradıkları maddi ve manevi zararların tazmin edilmesini talep edebilirler."

"Zorla çalıştırma yasağı" da bu maddede işlenmiş olan hak ve hürriyetler içerisinde yer almaktadır. Anayasadaki 37. madde 3 fıkra gereğince kişilerin herhangi bir ücret karşılığı olmadan çalışmaya zorlanması, köle edilmesi gibi insanlık dışı eylemlerin yasaklandığı görülmektedir. Ayrıca, çocuk ve kadın ticareti de yasaklanmıştır. "Angarya" adı verilen kavramın özel hukuk kapsamında, bir hizmetin ücret ödenmeden edinilmesi ya da bir malın karşılıksız bir şekilde menfi çıkarlar doğrultusunda kullanılması anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu konuda angaryayı, görev esasına dayandırılmadan, bireylerin bir iş için zorlanması, zorla çalıştırılması şeklinde ele almak mümkündür. Ancak anayasada bir istisnai durum söz konusudur. Ücretsiz olduğu gibi, ücretli zorla çalıştırma durumları da gözlemlenmektedir. Lakin anayasa, bazı durumlar için ücretli zorla çalıştırma eylemlerine dair bir yaptırımda bulunmamıştır. Bu işlerin, genellikle ülke menfaati, halk çıkarları gözetilerek yapıldığını söylemek mümkündür (İbrahim, 2010: 204).

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği

Kişi hak ve hürriyetleri arasında yıllar boyu önemini yitirmemiş konuların arasında "kişi özgürlüğü ve güvenliği"nden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda söylenebilecek en önemli şey, bu konunun tüm insanlığı ilgilendirmekte olmasıdır. Hiç kimse için hürriyet yoksunluğu söz konusu bile değildir. Bu anayasada değişmez bir kural niteliği taşımaktadır (İbrahim, 2010: 204). Her durumda bir istisna yer aldığı gibi bu konuda da birtakım istisnalar görülmektedir. Bunlar aşağıda belirtilmiştir,

a. Mahkemeler tarafından hürriyeti sınırlandıran cezai durumlar yaratıldığı takdirde yaptırımların ve alınması gereken güvenlik önlemlerinin denetlenmesi sağlanmalıdır.

b. Yetişkin sayılmayan bireylerin tutuklanması hâlinde yargılanması işlemlerinin düzenlenmesi gerekmektedir.

c. Herhangi bir uyarıcı madde bağımlısının, psikolojik rahatsızlığı olan bireylerin koşulların uygunluğu da gözetilerek tedavisinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

d. Eğitim ve ıslah konularını ele alan kanun esasınca gerekli önlemlerin alınması sağlanmalıdır (İbrahim, 2010: 204).

Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması

Bu konu, Anayasadaki 17. madde gereğince düzenlenmiştir. Bu madde esasınca "Bütün vatandaşların kamu ahlaka ve diğer vatandaşların haklarına saygılı olduğu sürece özel hayata sahip olma hakkı vardır. Konut dokunulmazlığı ihlâl edilemez ve yargı kararı olmadıkça konutlara girilmesi, arama yapılması veya konutların tehlikeye atılması yasaktır." şeklinde ele alınmıştır.

Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü

Anayasadaki 44. madde gereğince yerleşme ve seyahat özgürlüğü anlamında düzenlemeler söz konusudur. Bu madde esasınca, "İrakililerin Irak içinde ve dışında dolaşma, seyahat ve yerleşme özgürlüğü vardır. İrakililerin sürgüne gönderilmesi, ülkeden uzaklaştırılması veya vatana dönmekten mahrum bırakılması mümkün değildir." şeklinde bir ifade kullanmak doğru olacaktır.

Din ve Vicdan Özgürlüğü

Özgürlük kavramı, temel bir esasa dayandırılabilir. Madde 41 gereğince, İrakililerin dini inançları açısından geçmişlerine bağlılığına dair bağımsızlıklarının muhafaza hâli mümkündür. Bu bağlamda devletin dini ve ahlaki eğitimlerde rol oynadığı da görülebilmektedir. Eğitim - öğretim faaliyetlerinin Tevhidi Tedrisat Yasasına dayandırıldığını söylemek kaçınılmazdır. Keza, bu eğitimin ilk ve orta öğretime dayalı kurumlarda zorunlu olarak gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Din ve vicdan özgürlüğünün de diğer hürriyetler gibi kötüye kullanılma durumu anayasa tarafından kontrol altına alınmıştır.

Düşünce Özgürlüğü

Anayasa düşünce özgürlüğü ile ilgili olan konuyu detaylı ve kapsamlı bir şekilde, Madde 42'de ele almıştır. 42. Madde esasınca, "Her ferdin fikir, vicdan ve inanç özgürlüğü vardır." şeklinde yapılmış olan ifadeden çıkarılacak sonuç, şüphesiz anayasanın kişilerin düşünce özgürlüğüne ilişkin bir koruma geliştirdiği olacaktır. Bunun yanı sıra düşüncenin yayılması ve açıklanmasına ilişkin getirilen kısıtlamaların bazı esaslara dayandığını söylemek mümkündür.

Olağanüstü dönemde Temel Hak ve Özgürlükler

Bu dönemlerde temel hak ve özgürlüklerde birtakım kısıtlamalar söz konusu olmaktadır. Öyle ki bu hak ve hürriyetler göz ardı edilebilmektedir. Olağan dışı durumlar meydana geldiğinde temel hak ve hürriyetlerin geçerliliğinden söz edebilmek pek de mümkün olmamaktadır. Bu konuda Lord Scrutton, "Magna Carta Prensipleriyle bir savaş idare edilemez." şeklinde bir ifade kullanmıştır. Temel hak ve özgürlükler bu dönem süresince büyük bir müdahaleye maruz kalmaktadır (Gözler, 2004).

Fakat bu müdahalenin keyfi bir şekilde yapıldığını söylemek doğru değildir. Zira müdahalenin amacı ülke değerleri açısından bir muhafazayı mümkün kılmaktır. Kişilere yaşam haklarını korumaları için sokağa çıkma yasağı getirilmesi, bu bağlamda bir örnek teşkil etmektedir. Bu dönemde temel hak ve hürriyetlerin müdahaleye uğraması halkı sınırlandırıyor gibi görünse de aslında kişilerin yararınadır. Çünkü en önemli hak şüphesiz ki bireyin yaşama hakkıdır. Diğer hakların elinden alınmış olması, tamamen onu koruyabilmesi içindir. Olağan dışı durumlar hâlinde hürriyetlerde kısıtlama getirilememesi neticesinde kişilerin yaşamları tehdit altında kalabilmektedir. Abraham Lincoln'un, I. Dünya Savaşı'nda kanun dışı kararlar aldığına dair iddialar öne sürülmüştür. Lincoln, bu ithamın üzerine, "bazen bir hayatı kurtarmak için bir uzuv feda edilebilir." şeklinde bir savunma dile getirmiştir (İbrahim, 2010: 217).

Anayasa kapsamında 61. madde, 9. fıkra gereğince bu konunun düzenlendiği söylenebilmektedir. Bu madde gereğince, olağanüstü hâl ilanı için cumhurbaşkanı ve başbakanın aynı doğrultuda bir talepte bulunması gereklidir. Aynı zamanda millet meclisinde oluşturulacak 3/2lik çoğunluk söz konusudur. Bu durum, otuz gün sürmektedir. Sürenin uzatılma durumu tamamen meclisin onayına bağlıdır. Bu dönemde başbakanın yetki ve hakları gerekli ve yeterli seviyeye getirilmektedir. Bu yetkilerin kesinlikle anayasal uygunluğu göz önünde bulundurulmalıdır. Başbakanın bu dönemden sonra 15 günlük bir süre zarfında gerçekleştirilen faaliyetleri ve bu faaliyetlerden doğan sonuçları meclise sunması gerekmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.YENİ IRAK ANAYASASININ SONUÇ VE GEÇİŞ HÜKÜMLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1.Sonuç Hükümleri

Anayasa'daki 126. maddenin 1. fıkrası anayasada yapılacak olan değişiklikleri kapsamaktadır. Değişiklik, maddeler arasında yer değiştirme işleminin yanı sıra maddenin iptali şeklinde de yapılabilmektedir. Anayasa değişikliği talebi, Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ya da Millet Meclisi bünyesindeki üyelerin 5/1 tarafından yerine getirilebilmektedir. Aynı maddenin 2. fıkrası gereğince, kimi maddelerde değişikliğe gidilmesi için zaman koşulu getirilmiştir. Anayasadaki ilk bölüm ve 2 bölümdeki hükümlerin değişikliği, art ardına yapılan 2 seçim sonrası süreçte yapılabilmektedir. Millet Meclisi bünyesindeki üyelerin 3/2 çoğunluğu, referandum ve Cumhurbaşkanı onayı gerekmektedir. Türkiye Anayasası'ndaki 175. maddenin 1. fıkrası esasınca, "Anayasanın değiştirilmesi TBMM üye sayısının en az 3/1 tarafından yazıyla teklif edilebilir." Teklif sunma yetkisi özel bir şekilde milletvekillerine has bir yetkidir. Dolayısıyla Bakanlar Kurulu anayasa tasarısı hazırlayamamaktadır. Öncelik olarak değişiklik teklifi Anayasa Komisyonu bünyesinde yapılan bir görüşmede ele alınır. Komisyon değişikliğe yönelik gelen teklifi değerlendirir, neticesini Genel Kurul'a sunması için Meclis Başkanlığı'na yollama işlemini gerçekleştirir (Gözler, 2004).

Türkiye Anayasası'ndaki 175. madde, 1. fıkra gereğince, anayasanın değişikliğine dair tekliflerin Genel Kurul bünyesinde 2 kez görüşülmesi kararı alınmıştır. 3. fıkrada ise anayasadaki diğer maddelerin değişimi ele alınmıştır. Bu maddelerde herhangi bir değişikliğe gidilmesi için Millet Meclisi bünyesinde yer alan üyelerin üçte ikisinin onayı, referandum koşulu, Cumhurbaşkanı tarafından bir hafta içinde onay gerekmektedir. Irak Anayasasını 126 Maddenin 4. fıkrası gereğince, Federal yönetim birimleri için yetki azaltılmasına istinaden değişim söz konusu olduğunda bu ancak bölgede bulunan yasama biriminin ve halkın onayı ile gerçekleşmektedir. Anayasada yasama birimi bünyesindeki üyelerin kabul sayısı belirsiz olduğu için halkın onayı daha ön plana çıkartılmıştır. 5. fıkraya göre yasanın yürürlüğe girmesi, Cumhurbaşkanı'nın yasayı onaylamasına bağlıdır. Yasa Cumhurbaşkanı'na gönderildikten bir hafta sonra onay alması hâlinde, Resmi Gazete' de yayınlanır. Sonrasında da yürürlüğe girmiş olur.

127. madde esasınca, "Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu Başkan ve üyeleri, Millet Meclisi Başkanı ve iki yardımcısı ile üyeleri, yargı makamları üyeleri, özel statüyü haiz üst düzey memurların görevlerini kullanarak devlet mallarını satın almaları veya kiralamaları, devlete şahsi mallarını satmaları veya kiralamaları veya bu amaçla Devlet'e karşı dava açmaları, ithalatçı, mal temin eden veya müteahhit sıfatıyla devletle sözleşme veya akit etmeleri mümkün değildir". Anayasal kurum bünyesinde görev alanların görevlerini menfi çıkarlar doğrultusunda kötüye kullanmaları kesinlikle yasaklanmıştır.

Anayasa'daki 128. madde gereğince Yönetimin besleyicisi millet olduğu için, kanunlar ve kararlar milleti temsilen çıkarılmaktadır.

Madde 129 gereğince, yeni bir kanun çıkarıldığında bu kanunun içeriğini halkça herkesin okuma hakkı olduğu için çıkarılan kanun Resmi Gazete' de yayımlanmak zorundadır.

Madde 130 gereğince, yürürlükteki kanunlar anayasaya uygunluk gözetilmeksizin çıkarıldığı takdirde iptal edilmeleri ya da yürürlükte aynı şekilde kalmaya devam etmeleri söz konusudur.

Anayasa'daki Madde 131 Esasınca, "Bu anayasada zikredilen referandumlar, aksi belirtilmedikçe oy verenlerin salt çoğunluğuyla geçerli sayılır." Halkın çoğunluk oyu sağlandığında referandum açısından bir başarı elde edildiği söylenebilmektedir. Fakat anayasa kapsamında da görüldüğü üzere kabul için nitelikli bir çoğunluk gerekliliği söz konusudur.

4.2. Geçiş Hükümleri

Anayasa'da yer alan madde 132, 1. fıkra esasınca, "Devlet şehit ailelerine, eski dikta rejiminin haksız uygulamaları nedeniyle cezaevlerine konulan siyasi tutuklular ile bu uygulamalardan zarar görenlere bakmakla yükümlüdür." 2. fıkra esasınca, "Devlet, şehit ailelerine ve terör eylemleri neticesinde yaralananlara tazminat öder." 3. fıkra gereğince de bu maddeye ait ilk iki fıkra kapsamında yer almakta olan hükümlerin kanun aracılığı ile düzenlenmesi söz konusudur.

Madde 133 gereğince, Millet Meclisi dahilinde gerçekleştirilen ilk oturum, kendisi için içtüzük hazırlayana değin Ulusal Geçiş Meclisi'ne ait olan içtüzüğü kullanmalıdır.

134. madde gereğince Irak Yüksek Ceza Mahkemesi, önceleri yönetime hâkim olan dikta rejimi bünyesindeki davalardan sorumludur. Sonrasında Millet Meclisi'nin neticelendirilmesine bırakılır.

135. Maddenin (Anayasa, 2005: 23).

✓ 1.fıkrası gereğince, Baas partisini yok etmeye yönelik kurulmuş olan heyet, görevlerine Millet Meclisi bünyesinde devam etmelidir.

✓ 2. fıkrası gereğince, heyet görevini yaptıktan sonraki süreçte Millet Meclisince sağlanan çoğunluk tarafından kaldırılabilir.

✓ 3.fıkra esasınca, *“Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar, Millet Meclisi Başkan ve üyeleri, Federal Meclis Başkanı ve üyeleri ile bölgedeki muadilleri, yargı kurulu üyeleri ile Baas'ı kökten kazıma kapsamına giren diğer makamlar için aday olanların Baas'ı kökten kazıma yasası hükümleri kapsamında olmamaları gerekir”*.

✓ 4. fıkra gereğince, 1. fıkrada sözü edilen heyetin kaldırılmaması hâlinde 3. fıkradaki hükümlerin devreye girmesi söz konusudur.

✓ 5. fıkra esasınca, *“Kapatılmış Baas Partisine üye olmak yargılanmak için yeterli dayanak sayılmaz. Üye, Baas'ı kökten kazıma hükümleri ve onların mucibince çıkan talimatların kapsamı dahilinde olmadığı sürece, yasal haklardan ve güvenlikten eşit şekilde yararlanır.”*.

✓ 6. fıkra esasınca, *“Millet Meclisi üyeleri arasından bir heyet teşkil ederek, adalet, objektiflik ve şeffaflığı sağlamak maksadıyla, Baas'ı kökten kazıma Yüksek kurulu ve devlet organlarının uygulamalarını gözden geçirir, denetler ve yasalar uyumluluğunu inceler. Bu heyetin kararları Millet Meclisi onayına sunulur.”*.

Anayasa'nın 136. maddesi gereğince, Gayrimenkul Davalarına bakmakta olan heyet görevini Millet Meclisi bünyesinde tamamlar, sonrasında meclis bünyesinde oluşturulan 3/2lik çoğunluğun onayı neticesi ile kaldırılabilir.

Madde 137 gereğince, Anayasa kapsamında Federal Meclis'le ilintili hükümlere dair uygulamaların meclis bünyesindeki yapılacak olan 2. seçime değin ertelenmesi söz konusudur. Yürürlüğe girmesi için mecliste 3/2lik bir çoğunluğun oluşturulması gerekmektedir.

Madde 138, 1. fıkra esasınca, *“Bu Anayasada yer verilen (Cumhurbaşkanı) deyimini (Başkanlık Konseyi) olarak okunur. Cumhurbaşkanı ile ilgili hükümler, bu anayasa yürürlüğe girdikten bir dönem sonra uygulamaya geçer.”*.

Madde 138, 2. fıkra, 1.bent gereğince, Meclis bünyesinde devlet başkanı ve 2 tane devlet başkanı yardımcısı tayin edilir. Bu seçilenler, Başkanlık Konseyi üyesi olarak belirlenirler. Konsey üyeleri için seçim, 3/2 bir çoğunluğun onayı hâlinde gerçekleşir.

Madde 138, 2. fıkra, 2. bent kapsamında, Anayasa dahilinde, Cumhurbaşkanı'nın görevine son verilmesiyle alakalı olan tüm hükümlerin Başkanlık Konseyi üyeleri ve yöneticileri için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Madde 138, 2.fıkra, 3.bende göre Millet Meclisi'nde sağlanan 3/4 oranında bir çoğunluğun, olası bir kanundışı hareket hâlinde, Konsey üyelerinin görevine son verilmesi için yeterli olduğu söylenebilir

Madde 138, 2.fıkra 4.bent gereğince Konsey içinde gerekli görüldüğü takdirde, mecliste belirlenen üçte ikilik bir çoğunlukla yeni üye seçilebilir.

Madde 138, 3. fıkra gereğince, Konsey üyeleri millet meclisi üyelerinde aranan koşulları taşımalıdır. Ayrıca,

I.41 yaşından gün almış olması gerekmektedir.

II.Geçmişinde yasadışı olaylara bulaşmamış olması, toplumca sevilmesi, belli bir saygınlığa sahip olması gerekmektedir.

III.Döneminde yasaklanmış bir partinin üyesi olması durumunda, Baas Rejimi sona ermeden 10 yıl öncesinde partiden ayrılmış olması gerekmektedir.

IV.1991'de baş gösteren isyanda ve Anfal Harekatı'nda rol almamış olması gerekmektedir.

Madde 138, 4. fıkra gereğince, Konseyde kararlar oybirliği neticesinde alınmaktadır. Üyeler arasında, birbirini vekil tayin etme durumu söz konusudur.

Madde 138, 5. fıkra a. bendi gereğince, Meclis bünyesinde çıkartılan yasalar ve alınan kararlar Konsey'e sunulmalıdır. Konsey kanun ve kararnameleri 8-10 gün içerisinde onaylayıp yayınlanması işlemini gerçekleştirir.

Madde 138, 5. fıkra b. bendi gereğince, Konsey kanun ve kararnameler hakkında itiraz gerçekleştirebilir. İtirazlar, meclise gönderilir. Meclis edilen itirazları gözden geçirmekle yükümlüdür.

Madde 138, 5. fıkra c. bendi gereğince, Konsey itirazını tekrarlayabilir. Kanunları Meclis bünyesine aktarabilir. Bu durum üzerine yasaların onaylanması, meclis bünyesinde yaratılan 5/3lük bir çoğunluk neticesinde gerçekleştirilmektedir.

Madde 138, 6. fıkra gereğince, Konsey, Cumhurbaşkanı için anayasada atfedilmiş yetkileri kullanabilmektedir.

Madde 139 gereğince, 1. seçimin yapıldığı dönemde Bakanlar Kurulu'na başkanlık eden kişiye ait 2 yardımcı olmaktadır.

Madde 140, 1. fıkra gereğince, yürütmeden sorumlu olan birim, Irak Geçici İdaresi Yasası kapsamında madde 58'in uygulama biçimi için düzenleme yapılır.

Madde 140, 2. fıkra gereğince, 58. madde uygulamasının (Kerkükte normalleştirme) maddesi esas alınarak, 31 Aralık 2007 tarihine kadar tamamlanması gerekmektedir.

Madde 141 gereğince, Kürdistan Bölgesi'nde 1992'de yürürlüğe giren yasalar, Kürdistan yönetimince değiştirilmediği takdirde yürürlükte kalmaya devam etmektedir.

Madde 142, 1. fıkra esasınca, *“Millet Meclisi, çalışmaya başladığında, Irak toplumunun bileşenlerini temsil eden bir komisyon oluşturulur. Bu komisyon 4 ayı geçmemesi gereken bir sürede Anayasa üzerinde yapılması mümkün olan gerekli tadilat önerisi raporunu Millet Meclisine sunar. Komisyon, önerileri karara bağladıktan sonra, lağvedilir”*

Madde 142, 2. fıkra gereğince, heyetçe önerilmiş olan tadilat, meclis bünyesinde sağlanan nitelikli çoğunluk onayı ile belirlenmektedir.

Madde 142, 3. fıkra gereğince, heyetin sunduğu tadilatın meclisçe onayından sonra 2 aylık süre zarfında referanduma götürülür.

Madde 142, 4. fıkra gereğince, referandumun onaylaması, oy veren üyelerin çoğunluklu olarak olumlu yönde oy kullanmasına ve de 3/2 bir itiraz söz konusu olmamasına bağlıdır.

Madde 142, 5. fıkra gereğince, tadilat hakkında bir karar verilinceye değin, madde içerisinde yer alan hükümlerin tadilatlarla ilintili olan madde 126 hükümlerinden müstesna kılınması söz konusudur.

Madde 143 gereğince yeni Irak Hükümeti yönetimi ele alınca Geçici İdari Yasa bünyesine sonradan ilave edilen yasaların iptali söz konusu olmaktadır.

Madde 144 gereğince, anayasanın halk tarafından referandum aracılığıyla kabul edilmesi hâlinde, Resmî Gazete' de yayımlanması gerçekleştiğinde yürürlüğe girmiş olmaktadır.

4.3.Yeni Irak Anayasasının Değerlendirilmesi

Milli Konsey Irak'ın tümünü temsil etmediği için toplumca anayasanın yazımına ilişkin bir katılım söz konusu olmamıştır Irak halkının yüzde 78'i Anayasa'ya 'evet' derken, 'hayır' diyenlerin oranı yüzde 21'de kaldı. Toplam 18 eyaletten sadece ikisinde, hayırcılar çoğunlukta idi. Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in eyaletleri olarak bilenen Selahaddin ve El-Anbar Anayasa'ya hayır diyenlerin oranı çoğunlukta idi. Bu da anayasaya dair eleştirel açıdan büyük yankı uyandırmıştır. Halkın büyük bir çoğunluğunun göç etmesi gibi sebeplerle bu katılımın gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Yaklaşık 2 milyon Irak vatandaşı El-Anbar, Salah El-Din Suriye ve Ürdün'e kaçtılar. Özellikle Musul, Kerkük ve Kut gibi bölgelerden katılım çok az sayıda olmuştur. (Halil, t.y., 25).

Anayasada maddelerin belirleyicisi olarak parlamentoda söz sahibi olanlar içerisinde yapılan oylama görülmektedir. Genel açıdan bakıldığında anayasa içindeki maddelerin, fıkraların ve bentlerin düzenlenmesi esnasında gizlilik içermemesine, şeffaf olmasına dikkat edilmektedir.

Anayasa komisyonunda yer alan üyeler arasında çoğunluğun hukukla ilgilenmediğini söylemek mümkündür. Genel anlamda üyeler, dini, teknolojik, bilim konularına hâkim bireyler yer almıştır. Bu da hukuksal açıdan bir sınırlandırma anlamına gelmektedir. Anayasa hazırlığında, komisyon hâkimiyetini sağlayan üyeler, Koalisyon ve Kürtler olmak üzere 2 ayrı gruptan oluşmaktadır (Salih, 2018).

Anayasada yer alan 2.maddenin bentleri birbiri ile örtüşmemektedir. 2. maddenin 1. fıkrası, 1.bendi gereğince, Tüm kanunlar, çıkartılırken İslam'ın esas hükümleri baz alınmalıdır. 2. fıkrada , *"Bu Anayasa Irak Halkının çoğunluğunun Müslüman kimliğini korumayı, Hıristiyanlar, Eyzidiler, Mendai Sabüiler gibi bütün fertlerin inanç ve dini vecibelerini yerine getirme özgürlüğünü teminat altına alır"* hükmüne rastlanılmaktadır. 2 fıkranın birbiri arasında çelişki yaşamamasının asıl sebebi olarak, Yezidilik'in İslam gibi semavi bir din olmamasıdır. Bunun yanı sıra anayasa hazırlığında görev alan üyelerin bir millete ya da gruba ait bir ad değişikliği hakkı yoktur. Dolayısıyla Yezidiler'e Eyzidiye şeklinde kendilerinden başkaları tarafından hitap edilmesi hoş karşılanmamıştır. Zira yıllarca Yezidiler, Irak genelinde farklı bir isimle anılmamışlardır.

Anayasada 3. madde esasınca *"Irak milletler, dinler ve mezhepler ülkesidir. Arap Camiasının kurucu, aktif üyesidir, Arap Camiası sözleşmesine bağlıdır ve İslam aleminin parçasıdır."* hükmü geçmektedir. Arap Camiası açısından kurucu sayılabilecek ülkelerden başlıcası Irak'tır. 22.03.1945 tarihinde Arap Camiası isminin yaratılmasına onay verenlerden biri de Irak olmuştur. Dolayısıyla Irak Anayasası kapsamında ve çıkarılan tüm yasalarda Arap Camiası kavramı göz önünde bulundurulmalıdır. Arap Camiası Misakı'nda yer alan 1. fıkrası esasınca, *"Arap Devletleri Camiası*

bu misakı imzalayan bağımsız Arap devletlerinden oluşur.” Bu hükme bakılarak, Irak'ın bir Arap devleti olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Fakat dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki o da tüm halkının Araplardan oluşmadığıdır. Bunun yanı sıra Irak'ın BM Heyeti ve İslam Örgütü Kurultayı'nda üyeliği söz konusudur. Fakat bunlardan yalnızca Arap Camiası bünyesindeki üyeliği anayasada yer almıştır (Tunç ve Dersan, 2005).

Dünya genelinde bütün devletlerin bir resmi dile sahip olduğunu söylemek mümkündür. Resmi dil haricinde başka bir dil kullanımı söz konusu olduğunda, o bölge içerisinde kişiler kendi dillerini kullanabilmektedir. Anayasada yer alan 4. madde, 1. fıkra gereğince, Arapça' nın ve Kürtçe' nin Irak'ın resmi dilleri olarak belirlendiği görülmektedir. Irak'taki nüfusun %85'ini Araplar oluşturmaktadır. Genel açıdan Araplar' ın Kürtçe' ye bir hakimiyetleri söz konusu değildir. Bu durum Kürtler için de geçerlidir çünkü Kürtler Arapça diline çoğunlukla hâkim sayılmamaktadırlar. Bu yüzden yalnızca Arapça' nın resmi dil olarak kullanılması gerektiği düşünülmüştür. Sadece Kürdistan bölgesi ve çevresinde Kürtçe' nin kullanımına rastlanması gerektiği de düşünülenler arasındadır. Anayasa hazırlığında görev alan üyelerin resmi dil ve mahalli dil kavramını ayırt edemedikleri görülmektedir. Irak'ta Kürtler gibi başka etnik kökene sahip bireyler de yaşamaktadırlar. Bu bireylerin de çocukları için eğitim verirken kendi dilleri kullanma hakları söz konusudur. Arapça' nın yanı sıra Kürtçe' nin de resmi dil olarak ilan edilmesinin, tüm etnik gruplar açısından negatif yönde bir tetikleyici konumda olduğu düşünülmektedir. Zira o dönemde diğerleri gibi Kürtler de bu etnik gruplar içerisinde yer almaktadır. Irak Anayasası'nda Kürtler için bir ayrıcalık gözetildiği gözler önüne serilmiştir. Tüm bunların yanı sıra, Mahkemelerce yasaların, evrakların Arapça dili kullanarak düzenlenmesi söz konusudur. Fakat Kürtçe' nin de resmi dil olarak ilan edilmesi ve halkın çoğunluk olarak Kürtçe' ye hakimiyetinin olmaması bu anlamda büyük sorunları beraberinde getirebilmektedir (Besuni, 2005).

Irak'ın Arap Camiası toplantılarında ya da diğer devletlerle diplomatik ilişkilerinde Kürtçeyi kullanıp kullanamayacağı da merak konusu hâline gelmiştir. Bunun yanı sıra Arapça kadar Kürtçe dilinin kullanıldığı pul, pasaport, para çıkartılması da söz konusudur. Fakat bu durumun, Irak'ın bütünlüğü açısından bir tehdit oluşturabileceği de öngörülmektedir (El Sudani, 2005).

Madde 4, 4. fıkra gereğince *"nüfuslarının yoğun olduğu idari birimlerde..."* şeklinde kullanılan ifadenin yanlış olduğu düşünülmektedir. Zira yoğunluk kavramına karşılık gelecek sayısal bir değerden bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu konuda bir anlaşmaya varmak zor olmaktadır. Bu yüzden belirtilen ifadenin yerine *"idari birimde bulunanlar"* ifadesinin kullanımı en uygun seçenek olarak görülmektedir.

Anayasa'nın Irak ordusu içinde bir parçalanma yaratacağı beklenmektedir. Orduyu da oluşturanlar, Halkı oluşturanlarla aynı özelliklere sahip olmalıdır. Mezhepsel ve ırksal farklılıkların ordu oluşumu açısından sorun yaratıp yaratmayacağı da tartışma konusu olan unsurlar dahilindedir.

Ayrıca ordu içerisinde yaratılan oluşumlarda mezhep isimlerinin kullanılıp kullanılmayacağı da merak konusu olmuştur. Irak Anayasası'nda yer alan Madde 9, 1. fıkra, a bendi kapsamında Irak'taki silahlı kuvvetlerin polislerle bir araya getirildiği görülmektedir. Lakin iki oluşum arasındaki farklılıklar da göz önünde bulundurulduğunda bu hamle yanlış bir hamle olarak nitelik kazanmaktadır. Zira polis birimleri ülkedeki iç güvenlikten, Ordu ise sınır güvenliğinden sorumlu birimlerdir. Dolayısıyla iki birimin de ayrı maddeler içerisinde yer alıp, her maddenin farklı biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. 9.maddenin 1.fikrasının b bendi der ki: "*Silahlı kuvvetler haricinde askeri milis kuvveti oluşturulamaz.*" Ancak Milis Kuvvetlerinin ordu içinde yapılanma sağlayacağına, hatta bu yapılanmanın ordu bünyesindeki oluşumlar kadar yetkili olacağına dair açıklaması da gözlerden kaçmamıştır (İnat, 2006).

Anayasadaki 10. maddede dini birimlere özellikle yer verilmiştir. Anayasa'nın İrşat makamının bağımsızlığını ön planda tuttuğu açıkça belli olmuştur. Anayasa kapsamında tüzel şahıslara yapılan önemli yatırımlar tanıtılmış ve devlete bu yatırımların korunması için bir talepte bulunulmuştur. Söz konusu mercii, Şii'lere ait olduğu için anayasal düzenlenmeye tabi tutulmuştur. Bu yüzden Anayasanın Irak'taki belli bir kesime hitap ettiği düşünülmektedir. Zira diğer kesimlere ait dini mercii söz konusu olmasına rağmen hiçbiri için anayasal bir düzenleme yapılmamıştır (Abu-Talib, 2005).

Anayasadaki 18. madde gereğince, Annesi ve babasından herhangi biri Iraklı olan çocuk, Iraklı sayılmaktadır. Buna göre annesinin ya da babasının Iraklı olması yeterli olmaktadır.

Madde 19, 12. fıkra, 1. bent gereğince, insanların alıkonulması yasaklanmıştır. Fakat bu bentte dikkat edilmesi gereken husus, yargı kararı ile bağlantılı olması gerektiğidir.

Madde 23, 3. fıkra, b bendi esasınca, "*Demografik yapının değiştirilmesi amacıyla gayrimenkul edinmek yasaktır.*" Fakat Kürt partilerinin destekleriyle Türkmen Arazileri istila edilmiştir. Ayrıca, ordu bünyesindeki yerler de ele geçirilmiş, kendilerine ait yerleşim yeri hâline getirilmiştir. Bütün bu eylemler, yasadışı eylem olarak nitelendirilmiş, hedefin tamamen demografiyi değiştirmek olduğu da kayda geçmiştir. Kürtler, devlet içinde devlet algısı yaratmak istemişlerdir. Zira söz konusu bölgeler, onların çoğunluk olarak buldukları yerleri işaret etmektedir. Öyle ki durumu abartarak 2 devletin sınır çatışması hâline getirmişlerdir.

Anayasa hazırlığı esnasında yürütme birimi aktif rol oynamıştır. Fakat bu durumun güçler ayrımı ilkesi ile çeliştiğini söylemek mümkündür. Yürütmeden sorumlu birimin yasamaya karışması, kanun taslaklarının Cumhurbaşkanınca önerilmesi durumunda görülmektedir. Yasama meclise özel bir unsurdur. Kanun taslaklarını ve tasarılarını hazırlamak da meclise özel bir durum olmalıdır. Meclise ait yetkiler içinde Federal Temyiz Başkanı ve bünyesinde yer alan üyeler, Genel Savcılık Başkanı'nın yanı sıra Yargıtay Başkanı ve Yargıtay üyelerinin nitelikli çoğunluk aracılığıyla atamak da yer almaktadır. Fakat aslında bu yetkinin yargı organına ait olmasıdır.

Dolayısıyla bu durum yargı bağımsızlığı açısından tehdit oluşturmaktadır. Bu yüzden Yüksek Yargı Konseyince sunulan öneriler doğrultusunda Başkanlık Komisyonu onayıyla bu işlerin yapılması gerektiği, öte yandan meclisin konuya dahil edilmemesi gerektiği düşünülmektedir. (Salih, 2018).

Anayasa hazırlığı esnasında önem arz eden konulardan biri de petrolden elde edilen gelirlerin paylaşılması konusu olmuştur. Petrolce zengin bölgeler kadar petrolün olmadığı bölgelerin de gelirlerden eşit ölçüde yararlanması toprak bütünlüğü açısından önemli bir detay hâline gelmiştir. Bu durum Irak'ı iç savaşa kadar götürebilecek bir neden niteliği taşımaktadır. Anayasa'nın 111. maddesi gereğince petrol ve doğalgaz, Irak halkının tümüne aittir denilebilmektedir. 112. maddesi de petrol ve doğalgaz kaynaklarından nüfusça çoğunluğa göre yararlanmanın söz konusu olduğunu söylemektedir. Madde içerisinde "mevcut" kavramı oldukça dikkat çekmiştir. Zira anayasada şuan ki petrol ve doğalgaz için bir paylaşım söz konusu iken daha sonra petrol ve doğalgaz kaynakları Şiiler ve Kürtler tarafından tamamen kendilerine ait olduğunu savunabileceklerine dair bir ihtimal söz konusu olmuştur (Tunç ve Dersan, 2005).

Bütün bu konularda netlik eksikliği, Irak'ın federal sistemi için yazılı bir anayasaya sahip olma erdemini zayıflatmaktadır. Bir federal sistem için yazılı bir anayasanın temel işlevi, gelir paylaşımı fikirleri ve planları yoluyla ülkenin ulusal kaynaklarının ve refahının yönetilmesindeki açıklığa federal ve bölgesel hükümetin yetki alanlarının tanımlanma doğruluğuna katkısı gibi görünmektedir. Irak anayasası tam da bu konularda netlikten yoksun bırakılmıştır. Gelir paylaşımı mekanizması yazılı değil, örneğin Kerkük'ün petrol kaynakları tüm Iraklı topluluklara ve bölgelere yayılacak. Görünüşe göre güneydeki Şiiler, Sünni Arapların kabul edilemez bulduğu aslan payının yüzde 60'ını Şii Araplar ile paylaşırken, her bir Irak toplumunun büyüklükleriyle sıkı bir uyum içinde petrol hisselerinde ısrar ediyor gibi görünüyor (Al-Maraşi, 2005:16-17).

Anayasal düzenlemeye dair merkezi hükümet ve bölgesel hükümetlere verilen yetkiler açısından bir sorun söz konusudur. Fakat bu ikisi arasında bir sınırlandırmanın söz konusu olmasının işleri daha da kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Daha çok önem arz eden konuların federal hükümete verilmesi gerekmektedir (El Sudani, 2005).

Anayasadaki 121. madde, 2. fıkra federal hükümete dair içerdiği ilkeyle çelişmektedir. Zira merkezi hükümetin bölgesel hükümetlerle yaşadığı problemlerde federal hükümetin otoritesi baz alınmalıdır. Madde 121, 4. fıkra gereğince, sosyo-kültürel alandaki faaliyetlerin denetlenmesi için bölgelerde çalışma alanlarının açılması söz konusudur. Devlet yöneticilerinin de söylediğine göre federal devletin diğer ülkelerle görüşmelerinde izlediği politika, sadece federal hükümeti ilgilendiren bir konudur. Bölgesel hükümetlerin dış politika açısından bir girişimi söz konusu değildir. Bu durum da federal devlet açısından bütünlüğü temsil eder. Dolayısıyla milletlerarası diplomasielerde rol oynayan sadece federal devlettir. Fakat Madde 121 kapsamında bölgelerin de

diplomasilerde rol oynamasının mümkün olduğu gör÷lmektedir. Ancak dış politika açısından aktif faaliyet gösterebilecek merciinin federal h÷k÷met olduğu s÷ylenilmektedir. Bu madde doğrultusunda konfederal bir sisteme geçildiğini s÷ylemek m÷mk÷nd÷r. Zira bu sistem içinde yer alan t÷m devletler uluslararası bir kimlik taşımaktadır.

Anayasa'daki 140. madde gereğince Irak'ta emniyetin sağlanması açısından en çok önem arz eden konu olan Kerk÷k konusunun öz÷m÷ için verilen tarih 31.12.2007 olmuştur. Bu madde kapsamında Geçici İdari Yasa'da yer alan 58. madde, Madde 53'ün A bendi korunmuştur. Bunun yanı sıra Madde 53'ün C bendi anayasaya dahil edilmiştir. Bu bentte, Kerk÷k ve Bağdat'ın özel bir statüye sahip olduğu belirtilmiş, herhangi bir bölge içerisine alınmayacağı da eklenmiştir. Madde 140 gereğince, Kerk÷k'ün K÷rtler açısından bir yerleşim yeri olması yasallaştırılmıştır. Bu takdirde Kerk÷k'ün Kuzey Irak Bölgesi içerisine alınması, Irak'ta baş gösteren K÷rt oluşumunun resmi olarak tanınması kolaylaşmıştır. Geçici İdari Yasa kapsamındaki maddelerin tamamen K÷rtlere ayrıcalık tanınması, Kerk÷k 'ün belli bir süre sonra K÷rtler 'in eline geçmesinin amalandığının bir göstergesi hâline gelmiştir (Zine El-Abdin, 2017: 166).

Irak milleti yönetim şeklindeki bu siyasi fıkraya alışık değildir ve üniter bir devletin federal bir devleti dönüşmesinde de deneyimi yoktur. Bu sistem Irak'ı küçük devletler haline getirebilme korkusu da yaratıyor.

Yeni anayasa kapsamında yurttaşlık olgusunun tam anlamıyla ele alındığını s÷ylemek mümkün değildir. Zira Irak'ın yurttaşlık yasası iptalini sağlayan komisyon üyelerinden 18 tanesinin Irak vatandaşlığı yoktur. Bu durum seçim yasası kapsamında değerlendirildiğinde ilginç kararların alındığı gör÷lmektedir. Seçimin sadece Irak vatandaşları tarafından yapılabileceği belirtilmiştir. Fakat dünya genelindeki ÷lkelerde böyle bir hükme yer verilmemiştir (İnat, 2006).

Anayasada ele alınan konulardan en çok önem arz eden federal konusu olmuştur. Irak'ın milletçe böyle bir otoriteye alışkın olmadığını s÷ylemek m÷mk÷nd÷r. Ayrıca bu sistemin Irak'ı parçalayıp devlet içinde devletçikler oluşturulabileceğinin de endişesini yarattığı da söz konusu olmuştur.

SONUÇ

Irak'ta hazırlanan anayasaların ilki de dahil olmak üzere, istikrarlı bir durum ortaya çıkardıklarını söylemek mümkün gözükmemektedir. Zira peş peşe gelen 1958-1968 darbeleri ve 1991-2003 işgalleri bu konuda aktif rol oynamıştır. Irak tarih boyunca birçok savaşlar yaşamış ve işgallere maruz kalmıştır. Bunlardan en çok önem arz edeni ve en çok kayıpla sonuçlananı şüphesiz ki Amerika'nın yapmış olduğu işgaldir. Bu işgalde Irak fazlasıyla can ve güvenlik açısından kayıp vermiştir. Ancak tüm bunlar göz ardı edilerek yeni bir anayasanın hazırlanması söz konusu olmuştur. 2005 Anayasası, Irak'ta federal bir demokratik sistem için oldukça temel bir altyapı inşa edilmiş gibi görünmektedir. Mantık çerçevesinde bakıldığında işgal altında bir devlet için anayasa hazırlığının çok da uygun bir durum olduğu söylenememektedir. Zira işgal altındaki bir devletin kendi hür iradesiyle hareket edebileceği çok düşük bir ihtimal dahilindedir. Dolayısıyla hazırlanan anayasanın tamamen kendine ait olduğunu söylemek güç olmaktadır. Irak'ta yazılan eski anayasalarda değişikliğe gidilmesi şart olmuştur. Fakat yeni anayasanın tüm Irak'ı ilgilendirdiğini söylemek zordur. Çünkü maddelerden de açıkça görülmektedir ki Irak'ta yazılan yeni anayasa yalnızca belli bir kesime hitap etmektedir.

Irak anayasası, sanki bu özellikler tamamen uyumlu ve uzlaşılabilir gibi, demokrasiye, İslam hukuku ve bir hukuk kaynağı olarak değerler, laiklik ve bölgesel yönetime tüm meşru siyasi gücün kaynağı olarak uygulama eğilimindedir. Bu koşullar altında, İslami ilkeler ile insan hakları arasındaki seküler usullerle hiçbir çelişki çözülemez. Irak'taki dini yasalar kapsamında sadece kadınların demokratik haklarını değil aynı zamanda laikliği de kısıtlanabilir.

Irak federalizminde de eksiklikler var. Yazılı bir anayasa olmasına rağmen, Irak yasama meclisinin Ulusal meclisi gibi belirsiz prosedürler, tanımlamaya ve detaylandırmaya başlayan kategoriler ve belirsiz federal yapılarla doludur. İkincisi, Anayasa, Ulusal Meclis Federal meclisin nasıl inşa edileceği ve çalıştırılacağına dair ayrıntılar üzerinde anlaşana kadar uygulamada iki meclisli bir yasama organı sağlar. Irak yasama organı, bu nedenle, önemli bir federal sistem eksikliği olan, tek meclisli bir yapı olarak çalışacak. Şimdi Irak hükümetine ve daha doğrusu Irak Ulusal Meclisi'ne, bu "yarı pişmiş" federal anayasayı işlevsel kılmak, daha çok Şii Araplar ile diğer Iraklı dini ve etnik gruplar arasında bir çatışma aracıdır. Nitekim anayasa yazımında çürütülemeyen şeyler mucizevi bir şekilde işleyecektir. Bununla birlikte, böyle bir sonuç federal anayasanın başarısından daha az siyaset ve daha çok şans olacaktır.

Birtakım söylentiler doğrultusunda Irak'ta yazılan yeni anayasanın ABD tarafından hazırlanıp akabinde Arapça diline çevrilip sunulduğu tahminler arasında yer almaktadır. Amerika'nın işgal sonrasında Irak üzerinde yasal bir hakimiyet kurmayı planlayıp sonra da onu federal devlet

politikası ile bölünmeye götüreceği de söylentiler arasında yer almaktadır. Zira Amerika'nın başlıca hedefi Büyük Ortadoğu Projesini hayata geçirmek olmuştur. Nitekim bu bölge petrol ve doğal kaynaklar bakımından oldukça zengindir ve Amerika'nın bu proje doğrultusunda bir aracı hâline gelmiştir. Tüm bunların yanında Irak jeo - politik açıdan da önemli bir konuma sahiptir. Buna örnek vermek gerekirse Basra Körfezi, Süveyş Kanalı, ticari açıdan büyük önem arz etmektedir. Amerika'nın bu bağlamda iddialarından biri de terörün bitirilmesi yönündedir. 11 Eylül'de yapılan bombalama neticesinde ABD Afganistan'ı terör saldırılarının son bulması için işgal etmiştir. Sıranın Irak'ta olduğu düşünülmektedir. Bu sefer bahane, nükleer silahlanmanın önüne geçmek olmuştur.

Irak'ta hazırlanan yeni anayasa maddeleri göz önünde bulundurulduğunda bu anayasanın tüm Irak halkını ilgilendiren bir yasa konumunda olmadığı açıktır. Hatta belli bir kısma tanınan ayrıcalıklar neticesinde bazı menfi amaçların korunmaya çalışıldığı belli olmaktadır. Asıl amacın Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında İsrail'in çevresinde yer alan ülkelerin kontrolünü sağlamak ve bu sayede İsrail'in emniyetini muhafaza altına almak olduğu söylenebilmektedir. Irak'ta federal bir devlet yapısı oluşturup sonrasında Irak'ı birbirinden bağımsız devletlere bölme amacı güdülmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abu-talib, Hasan (2005), “Kazaya El-dewle we Nizam El-hukum fi Miswade El-destur Iraki”, **Merkez El-dirasat Elsiyasiye we El-istiraticiyeye**.
- Adam, Hina (1991), **Hadara mabeyin Nahreen Al-Aarika**, Dar Al-Majd yayın evi, Şam.
- Akad, Mehmet (2004), **Genel Kamu Hukuk**, Binterin Dinçkol Der Yayınları, İstanbul.
- Al-Husseini Kusay Habib (2016, 05), **Kıraat fi aldasatir alırak**, https://books-library.online/files/books-library.online_noo914d8ce2badb1539a3d024-28140.pdf (01.04.2020).
- Al-Jubouri, Khlf Ramadan (2007), **Al-Siyada vi Dıl Al-İhtılal, Dirasat Al-Iklimiya**, https://regs.mosuljournals.com/article_29563_10dcbc70962dfd4cf1437c000a88e671.pdf (07.04.2020).
- Al-Maraşı, Ibrahim (2005, 04), Iraq's Constitutional Debate. **Middle East Review of International Affairs**, 9(3).
- Al-Olayan, Adil (2014, 05), **The British and French and Struggle At Mosul in 1918-1926 And the USA Atitude to it**, University of Samarra.
- Al-Saidi, Mohammad & Elagib, Nadir Ahmed (2018), Ecological modernization and responses for a low-carbon future in the Gulf Cooperation Council countries. **Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change**, 9(4), e528.
- Arı, Tayyar (2014), **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyasi, Savaş ve Diplomasi**, Dora yayın evi, Bursa 2014.
- Armağan, Servet (1978), **1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu**, İ.Ü.H.E Yayın, İstanbul.
- Besuni, Mahmud Şerif (2005), **Irak Anayasası araştırmalar (Irak'ın kalıcı Anayasa)**, Bağdat yayın evi, Irak.
- Birecikli, İhsan Burak (2008), Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme, **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 3.
- Bojang, Malang (2016), **The Hidden Agenda Behine the İnvasion of Iraq: The Unjust War Over Iraq in 2003**, Kocarlı Üniversitesi.
- Börklü, Meşkure Yılmaz (2000), “Lozan Sonrası Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15.
- Demir, Fevzi (1998), **Anayasa Hukukuna Giriş**, 5. baskı, Fakülteler kitabevi, İzmir.
- Dersan, Duygu (2005), "Irak Anayasa Değerlendirilmesi", **Global Dergisi**, S.1, Temmuz –Eylül, Özdoğan Matbaa Yayın, s.128–136.

Dawisha, Aaded (2009), **Irak: A political history from independence to occupation**. Princeton, NJ: Princeton University Press.

El-Cede, Raad (2004), **El-tatavurat El-desturiye fi El-Irak**, Bağdat.

_____ (1990), **Mebadi El-Kanun El-Desturi fi El-Nizam El-Desturi Fi El-Irak**, Bağdat.

El-Gayali, A. V. (t.y.), **Ziheri, K., El-mewsua El-siyasiye**.

El-Hassani, Abd-El-Razaq (1974), **Irak Hükümetleri Tarihi**, C. I, Beyrut yayın evi, Lübnan.

_____ (1980), **Tarih El-Ahزاب El-Siyasiya El-Irakiya 1918-1958**, 1. Baskı, Beyrut.

_____ (1988), **Tarih El-Vuzarat El-Irakiya**, Dar El-ŞunA'ama, Bağdat.

El-Kanani, Celal İbrahim, Farah (t.y) **Tarih Alirak Almuasir**, Mustansitiya University. https://uomustansiriyah.edu.iq/media/lectures/8/8_2018_01_04!09_50_36_AM.doc (21.03.2020).

El-Sabaawi, Huseyin (2019), **Mayumayiz inkilab 17 temmuz 1968 an bakiya alinkilabat inahu kan inkilaban bidun safik dimaa wa kad wasafahu albahisiin bi "alinkilab alabyad"** Al-Khalij online. <https://alkhaleejonline.net/%D8%A2%D8%B1%D8%A7%D8%A1/%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%A8%D9%8A%D8%B6-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-17-30-%D8%AA%D9%85%D9%88%D8%B2-1968> (11.03.2020).

El-Sudani, Fras (2005), **Irak'ın Geleceği ve Belirsiz Anayasası**, Bağdat yayın evi, Irak.

El-Şawi, Mundhr (1990), **El-kanun El-desturi**, Dar El-kadisiye, Bağdat.

Fritz, Christian (2008), **Amerikan Egemenleri: İç Savaş Öncesi Halkın ve Amerika'nın Anayasal Geleneği**, New York: Cambridge Üniversitesi Yayınları. Sayfa 131.

Gözler, Kemal (2004), **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2. baskı, Bursa, ekin kitapevi.

Günday, Metin (2004), **İdare Hukuk**, 9. Baskı, İmaj Yayın Evi, Ankara.

Halil, Sahar (t.y.), **alhukuk alsiyasiya fi dasatir alirakya dirasa mukarana lidsturei 1970-2005**.

Hamza, Karim (2017), History of the Political Usage of Local Tribal Identity in Iraq

State and Sheikhs Serving Each Other, **Omran dergisi**, sayı:19.

<https://omran.dohainstitute.org/ar/issue019/Documents/KarimHamza.pdf> (11.03.2020).

Hürmüzlü, Habib (2016), **Kaoum Yadaaun Al-Turkman, muasasa vakıf karkuk liltakafa wa alabhas**, İstanbul.

Hayavi, Nabil (2003), **Kararat Sultat El-ıtilaf El-muakata**, El- mektebe El-wataniye, Bağdat.

- İbrahim, Abdülazim (2010), **Irak Anayasalarında Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.
- İnat, Kemal (2006). Irak 2005. **Ortadoğu Yıllığı** 2005, 53-79.
- İrlanda, Flip (1949), **Irak'ın Siyasi Tarihi**, Çev. Al-HAYAT, Cafer; Beyrut.
- Kaboğlu, İbrahim (1989), **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kapani, Münci (t.y.), **Kamu Hürriyetleri**. Op. cit.3. MAHMUT, Şükrü, Irak'ın Durumu 1918_1914, Bağdat yayın evi, Irak, Tarihsiz.
- Kaplan, Marwan (2015), Mawazin Alquwa Aliklimiya bada inhiyar Alirak: Dirasa fi idarat tazwaa Alquwa wa tacaliha fi mantikat Alkalij wa Alşark awsat, **Arab Center for research & policy studies, Doha.** https://www.dohainstitute.org/ar/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/document_DAE7047A.pdf (27.02.2020).
- Kazım, Mustafa (2006), “**Kazaya Şaike Emem Lucnet Sıyağat El-destur El-iraki**”, http://news.bbc.com.uk/hi/arabic/middle_east_news/newsid_4603000/4603463.stm (01.03.2020).
- Köse, Hasan Hüseyin (2015), Şİİ GRUPLARIN IRAK SİYASETİNE ETKİSİ: 2003-2012 DÖNEMİ. **The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies**, 1(2).
- Larry, Diamond (2005), ‘**Consensus and Iraq’s Constitution**’, Los Angeles Times.
- Lijphart, Arend (1984), **Democracies: Patterns of majoritarian and consensus government in twenty-one countries**. New Haven, CT: Yale University Press.
- Özbudun, Ergun (2006), **Türk Anayasa Hukuk**, Yetkin Yayınları, 8. Baskı, Ankara.
- Richter, David (1989), **Eleştirel gelenek: Klasik metinler ve çağdaş eğilimler** (s. 48). New York: St. Martin's Press.
- Robert, Bowie, Frederick, Carl (1965), **Birleşik Devletlerin araştırmaları**, C.3, Çev. Al _DABAĞ, Salah- DECANİ, Burhan, Al_Şarkıya yayın evi, Beyrut.
- Salih, Buşra (2018), **Aldustur aliraki alnafid lilaam 2005 beyna altahadiyat wa firas altaadil, muasasa nabaa wa kufa university**, <https://annabaa.org/arabic/studies/16216> (11.04.2020).
- Şükür, Soran, Hasan, Mazin (2005), "Irak'ta Demokrasi Provası", **Asam dergisi**, S.59, C.5, s.17–28.
- Teziç, Erdoğan (2001), **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)**, Yedinci Baskı.
- Tunaya, Tarık Zafer (1980), **Siyasal kurumlar ve anayasa hukuku** (Vol. 554). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Tunç, Hasan (2005), "Irak Federe Devlet Anayasası" **Global Dergisi**, S.1 Temmuz –Eylül, Özdoğan Matbaa Yayın.
- Tunç, Hasan, Dersan Duygu (2005), Global Strateji, **3 aylık Global Strateji enstitüsü dergisi**.
- Uzun, (2005), "Seçim Sistemleri" **Global Dergisi**, Özdoğan Matbaa Yayın Ankara.

Üçok, Coşkun, Mumcu, Ahmet (2004), **Türk Hukuk Tarihi**, Savaş Yayınları, 7. Baskı.

Yeşilbursa, Behçet (2011), “Geçmişten Günümüze Irak Meselesi”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 29, Özel Sayı II.

Zain El-Abdin, Adil (2017), **Birleşik Devlet Modeli ve Irak Uygulaması**, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Zain El-Abdin, Adil (2017), Birleşik Devlet Modeli Olarak Irak Uygulaması, **TBB Dergisi** (128).

Zallas, Ayşa , Lahmar, Nejbiye (2016), **Al-Siyasa Al-Baritaniya vi Al-İrak 1920-1958**, Tebessa University.

Diğer Kaynaklar

Irak 1925 Anayasası.

Irak 1958 Anayasası.

Irak 1968 Anayasası.

Irak 2004 Anayasası.

Irak 2005 Anayasası.

Siyasi Partiler Kanunu 2004.

Ceza Mahkeme Kanunu 1971.

ÖZGEÇMİŞ

Wafaa SAADİ... 2006 yılında Hazrajiya İlkokulu'nu; 2011 yılında Al-Qoriah Lisesi'ni; 2015 yılında da Tikrit Üniversitesi - Siyaset Bilimler Fakültesi'ni bitirdi. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı.

SAADİ, bekar olup Arapça, Türkçe ve İngilizce bilmektedir.